

CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA BEOGRAD

ODITOR

Časopis za menadžment, pravo i finansije

Saglasno članu 4. Akta o izboru, vrednovanju i finansiranju programa osnovnih istraživanja, programa istraživanja u oblasti tehnološkog razvoja, programa sufinansiranja integralnih i interdisciplinarnih istraživanja i programa obezbeđivanja i održavanja naučnoistraživačke opreme i prostora za naučnoistraživački rad za ciklus istraživanja u periodu od 2010-2014., radovi objavljeni u časopisu Oditor će se bodovati sa **4 boda**, indeksiranom na ERIH listi časopisa koji je kategorizovan kao M24 od strane Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje Republike Srbije u okviru kriterijuma za nastavnike doktorskih studija iz polja društveno-humanističkih nauka.

Časopis ODITOR
(ERIH C - vrhunski nacionalni časopisi)

Beograd, Vol IV, Br. 01/2018.

Izdavač – Publisher
CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA
Lomina br. 2, 11000 Beograd
Tel. +381694979205
www.cefi.edu.rs
www.vsem.edu.rs/casopis/

suizdavači:
Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i
Hercegovina
Visoka škola EPOHA Beograd, Republika Srbija
Visoka škola za menadžment i ekonomiju Kragujevac, Republika Srbija
Visoka škola modernog biznisa, Beograd, Republika Srbija
Fakultet za poslovno industrijski menadžment, Mladenovac, Republika Srbija

ISSN 2217- 401X

PREDSEDNIK SAVETA – EDITORIAL BOARD PRESIDENT
Prof. dr Dragomir Đorđević

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR IN CHIEF
Prof. dr Slavko Vukša

Izdavački savet – Editorial Board
*prof. dr Dragomir Đorđević, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment,
Novi Sad, R. Srbija*
*prof. dr Čedomir Ljubojević, Visoka škola modernog biznisa, Beograd, R.
Srbija*
*prof. dr Duško Jovanović, Visoka škola za menadžment i ekonomiju,
Kragujevac, R. Srbija*
*prof. dr Radovan Klinec, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, R.
Srpska, BiH*
prof. dr Aleksandar Prnjat, Univerzitet Alfa BK, Beograd, R. Srbija
*prof. dr Milija Bogavac, Fakultet za poslovno industrijski menadžment,
Mladenovac, R. Srbija*
*prof. dr Branislav Jakić, Fakultet za primenjeni menadžment ekonomiju i
finansije, Beograd, R. Srbija*

Redakcijski recenzentski odbor – Editorial Review Board

prof. dr Slavko Vukša, Univerzitet Alfa BK, Beograd, R. Srbija

prof. dr Ivan Milojević, Vojna akademija, Beograd, R. Srbija

prof. dr Svetlana Ignjatijević, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, R. Srbija

Ph.D Nikola Gradojevic, associate professor Department of Economics and Finance, University of Guelph, Canada

prof. dr Drago Cvijanović, Fakultet za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja, R. Srbija

Ph.D Janez Potocnik, Ministarstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, Republika Slovenija

prof. dr Snežana Krstić, Vojna akademija, Beograd, R. Srbija

prof. dr Predrag Jovičević, Fakultet za primenjeni menadžment ekonomiju i finansije, Beograd, R. Srbija

Ph. D., Goran Buturac, Full professor and Scientific Adviser, Zagreb, School of Economics and Management, Croatia, Institute of Economics, Zagreb, Croatia

Ph. D., Cristina Pocol, Associate Professor, University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine of Cluj Napoca, Romania

Ph. D., Daniele Cavicchioli, Assistant Professor, Università degli Studi di Milano, Department of Economics, Milano, Italy

doc. dr Marjan Mirčevski, Vojnomedicinska akademija, Beograd, R. Srbija

prof. dr Anđelka Aničić, Visoka poslovna škola „Čačak“, Beograd, R. Srbija

prof. dr Ilija Šušić, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, R. Srpska, Bosna i Hercegovina

prof. dr Vidoje Moračanić, Fakultet za poslovni i industrijski menadžment, Beograd, R. Srbija

prof. dr Duško Jovanović, Visoka škola za menadžment i ekonomiju, Kragujevac, R. Srbija

prof. dr Gordana Ljubojević, Visoka škola modernog biznisa, Beograd, R. Srbija

doc. dr Milan Mihajlović, Vojna akademija, Beograd, R. Srbija

Lektor – Proofreader
Slobodan Vukoje, Beograd, R. Srbija

Tehnički urednik - Technical editor
Slobodan Andžić, Beograd, R. Srbija
Branislav Jovanović, Kragujevac, R. Srbija

SADRŽAJ ČASOPISA BROJ 01/2018

<i>BILANSIRANJE FINANSIJSKE IMOVINE BUDŽETSKIH KORISNIKA.....</i>	<i>6</i>
<i>Stefan Lazić</i>	
<i>BILANSIRANJE NEKRETNINA KOD BUDŽETA</i>	<i>17</i>
<i>Marija Lukić, Jelena Trandafilović</i>	
<i>BUDŽETSKI SISTEM I NORMATIVNO UREĐENJE FINANSIRANJA RASHODA ODBRANE</i>	<i>27</i>
<i>Miloš Miljković, Dalibor Krstić</i>	
<i>GEOGRAFSKE I EKONOMSKE PERFORMANSE ORGANSKE POLJOPRIVREDE I TURISTIČKA GASTRONOMIJA U SRBIJI</i>	<i>38</i>
<i>Jelena Tasić</i>	
<i>GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE KAO POSLEDICA KAPITALIZMA.....</i>	<i>52</i>
<i>Nenand Joldić, Srđan Vasiljević, Snežana Krstić</i>	
<i>INTERNA REVIZIJA U FUNKCIJI MENADŽMENTA</i>	<i>63</i>
<i>Srđan Novaković, Predrag Jovičević, Marina Simin</i>	
<i>MODELI FINANSIRANJA ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA.....</i>	<i>85</i>
<i>Radovan Damnjanović, Vladan Vladislavljević, Tanja Arapović</i>	
<i>PLANIRANJE I KONTROLA KAO FUNKCIJE MENADŽMENTA PREDUZEĆA.....</i>	<i>94</i>
<i>Mihailo Ćurčić, Radan Kostić, Tanja Arapović</i>	
<i>PRIMENA STANDARDA U BILANSIRANJU HARTIJA OD VREDNOSTI U JAVNOM SEKTORU</i>	<i>104</i>
<i>Nikola Vidović, Dragan Duin</i>	
<i>RAČUNOVODSTVENE ASOCIJACIJE EVROPSKOG PODRUČJA.....</i>	<i>119</i>
<i>Jovan Prelić, Branko Nešić, Tamara Gajić</i>	
<i>RAČUNOVODSTVENI ASPEKT OBRAČUNA AKCIZA</i>	<i>130</i>
<i>Bojan Lukić</i>	

<i>RIZIK LIKVIDNOSTI.....</i>	<i>139</i>
<i>Anđelko Tadić</i>	
<i>STATISTIČKO IZVEŠTAVANJE BUDŽETSKIH KORISNIKA</i>	<i>153</i>
<i>Aleksandar Petković</i>	
<i>STRATEGIJE SUPROTSTAVLJANJA SVETSKOJ EKONOMSKOJ KRIZI .</i>	<i>161</i>
<i>Jelena Belokapić Čavkunović, Nebojša Dragović, Miloš Stanojević</i>	
<i>STRUKTURA RASHODA ZA FINANSIRANJE ODBRANE REPUBLIKE SRBIJE</i>	<i>171</i>
<i>Radan Kostić, Milena Knežević, Milan Lepojević</i>	
<i>PRAVILA TEHNIČKE PRIPREME RADOVA.....</i>	<i>183</i>

BILANSIRANJE FINANSIJSKE IMOVINE BUDŽETSKIH KORISNIKA¹

Pregledni rad

UDK: 657.631.6:336.14(497.11)

657.312.2

Stefan Lazić²

Apstrakt

Budžetskim korisnicima za uspešno obavljanje poslovne aktivnosti poverena je finansijska imovina na korišćenje. Pomenuta finansijska imovina se nalazi u vlasništvu Republike Srbije, i pravilnom budžetskom aproprijacijom se raspodeljuje korisnicima. Ulaskom u XXI vek započeto je sa reformom sistema javnih finansija, sa ciljem integracije u Evropsku uniju. Prateći međunarodne standarde došlo je do reforme u iskazivanju bilansnih pozicija, i do veće transparentnosti u radu državnih institucija. U radu su obrađene osnove na kojima počiva bilansiranje finansijske imovine budžetskih korisnika, čime se stiče uvid u njihovu specifičnost poslovanja. U obavljanju svoje delatnosti državne institucije odnosno budžetski korisnici dolaze u poslovne odnose sa privrednim subjektima. U takvim robo-novčanim tokovima, uz poštovanje načela urednog bilansiranja, mogu se prikazati finansijski rezultati koji su istiniti i, samim tim, od značaja za državni aparat.

Ključne reči: finansijska imovina, bilansiranje, budžetski korisnik.

JEL: H00

Uvod

Opšta svrha bilansiranja je sagledavanje poslovne aktivnosti, strukture imovine i kapitala konkretnog budžetskog korisnika. Postoji više ciljeva bilansiranja zavisno od toga šta bilans prikazuje. Ciljevi bilansiranja ostvaruju se primenom različitih, formalnih i materijalnih pravila bilansiranja, na osnovu kojih se dobija godišnji obračun koji će biti razumljiv, pouzdan, uporediv i koji sadrži sve važne informacije koje su neophodne za donošenje odluka u narednom poslovnom periodu.

Bilansiranje finansijske imovine budžetskih korisnika zasniva se pre svega na međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor (MRSJS) i

¹ Ovaj članak je proistekao iz istraživačkog rada u okviru projekta "Razvoj finansijske službe Vojske Srbije od 1985. do 2015.godine" koji se finansira sredstvima Ministarstva odbrane Republike Srbije. Projekat se vodi pod evidencionim brojem VA-DH5/17-19

² Stefan Lazić, Vojska Srbije, Kopnena vojska, 11. pešadijski bataljon, Pančevo, Telefon: 063/17-80-425, E-mail: stefan93ks@yahoo.com

međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja za javni sektor (MSFIJS). Zakonsku podlogu za poslovanje korisnika budžetskih sredstva daje „Zakon o budžetskom sistemu RS“ gde se bliže određuje finansijski položaj korisnika sredstava.

Stalnim praćenjem poslovnih promena i situacije u okruženju, budžetski korisnik dolazi do zaključaka kako bilansirati finansijsku imovinu u skladu sa predviđanjima budućih događaja. U skladu sa time budžetski korisnik stanje imovine i obaveza prikazuje u svakom trenutku na pravi način, a u cilju pravilnog iskazivanja trošenja dodeljenih sredstava.

Finansijska imovina budžetskih korisnika

Prema Zakonu o budžetskom sistemu³ finansijska imovina obuhvata novčana sredstva, potraživanja, akcije i udele u kapitalu pravnih lica, hartije od vrednosti i druga ulaganja u pravna lica. Drugim rečima to je svaka imovina koja je:

- novac
- vlasnički instrument drugog subjekta
- ugovorno pravo da se primi novac ili druga finansijska imovina
- ostali derivativni i nederivativni instrumenti

Finansijska imovina, uostalom kao i materijalna imovina, ima određene kriterijume za njeno priznavanje:

- verovatnost buduće ekonomske koristi
- pouzdanost merenja (kroz iskazivanje njene vrednosti)

Vrednovanje imovine vrši se kao njeno početno (inicijalno) vrednovanje pri nabavci, ili kao naknadno vrednovanje (revalorizacija) koje se vrši u toku odvijanja poslovnog procesa.

- Inicijalno vrednovanje finansijske imovine vrši se na osnovu njene nabavne vrednosti u koju su uključeni troškove nabavke u slučaju kada se dobija od drugog pravnog lica, ili na osnovu cene koštnja kada se radi o sopstvenim instrumentima.
- Naknadno vrednovanje finansijske imovine vrši se na osnovu procene „fer vrednosti“ na tržištu, pri prodaji imovine ili određivanju njene vrednosti ukoliko se do tada iskazivala samo u naturalnom obliku.

Suština finansijske imovine ogleda se u prinosu u obliku:

- kamate (na date zajmove ili ulaganja u dužničke vrednosne papire)
- dividendi i prinosa na ulaganje u akcije

Kontnim planom budžeta i budžetskih korisnika utvrđene su brojčane oznake i nazivi pojedinih računa po kojima su budžetski korisnici obavezni knjigovodstveno

³ "Sl. glasnik RS", br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017.

iskazivati imovinu, obaveze i izvore vlasništva, primitke (prihode i primanja) i izdatke (rashode i izdavanja). Pravilnikom o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem⁴ predviđene su sledeće klase u okviru kontnog plana:

000000 - Nefinansijska imovina

100000 - Finansijska imovina

200000 - Obaveze

300000 - Izvori sredstava, utvrđivanje rezultata poslovanja i vanbilansne evidencije

400000 - Tekući rashodi

500000 - Izdaci za nefinansijsku imovinu

600000 - Izdaci za otplatu kredita i nabavku finansijske imovine

700000 - Tekući prihodi

800000 - Primanja od prodaje nefinansijske imovine

900000 - Primanja od zaduživanja, povraćaja datih kredita i prodaje finansijske imovine

Klasa 100000 – Finansijska imovina, sadrži sledeće kategorije:

110000 – Dugoročni finansijski plasmani

111000 – Hartije od vrednosti izuzev akcija,

112000 – Domaći dugoročni plasmani, i to:

1. krediti u zemlji;

2. domaće akcije i ostali kapital

113000 – Strani dugoročni plasmani, i to:

1. krediti u inostranstvu;

2. učešće u kapitalu u inostranstvu.

120000 – Novčana sredstva, plemeniti metali, hartije od vrednosti, potraživanja i
kratkoročni plasmani

121000 – Novčana sredstva, plemeniti metali i hartije od vrednosti

122000 – Kratkoročna potraživanja

123000 – Kratkoročni plasmani

130000 – Aktivna vremenska razgraničenja.

⁴ "Sl. glasnik RS", br. 16/2016, 49/2016, 107/2016, 46/2017, 114/2017 i 20/2018.

Iz gore navedenog možemo zaključiti da finansijska imovina s obzirom na njenu namenu može biti:

- imovina po „fer vrednosti“ namenjena trgovanju
- ulaganja u HoV koja se drže do dospeća
- zajmovi i potraživanja
- finansijska imovina raspoloživa za prodaju

Sama klasifikacija finansijske imovine nagoveštava ideju njenog bilansiranja.

Bilansiranje finansijske imovine budžetskih korisnika

Bilansiranje finansijske imovine obuhvata skup pravila koja se odnose na inventarisanje, vođenje knjiga i bilansiranje. Cilj je obezbeđivanje finansijskih izveštaja koji će zadovoljiti zadatke bilansa, i obuhvataju (Musa, 2005):

- načela urednog knjigovodstva u užem smislu
- načela urednog inventarisanja
- načela urednog bilansiranja

Načelo urednog bilansiranja obuhvata skup načela kojih se budžetski korisnici pridržavaju u kreiranju finansijskih izveštaja, i između ostalog u bilansiranju finansijske imovine. To su sledeća načela (Pavlović, 2008):

- Načelo jasnosti, određuje pravila koja treba poštovati kako bi se dobio finansijski izveštaj koji je razumljiv korisnicima. Odnosi se na formalnu urednost. Važno je sprečiti da tačna informacija bude prezentovana nejasno – zamagljivanje bilansa. Uslovi jasnosti su (Ranković, 2014):
 - Adekvatno raščlanjavanje računovodstvenih kategorija, prvo pravilo odnosi se na stepen raščlanjavanja što zavisi od potreba korisnika. Nedovoljno raščlanjavanje dovodi do uskraćivanja informacija, a preterano vodi zamagljivanju.
 - Tačno obeležavanje, obezbeđuje da korisnik iz bilansnih pozicija razume sadržinu, da određeni termin nije dvosmislen. Primer nejasnoće: menica može biti i potraživanje i obaveza. Obveznice mogu biti aktiva i obaveze.
 - Poštovanje bruto principa, zabranjuje saldiranje različitih ekonomskih kategorija. Nema saldiranja poslovnih prihoda i rashoda, kao i potraživanja i obaveza. Nepotpuno prezentovanje činjenica dešava se ukoliko se prikaže neotpisan iznos sredstava, treba pokazati prvobitnu neotpisanu i otpisanu vrednost.
- Načelo istinitosti, naziv možda ne odgovara u potpunosti obzirom da računovodstvo nije egzaktna disciplina na osnovu koje će se napraviti jedan jedini istinit bilans obzirom da se koristi procenjivanje. Bilo bi bolje reći tačan bilans, ali to bi zatevalo osnovu za ocenjivanje. Osnova su ciljevi izveštavanja. Neki bilans je tačan ako odgovara cilju i pruža sliku o finansijskoj situaciji. Da bi dobili tačne izveštaje u

finansijskim izveštajima moraju biti iskazane posledice finansijskih događaja koje su nastale, da se vrednosti promena utvrđuju u skladu sa propisima i načelima. Nepoštovanje ovih pravila dovodi do falsifikovanja bilansa.

- Načelo bilansnog identiteta, ovo načelo zahteva da početni bilans tekuće godine bude jednak zaključnom bilansu prethodne godine, tj. da predstavlja jednakost. Ovim načelom se realizuju dva cilja:

- zaštita poverioca

- sprečavanje manipulisanja rezultatom

- Načelo kontinuiteta, primarni cilj ovog načela je uporedivost rezultata i položaja, kao i sprečavanje promena prezentovanja i procenjivanja. Ogleda se kroz materijalni i formalni kontinuitet. Formalni kontinuitet ogleda se kroz nemenjanje sadržine bilansa i dana bilansa. Dok se materijalni kontinuitet odnosi na stalnost u procenjivanju imovine (Pantelić, 2016).

- Načelo opreznosti, predstavlja zahtev kojim se onemogućava precenjivanje imovine i rezultata. Ovaj zahtev je u funkciji zaštite poverilaca (sprečava dovođenje u zabludu poverioca o postojanju većeg rezultata). Uprava je takođe zainteresovana za oprezno odmeravanje rezultata, jer ako bi rezultat bio preceđen došlo bi do pogrešnih odluka (povećanja aktivnosti, što nije opravdano).

- Načelo pojedinačnog vrednovanja, je zahtev da se imovinski predmeti prava i obaveze obuhvate pojedinačno. Ovo načelo se sreće kod inventarisanja imovine. Procenjivanje se vrši pojedinačno, ali nije neophodno pojedinačno iskazivanje pozicija. Npr. kupci su zbir pojedinačnih potraživanja. Bez pojedinačnog procenjivanja ne bi se moglo primeniti načelo impariteta. Nije proverljivo procenjivanje koje nije pojedinačno.

- Načelo razgraničenja prema predmetu i vremenu, zahtev da rashodi budu dodeljeni onim obračunskim periodima u kojima su nastali prihodi, koji su date rashode izazvali, i to:

- Prihodi koji nastaju po osnovu prodaje dobara i usluga, utroške vezujemo za dobra čija prodaja donosi prihod (razgraničenje prema predmetu)

- Rashodi i prihodi uslovljeni protokom vremena (vremenska razgraničenja)

Za budžetske korisnike vremensko razgraničenje vrši se saglasno principu vremenske srazmere, nastali rashod se raspodeljuje na obračunske periode u kojem je nastao, nezavisno od ukupno plaćenog iznosa.

Primer: platili smo osiguranje godinu dana unapred, rashod priznajemo kada istekne vremenski period. Posle 1 meseca priznajemo 1/12 vrednosti.

Primer2: dobijanje dugoročnog kredita sa polugodišnjim plaćanjem interesa, priznajemo kamatu za prvi mesec dok je preostali iznos budući rashod.

Naknadno obračunati rashodi su ispravka rezultata prethodnih godina.

Primer: naknadni otpisi potraživanja u godini kada je došlo do naplate, ili naknade šteta u ranijim godinama.

Bilansiranje finansijske imovine budžetskih korisnika obuhvata bilansiranje likvidnih sredstava i hartija od vrednosti, aktivna vremenska razgraničenja, potraživanja, finansijskih ulaganja i dugoročnih plasmana (Petković, 2013).

Likvidna sredstva i hartije od vrednosti obuhvataju sledeće:

- gotovina, u blagajni, na računu kod banke
- devizna sredstva u blagajni i na deviznom računu
- dospele menice i čekovi za naplatu
- akcije, obveznice
- komercijalni i blagajnički zapisi

Hartije od vrednosti se nabavljaju radi prodaje u roku kraćem od jedne godine i služe kao kratkoročna rezerva likvidnosti. Svi viškovi novca plasiraju se u kratkoročne hartije od vrednosti, a kupuju se zbog prinosa u vidu kamate. Blagajničke zapise emituju banke i oni donose kamatu u vidu prihoda. Procenjivanje hartija od vrednosti se vrši: inicijalno po nabavnoj odnosno nominalnoj vrednosti, ili naknadno po strogom principu niže vrednosti (Lutovac, 2015).

Aktivna vremenska razgraničenja ogledaju se u pravičnoj raspodeli rashoda i prihoda po obračunskim vremenskim periodima. Sadržaj bilansiranja su unapred plaćeni rashodi i nastali a nenaplaćeni prihodi. Aktivna vremenska razgraničenja služe za realizaciju načela uzročnosti. Predstavljaju unapred plaćene troškove (osiguranje, troškovi kirije i zakupnine), nastale a nenaplaćene prihode (zakupnina čije rate dospevaju posle dana bilansa, npr. odobrenje popusta od dobavljača). U većini zemalja aktivno vremensko razgraničenje obuhvata samo unapred plaćene troškove koji se odnose na budući obračunski period (odložen rashod). Plaćeni iznosi se alociraju na godine i tako skidaju sa računa razgraničenja. Procenjivanje aktivnih vremenskih razgraničenja vrši se: inicijalno kada se isplaćeni iznos umanju za unapred plaćene troškove, i naknadno kao i za svako drugo potraživanje (Knežević, Stanišić, i Mizdraković, 2013).

Potraživanja prema predstavljaju primarni finansijski instrument. Potraživanje se najčešće definiše kao pravo na naplatu određene sume novca ili drugog finansijskog sredstva. Njihovo bilansiranje vrši se prema dospelosti, bonitetu, poreklu, i sigurnosti naplate (Knežević, 2007).

Potraživanja prema dospelosti mogu biti:

- Kratkoročna sa rokom dospeća do godinu dana – obrtna imovina
- Dugoročna sa rokom dospeća dužim od godinu dana – stalna imovina

Potraživanja prema bonitetu mogu biti:

- Punovredna potraživanja
- Dubiozna potraživanja
- Zastarela potraživanja

Potraživanja prema poreklu mogu biti:

- potraživanja iz isporuka
- potraživanja iz odnosa sa povezanim pravnim licima
- potraživanja iz plasmana
- ostala potraživanja

Potraživanja prema sigurnosti naplate mogu biti:

- osigurana potraživanja
- neosigurana potraživanja

Potraživanja po osnovu isplata novca nastaju iz dva razloga:

- davanje avansa za buduće isporuke
- davanje kratkoročne pozajmice

Takođe važno je odgovoriti i na pitanja:

1. Kada je nastalo potraživanje? Uslov nastanka potraživanja je razdvajanje trenutka plaćanja i trenutka isporuke. Potraživanje nastaje kada trenutak plaćanja sledi trenutak isporuke proizvoda i usluga. Prenos svojine na kupca, koji se izražava prihvatanjem robe i fakture, smatra se osnovom za priznavanje potraživanja.

2. Na koji iznos inicijalno glasi potraživanje? Procenjivanje se vrši pojedinačno, glasi na iznos koji može biti umanjen za komercijalne popuste.

3. Da li se bilansira potraživanje datih zaloga? Davanjem u zalog bilo kog imovinskog predmeta, pa i potraživanja, ne gubi se pravo svojine u ekonomskom smislu. Potraživanja koja su data u zalog bilansiraju se na uobičajni način. U napomenama finansijskih izveštaja se naznačava šta je dato u zalog.

4. Da li se potraživanja iz isporuka izvršenih poslovnica bilansiraju? U bilansu se iskazuju samo ona potraživanja koja budžetski korisnici imaju prema drugim pravnim ili fizičkim licima. Potraživanja koja nastaju iz isporuka poslovnica koje nemaju svojstvo pravnog lica, imaju karakter internog potraživanja i ne mogu se iskazati u bilansu.

5. Kada se potraživanja mogu saldirati sa obavezama? Saglasno načelu jasnosti potraživanja treba iskazivati odvojeno od obaveza. Samo ako se potraživanja i obaveze odnose na isto pravno lice, ako su nastali po istom osnovu, ako su približno istog iznosa, ako su dospeli za naplatu odnosno isplatu i ako postoji saglasnost obe strane (kompenzacija) saldiranje se može izvršiti.

6. Kako se ova potraživanja likvidiraju? 1. naplatom – pretvaranjem u gotovinu, 2. pretvaranjem u drugu vrstu potraživanja (npr. potraživanja od kupaca se mogu pretvoriti u menična potraživanja).

Naknadno procenjivanje potraživanja na dan bilansa vrši se saglasno opštim pravilima procenjivanja. Na dan bilansa se mora utvrditi naplativost iskazanih potraživanja. Potraživanja dobrog boniteta iskazuju se na redovnim pozicijama. Potraživanja dobrog boniteta su ona čija naplata, ni u pogledu roka, ni visine iznosa, nije dovedena u pitanje. Osnov za procenu naplativosti je:

- postojanje obezbeđenja
- bonitet dužnika

Načelo niže vrednosti zahteva da potraživanja budu iskazana u visini unovčenja. Što se tiče kreditnog rizika, pri oceni rizika naplate treba imati u vidu da on raste:

- pri padu konjunktura,
- pri rastu konjunktura koji dovodi do pojave velikog broja novih kupaca,
- kod inostranih potraživanja, usled političkih ili ekonomskih mera i dr.

Paušalne procene se vrše kada postoji veliki broj potraživanja čiji pojedinačni iznosi nisu visoki, i to je u skladu sa načelom ekonomičnosti. Kreditni rizik se pri ovakvom načinu procenjivanja kreće od 3% do 5% nominalne vrednosti potraživanja, a zasniva se na iskustvu i proceni budućih naplata. On je veći u slučaju pada konjunktura jer će otežati poslovanje kao i likvidnost. U slučaju rasta konjunktura takođe dolazi do rasta rizika jer se pojavljuju i novi kupci, koje ne poznajemo i možda nisu u stanju da izmire dug. Za otpis utvrđenog obezvređenja bez obzira da li je to učinjeno pojedinačnom procenom svakog potraživanja ili paušalno koriguje se aktiva (potraživanje) direktno ili preko ispravke vrednosti. Opšti rizici koji se utvrđuju paušalno i koji iskazuju visinu očekivanih gubitaka u ukupnim potraživanjima formira se rezervisanje u pasivi bilansa. Prema stranim potraživanjima javlja se još i valutni rizik, politički rizik itd. Procena potraživanja odnosno gubitaka zahteva iskustvo i brojne informacije o dužniku. Smanjivanje potraživanja se sprovodi na dva načina:

- Indirektno – preko konta ispravke vrednosti
- Direktno – u bilansu se iskazuju iznosi umanjeni za otpise vrednosti.

Finansijska ulaganja odnose se na ulaganje novčanih sredstava (na svojinskoj, suvlasničkoj i kreditnoj osnovi) sa ciljem da se dugoročno drže. Smisao ulaganja je ostvarivanje prihoda. Ona su posebno iskazana obzirom da su motivisana različitim ciljevima. Obuhvataju: učešća, ostale hartije od vrednosti, i dugoročne finansijske plasmane.

Učešća – ulaganja u druga pravna lica s ciljem uticaja na finansijsku i poslovnu politiku pravnih lica. Da bi ulaganje bilo učešće mora da iznosi minimum 10% osnovnog kapitala. Motiv nije sticanje dividende, već uticaj na poslovanje subjekta.

Prema visini (prema snazi uticaja koje češće obezbeđuje):

*obična (10-20%) – ne veliki uticaj, odnose se na redovne akcije

*značajna (20-50%) – daju snažniji uticaj, ali ne i mogućnost nametanja volje

*većinska – obezbeđuju kontrolu subjekta.

Postavlja se pitanje da li samo 50% učešća znači da je neko većinski vlasnik? Ne, već to zavisi od disperzije akcija. Što je veća disperzija, manji broj akcija omogućava status većinskog vlasnika.

Inicijalno procenjivanje se vrši po nabavnoj vrednosti. Nju čini kupovna vrednost uvećana za troškove nabavke (berzanski porez na promet, naknada za upis u sudski registar, provizija berzanskog posrednika). Učešća se mogu davati i umesto novca – recipročna kupovina.

Naknadno procenjivanje (na dan bilansa) - vrši se poređenje knjigovodstvene sa dnevnom vrednošću i primenjuje se pravilo niže vrednosti. Ukoliko je došlo do smanjivanja vrednosti koje je prolaznog karaktera ne treba smanjivati vrednost (ublaženi princip nize vrednosti).

„Equity metod“ (metod pravičnosti) – vrednovanje učešća koje se prvobitno koristilo kod pridruženih pravnih lica kroz izradu konsolidovanog bilansa. Nastao je u SAD. Međutim u novije vreme koristi se i za pojedinačna i konsolidovana pravna lica. Kada kažemo da imamo 30% učešća mislimo na 30% neto imovine. Ako je pravno lice uspešno neto imovina će rasti, a vrednost ostaje ista u knjigama obzirom da je vrednovana po nabavnoj vrednosti i takvo učešće je potcenjeno i formira se latentna rezerva. Ovaj metod je nastao kao reakcija, da bi uskladili učešće sa kapitalom na koji se odnosi. Polazi se od nabavne vrednosti (30%) a kada dođe do ostvarenja dobiti (npr.90), povećaće se vrednost kapitala, a ako se donese odluka da će biti isplaćena dividenda (npr. 45), ostatak od 45 ostaje kao rezerva. Za iznos primljene dividende smanjuju se učešća. Tako se iznos učešća stalno povećava i smanjuje i nema latentnih rezervi (Samardžić, Milošević, i Dimitrov, 2014).

Ulaganje u akcije i obveznice koje se kupuju na dugi rok motivisano je zaradom (dividendom). Ove hartije od vrednosti su dugoročne rezerve likvidnosti – ukoliko pravno lice duguje novac, može ih otuđiti a da pritom ne gubi tok svog poslovanja. Procenjivanje se vrši inicijalno po nabavnoj vrednosti, a naknadno u skladu sa načelom niže vrednosti. Obveznice se bilansiraju na iznos na koji obveznice glase (nominalna vrednost).

Dugoročni plasmani su ugovorom zasnovane pozajmice drugom pravnom licu sa fiksnom kamatom. Procenjivanje se vrši inicijalno po nominalnoj vrednosti, dok se

naknadno procenjivanje vrši u visini iznosa koji ćemo naplatiti. Ako ćemo naplatiti punu vrednost ostaje iznos nominalne vrednosti, na koji se dodaje prihod za kamatu.

Pitanje naplativosti – da li je plasman osiguran? Ukoliko je osiguran hipotekom tada nema sumnje da ćemo izvršiti naplatu, ukoliko nije osiguran na svaki dan bilansa procenjujemo da li će nam dužnik vratiti dug. Ako nam je naplativost sporna, moramo proceniti naplativ iznos, a ostatak ćemo opisati kao rashod perioda.

Zaključak

Korisnici budžeta Republike Srbije obavljaju svoju poslovnu aktivnost u skladu sa zakonom i odobrenom budžetskom aproprijacijom. U poslovanju sa pravnim licima koja su nezavisna od budžetskih korisnika, a u vlasništvu su države, ili sa drugim privrednim subjektima dolazi do nastanka različitih poslovnih događaja.

Budžetskom klasifikacijom određen je kontni plan, tj kontni okvir za svaki zasebni izveštajni entitet koji se finansira iz planiranih javnih rashoda. U toj klasifikaciji sagledali smo finansijsku imovinu, i zaključili da se uz pravilno raščlanjavanje i adekvatno obeležavanje bilansnih pozicija u završnom računu imovina entiteta može iskazati na poisan način.

Najveći pomak postignut je u primeni međunarodnih računovodstvenih standarda, u primeni načela međunarodnog finansijskog izveštavanja za javni sektor, te primeni principa „fer vrednosti“ u kome je stalna i obrtna imovina iskazana po vrednosti. Sve je to omogućilo olakšano bilansiranje i raspoznavanje istinitih poslovnih promena, za razliku od fiktivnih, povećanu transparentnost trošenja novčanih sredstava, kao i mogućnost iskazivanja gubitka ili dobitka na kraju finansijske godine na nivou pojedinačnih korisnika budžetskih sredstava.

Literatura

1. Knežević, G. 2007. Ekonomsko- finansijska analiza, Beograd.
2. Knežević, G., Stanišić, N., i Mizdraković, V. 2013. Analiza finansijskih izveštaja, Beograd.
3. Lutovac, M. 2015. Analiza poslovanja, skripta.
4. Pantelić, M. 2016. Načela urednog bilansiranja (dostupno na web sajtu <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/05/Na%C4%8Dela-urednog-bilansiranja-nastavak.ppt>).
5. Pavlović, J. 2008. Teorija i analiza bilansa.
6. Petković, Z. 2013. Računovodstvo, Beograd.
7. Pravilnik o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem ("Sl. glasnik RS, br. 16/2016, 49/2016, 107/2016, 46/2017, 114/2017 i 20/2018).
8. Ranković, J. 2014. Teorija bilansa, Beograd.

9. Samardžić, M., Milošević, M., i Dimitrov, F. 2014. Finansijsko računovodstvo, Beograd.
10. Musa, M. 2005. Teorija i analiza bilansa, skripta (dostupno na web sajtu https://alldocs.net/philosophy-of-money.html?utm_source=teorija-i-analiza-bilansa-struktura-racunovodstva-to).
11. Zakon o budžetskom sistemu ("Sl. glasnik RS", br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017).

BILANCING OF THE FINANCIAL ASSETS OF BUDGET USERS

Stefan Lazić⁵

Abstract

Budget users are entrusted with financial assets for doing successful business activity. The aforementioned financial assets are owned by the Republic of Serbia, and the proper budget appropriation is distributed to the users. The entry into the 21st century started with the reform of the public finance system, with the aim of joining the European Union. Following international standards, there was a reform in the presentation of balance sheet positions, and increased transparency in the work of state institutions. The paper deals with the basics on which the balance of the financial assets of the budget users begins, thus gaining insight into their specificity of business. In carrying out their activities, state institutions or budget users come into business relations with business entities. In such cash-flows, while respecting the principles of orderly balancing, financial results that is true and, therefore, of importance for the state apparatus can be shown.

Keywords: *financial assets, balancing, budget user.*

JEL: *H00*

Datum dolaska (Date received): 20.02.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 15.03.2018.

⁵ Stefan Lazić, Serbian Military, Ground Army, 11. infantry battalion, Pančevo, Phone: 063/17-80-425, E-mail: stefan93ks@yahoo.com

BILANSIRANJE NEKRETNINA KOD BUDŽETA¹

Pregledni rad
UDK:657.922

Marija Lukić², Jelena Trandafilović³

Abstrakt

U radu se razmatra iskazivanje nekretnina u bilansu stanja, njihovo vrednovanje, knjiženje, isknjižavanje iz poslovnih knjiga u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima. Materijalna imovina, koju čine nekretnine, postrojenja, oprema i razne vrste zaliha predstavljaju kod svih korisnika javnih prihoda najznačajniju kategoriju imovine. Prema međunarodnim računovodstvenim standardima, ona bi trebala da bude iskazana u bilansu stanja po vrednosti koja se zasniva na tržišnim cenama iste ili slične imovine. Zbog toga se imovina povremeno revalorizuje, a na kraju svakog obračunskog perioda se proverava da li knjigovodstvena vrednost odstupa od iznosa koji bi se dobio prodajom. Nekretnine, postrojenja i oprema predstavljaju najznačajniji deo ukupne državne imovine i razlikuju se u bilansu stanja od drugih stavki po visokim vrednostima.

Ključne reči: bilansiranje, nekretnine, budžet.

Uvod

MRS – JS 16 jedan je od četiri standarda koji se odnose na nekretnine. Ako se nekretnina u toku redovnog poslovanja pribavi radi ponovne prodaje ili stavi van upotrebe i nameni skorijoj prodaji, onda se na tu nekretninu odnosi MRS – JS 12. Na nekretnine, postrojenja i opremu koji se koriste kao osnovna sredstva u redovnom poslovanju korisnika javnih prihoda primenjuje se MRS – JS 17, a kada se nekretnina (zemljište ili zgrade ili oba) nabavlja ili proizvodi da bi se ostvarivao prihod od zakupnine odnosno od porasta vrednosti nekretnine, onda se primenjuje MRS – JS 16.

Na neko sredstvo (na primer zgradu) mogu se istovremeno primeniti i MRS- JS 16 i MRS – JS 17, ako se delom koristi kao osnovno sredstvo, a delom daje u zakup.

¹ Ovaj članak je proistekao iz istraživačkog rada u okviru projekta "Razvoj finansijske službe Vojske Srbije od 1985. do 2015.godine" koji se finansira sredstvima Ministarstva odbrane Republike Srbije. Projekat se vodi pod evidencionim brojem VA-DH5/17-19

² Marija Lukić, Vojska Srbije, Ulica Gradijska br. 7, Beograd, Srbija.

³ Jelena Trandafilović, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Ulica Nemanjina br. 30, Beograd, Srbija.

Nekretnina, postrojenja i oprema (tj. osnovna sredstva) su velika stavka u izveštaju o finansijskom stanju (bilansu stanja) sa velikim uticajem i na finansijsku poziciju, i na rezultat korisnika javnih prihoda.

U radu će biti objašnjen cilj i delokrug standarda, priznavanje i početno merenje investicione imovine, nekretnine, postrojenja i opreme, elementi nabavne vrednosti, isknižavanje iz poslovnih knjiga, primeri knjiženja i vođenje evidencija o stanju, kretanju i vrednosti nepokretnosti u javnoj svojini.

Cilj i delokrug standarda

Cilj MRS – JS 16 je propisivanje računovodstvenog postupka za nekretnine, mašine i opremu uključujući: vreme priznavanja imovine, određivanje knjigovodstvenih iznosa imovine korišćenjem modela troškova ili modela revalorizacija, obračun amortizacije i gubici zbog umanjenja vrednosti imovine – imparitetni gubici⁴ koji se priznaju u odnosu na vrednost imovine i zahtevi objavljivanja (Hennie Van Greuning, 2006), a cilj MRS – JS 17 je da propiše računovodstveno obuhvatanje nekretnina, postrojenja i opreme, pri čemu su osnovna pitanja: priznavanje nekretnina, postrojenja i opreme kao sredstva, utvrđivanje neotpisanih iznosa i priznavanje i utvrđivanje njihove knjigovodstvene vrednosti i troškova amortizacije.

MRS – JS 16 primenjuje korisnik javnih prihoda pri obračunavanju investicione imovine, koji priprema i prezentuje finansijske izveštaje u skladu sa obračunskom osnovom računovodstva⁵. MRS – JS 17 primenjuje korisnik javnih prihoda pri obračunavanju nekretnina, postrojenja i opreme, koji priprema i prezentuje finansijske izveštaje u skladu sa obračunskom osnovom računovodstva. MRS – JS 16 se primenjuje u računovodstvenom obuhvatanju u priznavanju, merenju i obelodanjivanju investicione imovine, a MRS – JS 17 se primenjuje na sve korisnike javnih prihoda, osim na javna preduzeća (Stoiljković at al., 2012).

Ovi standardi se ne primenjuju na:

- Biološka sredstva povezana sa poljoprivrednom delatnošću,
- Prava na iskorišćavanje minerala i mineralne rezerve kao što su nafta, prirodni gas, i slični neobnovljivi resursi.

Drugim međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor se može zahtevati priznavanje nekretnine, postrojenja i opreme na način različit od načina koji je propisan ovim standardom. Na primer, MRS – JS 13 – Lizing, od entiteta se zahteva da ocenjuje svoje priznavanje nekretnina, postrojenja i opreme datih pod zakup, na osnovu prenosa rizika i nagrada. Korisnik javnih prihoda primenjuje ovaj standard na imovinu koja se gradi ili razvija za buduće korišćenje kao investiciona

⁴ Razlika između knjigovodstvene vrednosti sredstva i iznosa primljene naknade.

⁵ Osnova za vođenje budžetskog računovodstva, po kojoj se transakcije i ostali događaji priznaju u momentu nastanka transakcije i događaji evidentiraju u računovodstvenoj evidenciji, i prikazuju u finansijskim izveštajima za period na koji se odnose.

imovina, sve dok ne zadovolji definiciju investicione imovine iz MRS –JS 16 – Investiciona imovina.

MRS JS -17 ne zahteva od korisnika javnih prihoda da prizna nasledna sredstva koja bi u drugom slučaju ispunjavala definiciju i kriterijume priznavanja stavki nekretnina, postrojenja i opreme. Ako neki korisnik javnih prihoda prizna nasledna sredstva on mora primeniti zahteve za obelodanjivanje iz ovog standarda i može da primeni postupke odmeravanja zahtevane ovim standardom. U standardu su neka sredstva opisana kao „nasledna sredstva“ zbog njihovog kulturnog, ekološkog ili istorijskog značaja.

Nasledna sredstva imaju određene odlike kao što su:

- Malo je verovatno da će njihova vrednost u kulturnom, ekološkom, obrazovnom i istorijskom smislu u potpunosti odražavati finansijsku vrednost zasnovanu samo na tržišnoj ceni,
- zakonske ili druge obaveze mogu nametnuti zabranu ili određena ograničenja prilikom otuđenja prodajom,
- često su ta sredstva nezamenljiva i njihova vrednost se može povećati tokom vremena, čak i u slučajevima kada se njihovo fizičko stanje pogorša,
- teško se može proceniti koristan vek njihove upotrebe,
- korisnici javnih prihoda mogu imati veliki broj naslednih sredstava koja se tiču tokom niza godina, i na različite načine, kao što su: kupovina, iz donacija, iz zaostavština i konfiskacija. Ova sredstva se čuvaju kako bi stvarala novčane prilive, a mogu postojati i zakonske ili društvene smetnje za njihovo korišćenje u takve svrhe (Stoiljković at al., 2012).

Investiciona imovina se može priznavati kao sredstvo:

- Kada je verovatno da će korisnik javnih prihoda u budućnosti ostvariti ekonomsku korist ili uslužni potencijal od investicione imovine,
- Kada se nabavna vrednost investicionog objekta može pouzdano utvrditi.
- Korisnik javnih prihoda ne priznaje u knjigovodstvenu vrednost investicione imovine troškove svakodnevnog servisiranja takve imovine, što znači da se ovi troškovi priznaju u prihode ili rashode u trenutku nastanka. Troškovi svakodnevnog servisiranja se odnose na troškove rada i troškove manjih delova (Stoiljković at al., 2012).
- Cena koštanja⁶ nekretnine, postrojenja i opreme treba da se prizna kao sredstvo:
- Ako je verovatno da će od njegovog korišćenja priticati ekonomske koristi i uslužni potencijal korisniku javnih prihoda, bilo ka prihodi li smanjenje rashoda,
- Ako se nabavna cena ili cena koštanja sredstva može pouzdano utvrditi.

Postojanje dovoljne izvesnosti da će korisnik javnih prihoda moći da ubira ekonomske koristi od upotrebe sredstva znači i preuzimanje rizika povezanih sa tim

⁶ Iznos isplaćenih novčanih sredstava ili poštena vrednost drugog sredstva datog za sticanje sredstva ili njegovu proizvodnju.

sredstvom. Na primer: Neposredno po kupovini sredstva ili pribavljanju na drugi dozvoljen način korisnik javnih prihoda došao je do saznanja da je odlukom nadležnog organa zabranjena upotreba proizvoda koji se tim sredstvom proizvodi ili je uvideo da je konkurencija obezbedila sredstvo sa tehnološki boljim osobinama zbog čega bi prodaja proizvoda proizvedenog ovim sredstvom bila neznatna. Prvi kriterijum za priznavanje sredstva ne bi bio zadovoljen, i ono bi moralo da se prizna u rashode perioda. Kod drugog kriterijuma cena koštanja osnovnog sredstva u troškovi nabavke ili troškovi proizvodnje koji su pripisivi tom proizvodu ili vrednost datog sredstva u postupku razmene.

Korisnik javnih rashoda u vezi sa priznavanjem procenjuje sve troškove nekretnina, postrojenja i opreme u trenutku kada oni nastanu. Ovi troškovi uključuju inicijalne troškove koji nastaju prilikom nabavke ili izgradnje nekretnina, postrojenja i opreme i troškove koji nastaju naknadno kao rezultat dogradnje sredstva, zamene nekog dela ili servisiranja sredstva (Stoiljković at al., 2012).

Početno merenje investicione imovine

Investiciona imovina se početno meri po nabavnoj vrednosti ili ceni koštanja, uključujući i sve zavisne troškove nabavke (Poznanić., 2011). Vrednost nabavljene investicione imovine obuhvata nabavnu cenu i sve izdatke koji se mogu direktno pripisati investicionoj nekretnini, kao što su npr: honorari za advokatske i pravne usluge, takse na prenos imovine i ostali troškovi transakcije.

Ako se investiciona imovina gradi u sopstvenoj režiji, u tom slučaju se do dana završetka izgradnje ili kapitalne dogradnje i do datuma prenosa na investicionu nekretninu primenjuje MRS – JS 17.

U nabavnu vrednost investicione imovine se ne uključuju:

- Početni poslovni rashodi aktiviranja investicione nekretnine,
- Rashodi nastali do dostizanja normalnog nivoa korišćenja objekta,
- Višak troškova učinjenih tokom izgradnje investicionog objekta.

Ako je investiciona imovina nabavljena na kredit, nabavna vrednost je jednaka ceni za gotovinsko plaćanje, dok se kamata priznaje u rashode perioda tokom otplate kredita, što znači da se ne vrši kapitalizacija kamate (Stoiljković at al., 2012).

Investiciona nekretnina može da se stekne i kroz transakciju koja nije transakcija razmene. Na primer: Vlada može bez naknade da prenese višak poslovnog prostora korisnika javnih prihoda lokalne samouprave, a on ga zatim izdaje u zakup po tržišnoj ceni. Investiciona imovina može da se stekne kroz transakciju koja nije transakcija razmene po osnovu konfiskacije.

Primer: Na zgradi je izvršeno ulaganje u iznosu od 2.000.000,00 dinara i taj iznos je iskazan kao investiciona nekretnina. Primljena je faktura od izvođača radova na iznos od 2.000.000,00 dinara i obračunat je PDV u iznosu od 360.000,00 dinara. Na kraju godine je utvrđena poštena vrednost investicione nekretnine od 1.800.000,00 dinara.

Obezvredenje od 200.000,00 dinara predstavlja neki vid amortizacije ulaganja srazmerno protoku vremena korišćenja zakupa.

Tabela broj 1: Primer knjizenja u skladu sa MRS – JS 16.

Red. Br.	Račun		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje		Duguje	Potražuje
1	011125-4		Ostale poslovne zgrade (investicione nekretnine)	2.000.000,00	
		311111-1	Zgrade i građevinski objekti (investicione nekretnine)		2.000.000,00
2	511321-1		Kapitalno održavanje poslovnih zgrada i poslovnih prostora	2.000.00,00	
	123961		Porez na dodatu vrednost po primljenim fakturama po opštoj stopi	360.000,00	
		252111	Dobavljači u zemlji		2.360.000,00
3	252111		Dobavljači u zemlji	2.360.000,00	
		121111	Žiro - računi		2.360.000,00
4	311111-1		Zgrade i građevinski objekti	200.000,00	
		011129-1	Ispravka vrednosti poslovnih zgrada		200.000,00

Izvor: Stoiljković, 2012;

Početno merenje nekretnine, postrojenja i opreme

Pojedinačno sredstvo nekretnine, postrojenja i opreme koje zadovoljava kriterijume da se prizna kao sredstvo treba na početku da bude mereno po nabavnoj ceni. Ako je sredstvo stečeno u transakciji koja nije transakcija razmene, njegova nabavna vrednost se odmerava po fer vrednosti⁷ na dan sticanja. Na primer: neko sredstvo može da bude stečeno u transakciji koja nije transakcija razmene u okviru zaplene. Nabavnu vrednost sredstva čini njegova fer vrednost kao na dan kada je stečeno (Stoiljković at al., 2012).

Infrastrukturalna sredstva

Ova sredstva obuhvataju nekretninu, postrojenje i opremu i njihovo računovodstveno obuhvatanje se vrši u skladu sa MRS – JS 17. Ova sredstva imaju neke svoje odlike:

- Čine deo sistema ili mreže,
- posebne su prirode i nemaju mogućnost alternativne upotrebe,
- nepokretna su,
- postoje ograničenja prilikom otuđenja.

Među ova sredstva mogu se ubrojiti: putne mreže, kanalizacioni sistemi, sistemi snabdevanja vodom i strujom i komunikacione mreže.

⁷ Iznos za koji bi se sredstvo moglo na tržištu prodati odnosno razmeniti u slobodnoj razmeni.

Elementi nabavne vrednosti

Cena koštanja nekretnine, postrojenja i opreme obuhvata:

- Fakturnu cenu, uključujući i uvozne dažbine i poreze po osnovu prometa koji se ne refundiraju nakon oduzimanja trgovačkih popusta i rabata,
- druge troškove u vezi sa privođenjem sredstva funkciji, u koje spadaju:
- troškovi naknada zaposlenih koji su u neposrednoj vezi sa nabavkom ili izgradnjom nekretnine, postrojenja i opreme,
- troškovi pripeme radnog prostora,
- inicijalni troškovi isporuke i manipulativni troškovi,
- troškovi instaliranja,
- troškovi projektantskog i inženjerskog nadzora,

troškovi provere da li sredstvo normalno funkcioniše, umanjeni za prihode od prodaje proizvoda koji je proizveden u toku te provere.

procenjeni trošak za demontažu i uklanjanje sredstva i uređenje lokacije, kao i obaveze koje nastaju kao posledica korišćenja sredstva u druge svrhe umesto za proizvodnju zaliha u toku perioda.

U nabavnu vrednost, odnosno cenu koštanja nekretnine, postrojenja i opreme se ne uključuju:

- Troškovi otvaranja novog objekta,
- troškovi uvođenja novog proizvoda ili usluge,
- troškovi vođenja poslova na novoj lokaciji,
- administrativni i drugi troškovi.

U nabavnu vrednost se ne uključuju ni upravni troškovi režije, osim ako se ne mogu neposredno i pouzdano pripisati nabavci konkretnog sredstva. Početni i slični troškovi nastali pre upotrebe sredstva ne ulaze u cenu koštanja, osim ako nisu bili neophodni da se sredstvo dovede u radno stanje. Gubici oko uhodavanja sredstva do dostizanja planiranog učinka, ne ulaze u cenu koštanja, već se priznaju u rashode perioda (Stoiljković at al., 2012).

Merenje nakon početnog merenja sredstva

Merenje je utvrđivanje cene po kojoj se vodi sredstvo nakon početnog priznavanja i računovodstvenog obuhvatanja u finansijskim izveštajima. Prilikom merenja moguća je primena dva modela:

Model nabavne vrednosti podrazumeva da se nekretnina, postrojenja i oprema nakon priznavanja kao sredstva vode po svojoj nabavnoj vrednosti ili po ceni koštanja, umanjenoj za svu akumuliranu amortizaciju i gubitke zbog obezvređenja (Stoiljković at al., 2012).

Model revalorizacije podrazumeva da se nekretnina, postrojenja i oprema vode po revolarizovanom modelu koji odražava poštenu vrednost na dan revalorizacije, umanjenu za svu obračunatu amortizaciju i gubitke zbog obezvređenja.

Primer: Bruto knjigovodstvena vrednost elektromagnetne rezonance pre revalorizacije je 10.000,00 dinara, ispravka vrednosti 2.500.000,00 dinara, a sadašnja vrednost 7.500.000,00 dinara.

Procenat revalorizacije je 20%. Time se bruto knjigovodstvena vrednost povećava za 2.000.000,00 dinara, ispravka vrednosti za 500.000,00 dinar, a sadašnja vrednost za 1.500.000,00 dinara. Efekat revalorizacije je 1.500.000,00 dinara (2.000.000,00-500.000,00).

Tabela broj 2: Prikaz stanja u poslovnim knjigama pre izvršene revalorizacije

Red. Br.	Račun		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje			Duguje
	011251		Medicinska oprema	10.000.000,00	
		011259	Ispravka vrednosti medicinske opreme		2.500.000,00
		311112	Oprema		7.500.000,00

Izvor: Stoilković, 2012;

Tabela broj 3: Prikaz knjiženja u skladu sa MRS – JS 17.

Red. Br.	Račun		Opis	Iznos	
	Duguje	Potražuje			Duguje
1.	011251		Medicinska oprema	2.000.000,00	
		011259	Ispravka vrednosti medicinske opreme		500.000,00
		311110	Osnovna sredstva (revalorizacione reserve)		1.500.000,00
2.	011251		Medicinska oprema	1.500.000,00	
		311110	Osnovna sredstva		1.500.000,00

Izvor: Stoilković, 2012;

Isknjižavanje iz poslovnih knjiga

Kada se investiciona nekretnina otuđi, ili kada se povuče iz upotrebe, a ne očekuju se ekonomske koristi ili uslužni potencijal od njenog otuđenja, treba je isključiti iz bilansa stanja. Investiciona nekretnina se može otuđiti prodajom ili davanjem u finansijski lizing, ako je ugovorena opcija prenosa vlasništva na zakupca po isteku roka zakupa.

Dobici ili gubici koji nastaju od povlačenja iz upotrebe ili otuđenja investicione nekretnine utvrđuju se kao razlika između neto primitka po otuđenju i knjigovodstvenog iznosa sredstva, i priznaju se kao prihod ili rashod. Stavke

nekretnina, postrojenja i opreme treba isključiti iz bilansa stanja kada su otuđene ili kada se od njihovog korišćenja ili otuđenja ne očekuju buduće ekonomske koristi (Stoiljković at al., 2012).

Ako je sredstvo prodato, isknjiženje se vrši na dan prodaje. Pod danom prodaje se računa dan kada su ispunjeni kriterijumi prodaje dobara. Prihod ili rashod koji nastaje prilikom isknjižavanja neke stavke nekretnina, postrojenja i opreme treba utvrditi kao prihod ili rashod onda kada se stavka isknjiži. Nepokretne stvari se pribavljaju u javnu svojinu i otuđuju iz javne svojine, polazeći od tržišne vrednosti nepokretnosti koju je procenio poreski, odnosno drugi nadležni organ u postupku javnog nadmetanja, odnosno prikupljanjem pismenih ponuda⁸.

Vođenje evidencija o stanju, vrednosti i kretanju nepokretnosti u javnoj svojini⁹

Organi i organizacije Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća, društva kapitala, zavisna društva kapitala, ustanove, javne agencije i druga pravna lica, čiji je osnivač Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave kao korisnici, odnosno nosioci prava korišćenja vode posebnu evidenciju nepokretnosti u javnoj svojini koje koriste.

Posebnu evidenciju nepokretnosti korisnici, odnosno nosioci prava korišćenja vode za:

- zemljište u javnoj svojini (građevinsko, poljoprivredno, šumsko i drugo zemljište);
- službenu zgradu, poslovni prostor i delove zgrade
- stambenu zgradu, stan, garažu i garažno mesto;
- nepokretnost za reprezentativne potrebe;
- nepokretnost za potrebe diplomatskih i konzularnih predstavništava;
- druge građevinske objekte.

Posebna evidencija o vrednosti, stanju i kretanju nepokretnosti u smislu ove uredbe, obuhvata:

- nabavnu vrednost nepokretnosti;
- ispravku vrednosti nepokretnosti;
- sadašnju knjigovodstvenu vrednost po poslednjem godišnjem popisu u trenutku sastavljanja bilansa stanja korisnika, odnosno nosilaca prava korišćenja, odnosno po poslednjem izvršenom popisu (u slučajevima statusne promene, promene pravne forme, otvaranja odnosno zaključenja postupka redovne likvidacije i stečaja, kao i u drugim slučajevima predviđenim zakonom)
- kretanje, odnosno promene na nepokretnosti u stanju i vrednosti, koje su rezultat raspolaganja nepokretnostima (davanje na korišćenje, davanje u zakup, prenos

⁸ Zakon o javnoj svojini ("Sl glasnik RS" br. 108/16 i 113/17).

⁹ Uredba o evidenciji nepokretnosti u javnoj svojini ("Sl. Glasnik RS" br. 70/14, 19/15 I 83/15).

prava javne svojine na drugog nosioca javne svojine uključujući i razmenu, otuđenje, zasnivanje hipoteke, ulaganje u kapital), pribavljanje, dogradnja, promena namene i slično.

Posebna evidencija nepokretnosti u javnoj svojini vodi se pojedinačno za svaku nepokretnost na Obrascu NEP-JS - Podaci o nepokretnosti u javnoj svojini i korisniku, odnosno nosiocu prava korišćenja.

Zaključak

Vrednovanje nekretnina, postrojenja i opreme uslovljava ne samo iskazivanje u bilansu stanja, nego i u bilansu uspeha. Njeno vrednovanje doprinosi kvalitetu finansijskih izveštaja, jer se imovina u bilansu stanja iskazuje po fer vrednosti zasnovanoj na tržišnim cenama. Ako su nekretnine, postrojenja i opreme vrednovane više nego što je to realno biće nerealno iskazani troškovi, a time i niži dobitak. Ove stavke se razlikuju od drugih stavki u bilansu stanja po visokim vrednostima. Nekretnine, postrojenja i oprema se vrednuju po fer vrednosti, sa ciljem da bi u bilansima bilo ravnotežno iskazivanje imovine i rezultata poslovanja. Ova imovina podleže različitim uticajima koji mogu dovesti do pojave razilaženja u knjigama iskazanih vrednosti ove imovine i vrednosti koja je označena kao fer. U tom slučaju neophodno je angažovati procenitelje za dobijanje fer vrednosti i te procene usvojiti kako bi se sagledali efekti usvajanja procene, da bi završna faza bila knjiženje i obračun po osnovu procene. MRS – JS 16 zahteva fer vrednovanje ovih stavki. Međunarodni odbor za računovodstvene standarde (IASB) smatra da je fer vrednost najrelevantniji način merenja stavki finansijskih izveštaja.

Literatura

1. Stoilković S., Stojilković D., Guzina V., Milojević I., Albaneze Ž., Priručnik za primenu međunarodnih računovodstvenih standard za javni sector, Beograd (2012),
2. Hennie Van Greuning, Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja, praktični vodič, Beograd (2006),
3. Poznanić V., Problemi vrednovanja materijalne imovine preduzeća, Beograd (2011),
4. Jelić R., Javna svojina i srodni oblici, Beograd (2013),
5. Zakon o javnoj svojini („Sl glasnik RS“ br. 108/2016 i 113/2017),
6. Uredba o evidenciji nepokretnosti u javnoj svojini („Sluzbeni glasnik RS“ br. 70/2014, 19/2015 i 83/2015),
7. Komentar zakona o javnoj svojini, Beograd (2014).

BALANCING REAL ESTATE IN BUDGET

Marija Lukić¹⁰, Jelena Trandafilović¹¹

Abstract

The paper discusses the presentation of real estate in the balance sheet, its valuation, posting, write-off from business books in accordance with International Accounting Standards. Tangible assets, consisting of property, plant, equipment and various types of inventories, represent the most significant property category among all users of public revenues. According to international accounting standards, it should be presented in the balance sheet according to the value that is based on market prices of the same or similar property. Therefore, the property is periodically revalued and at the end of each accounting period it is checked whether the carrying amount deviates from the amount that would be received by the sale. Property, plant and equipment are the most significant part of total state assets and are differentiated in the balance sheet from other items at high values.

Ključne reči: balance, real estate, budget.

Datum dolaska (Date received): 20.03.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 28.03.2018.

¹⁰ Marija Lukic, Army of Serbia, Ulica Gradijska br. 7, Belgrade, Serbia.

¹¹ Jelena Trandafilović, Republican Pension and Disability Insurance Fund, Nemanjina Street no. 30, Belgrade, Serbia.

BUDŽETSKI SISTEM I NORMATIVNO UREĐENJE FINANSIRANJA RASHODA ODBRANE¹

Pregledni rad

UDK: 336.14:355.02(497.11)

Miloš Miljković², Dalibor Krstić³

Abstrakt

Budžetom se određuje koliko će sredstava i na koje aktivnosti biti potrošeno, odnosno koje će javne potrebe i u kojoj meri biti zadovoljene. Pravilno sačinjen i izvršen budžet daje građanima odgovore na pitanja: Gde se troši njihov novac? Ko će od toga imati korist? Koliko ih to košta?.... Odgovori na ova i druga pitanja u vezi sa budžetom Republike Srbije nisu u godinama iza nas bili dokučivi i precizni. Transparentnost budžeta, kao i zainteresovanost građana za navedena pitanja bila je mala.

Ključne reči: budžet, budžetski sistem, finansiranje, rashodi.

Uvod

Budžetski sistem Republike Srbije čine republički budžet, budžeti lokalne vlasti i finansijski planovi organizacija za obavezno socijalno osiguranje. Budžet lokalne vlasti podrazumeva: budžet autonomne pokrajine, budžet grada Beograda, budžeti gradova (25), budžeti opština (150).⁴

Integritet budžetskog sistema obezbeđuje se zajedničkim pravnom osnovom, jedinstvenom budžetskom klasifikacijom, upotrebom jedinstvene budžetske dokumentacije za izradu nacrtu budžeta, srednjeročnih i finansijskih planova, jedinstvenim sistemom budžetskog računovodstva, jedinstvenim kriterijumima za budžetsku kontrolu i reviziju, prenosom statističkih izveštaja i podataka sa jednog nivoa budžeta u drugi, i principima na kojima se zasniva budžetski postupak.⁵ Zakonom o budžetskom sistemu Republike Srbije određeni su budžetski ciljevi:

- Ukupna fiskalna održivost i kontrola, koja podrazumeva sprovođenje politika bez značajnih izmena u konsolidovanom bilansu sektora države, uz sveobuhvatnu

¹ Ovaj članak je proistekao iz istraživačkog rada u okviru projekta "Razvoj finansijske službe Vojske Srbije od 1985. do 2015.godine" koji se finansira sredstvima Ministarstva odbrane Republike Srbije. Projekat se vodi pod evidencionim brojem VA-DH5/17-19

² Miloš Miljković, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

³ M.A. Dalibor Krstić, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

⁴ Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije, Službeni glasnik RS, broj 18/2016.

⁵ Zakon o budžetskom sistemu, Službeni glasnik RS, broj 54/2009.....103/2015, član 3.

kontrolu ukupnih budžetskih sredstava, kroz uspostavljanje ograničenja na rashode i izdatke koji su zagarantovani zakonom, kako na ukupnom nivou, tako i na nivou budžetskih sredstava.

- Alokacijska efikasnost, koja podrazumeva mogućnost uspostavljanja prioriteta unutar budžeta, raspoređivanje sredstava u skladu sa prioritetima Vlade unutar budžeta, kao i mogućnost prebacivanja sredstava sa starih na nove ili sa manje produktivnih na više produktivne prioritete.
- Tehnička ili operativna efikasnost, koja podrazumeva korišćenje budžetskih sredstava i mogućnost njihove primene sa što nižim troškovima.

Prioritetni budžetski ciljevi u pripremi i izvršenju budžeta su i makroekonomska stabilnost, niska inflacija, ekonomski razvoj, podsticanje regionalnog razvoja i smanjenje finansijskog rizika Republike Srbije.⁶

Odbrana i finansiranje odbrane – funkcije i međusobna povezanost

Odbrana i finansiranje odbrane predstavljaju isključive, jedinstvene i nedeljive državne funkcije - delatnosti, odnosno utvrđenih državnih organa i institucija. One su utemeljene ustavom, kao najvišim pravnim aktom države, bez obzira na oblik društvenog uređenja.

U skladu sa klasičnim državnim konceptom odbrane i finansiranja odbrane, na adekvatan način se institucionalizuju i konkretna ustavna i zakonska ovlašćenja i odgovornosti nadležnih državnih organa, organizacija, institucija i ovlašćenih lica u vezi sa poslovima planiranja, budžetiranja i izvršavanja potreba i rashoda odbrane koja čine ustavno-pravni osnov za formulisanje i primenu odgovarajućih organizacionih rešenja, metoda i postupaka za obavljanje tih poslova.⁷

Konkretna zakonska ovlašćenja i odgovornosti nadležnih državnih organa, organizacija, institucija i pojedinačno ovlašćenih lica u vezi sa poslovima planiranja, budžetiranja i izvršavanja potreba i rashoda odbrane u Republici Srbiji locirana su u više zakonskih i podzakonskih propisa.

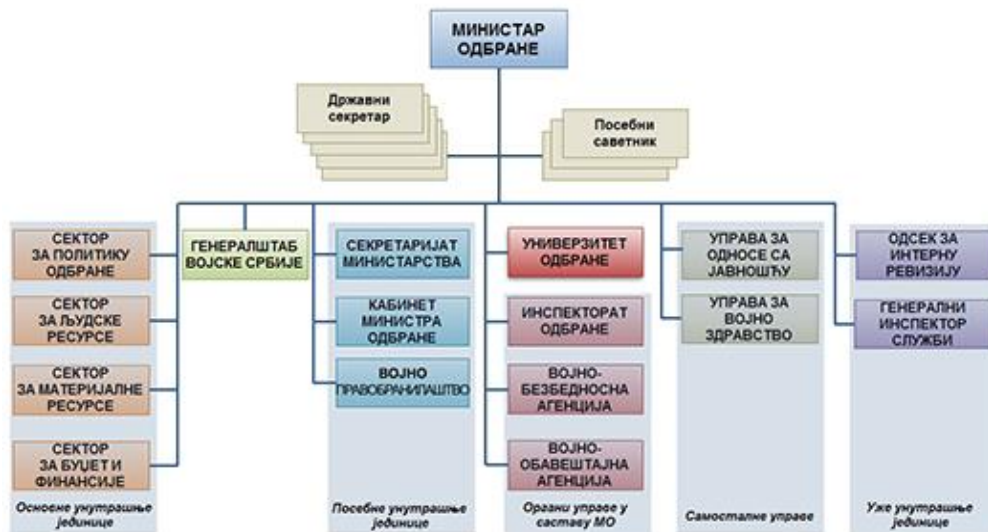
Pravilnikom o spisku korisnika javnih sredstava, Ministarstvo odbrane je definisano kao direktan budžetski korisnik.⁸ Unutrašnjom organizacijskom podelom, Ministarstvo odbrane je razvrstano po organizacionim i funkcionalnim nivoima.

⁶ Zakon o budžetskom sistemu, Službeni glasnik RS, broj 54/2009.....103/2015, član 4.

⁷ Žugić, R., Civilna kontrola vojske - kontrola budžeta, Vojnoizdavački zavod, Beograd 2007., str. 123-129.

⁸ Službeni Glasnik RS br. 112/2015, član 3.

Организациона структура Министарства одбране

Slika 1. Organizациона структура Ministarstva odbrane(Izvor: www.mod.gov.rs, jun 2017. godine)

Kao što je rečeno, Ministarstvo odbrane je direktni budžetski korisnik, a ministar odbrane Rešenjem o finansiranju sistema odbrane, raspoređuje sredstva opredeljena Zakonom o budžetu za određenu godinu organima u sastavu Ministarstva odbrane, prema šemi sa Slike 1. Internim propisima je regulisan način planiranja, budžetiranja i izvršavanja potreba i rashoda svih nabrojanih budžetskih korisnika u okviru sistema odbrane na savremen i jedinstven način, ali i njihov međusobni odnos.

Organizacija i priprema sistema odbrane je veoma važna i vrlo složena delatnost nadležnih državnih, a u okviru njih – vojnih organa. Ta složenost je višeznačna jer je, pored visoke strukturne složenosti (vidovska, rodovska, prostorna, po delatnostima sve do pojedinačnih aktivnosti), prevashodno uslovljena potrebom za stalnim održavanjem efektivnih odbrambenih (oružanih) snaga i celokupnog sistema odbrane na nivou spremnosti i sposobnosti za efikasnu upotrebu koja je primerena realnim opasnostima od ugrožavanja osnovnih interesa zemlje u svakom trenutku.⁹

Osposobljavanje i održavanje složenog sistema odbrane na nivou spremnosti i sposobnosti za efikasnu upotrebu u zaštiti osnovnih interesa zemlje u svakom trenutku nalaže potrebu za visokim stepenom sinhronizovanog funkcionisanja svih elemenata njegove strukture. To pre svega znači da se izboru naturalno (količinski) izraženih potreba i njihovog novčanog izraza čije je obezbeđenje neophodno za kvalitetno obavljanje delatnosti koje treba da se sprovedu u organizovanju i

⁹ Knežević M. i Tešanović B. - Programsko budžetiranje i razvoj sistema odbrane, SYMOPIS, Beograd 2011., str. 162-166.

pripremanju sistema odbrane (operativno-štabna delatnost, obuka, logistika itd.), kao i njihovom obimu, mora da pristupi planski, na način kojim se obezbeđuje sinhronizovano funkcionisanje tog sistema u celini, prostoru (međusobna usklađenost).¹⁰

Za sinhronizovano, vremenski i prostorno usklađeno funkcionisanje svih elemenata sistema odbrane nije, dovoljno da se, u okviru njegovog organizovanja i pripremanja, izbor i usklađivanje strukture i obima potreba i rashoda izvrši samo sa profesionalnog, vojnog stanovišta, odnosno samo u okvirima kako se to obično naziva vojnog planiranja. Takvo planiranje bi bilo nerealno, sa visokim stepenom neizvesnosti u izvršavanju planova, a time i za sinhronizovano funkcionisanje odbrambenog sistema kao celine.¹¹

Stoga se izbor i usklađivanje strukture i potreba sistema odbrane u cilju kvalitetnog izvršavanja misija i zadataka u organizovanju i pripremanju složenog sistema odbrane mora obaviti u okviru realnih društveno - ekonomsko mogućnosti zemlje, uz istovremeno analitičko istraživanje i iznalaženje najpovoljnijih organizacionih rešenja, metoda i postupaka za ekonomski racionalno obavljanje tih delatnosti. Ne samo zbog toga što se time obezbeđuje realna i ostvariva sinhronizacija svih elemenata od uticaja na organizovanje i pripremanje efikasne odbrane, odnosno zaštite osnovnih interesa zemlje, već i zbog ranije navedene činjenice da se u svakoj zemlji po pravilu najviše vrednovani odbrambeni ciljevi ostvaruju sa, takođe po pravilu, oskudnim sredstvima.

Planiranje, programiranje i budžetiranje potreba za ostvarivanje utvrđenih ciljeva odbrane zemlje putem obavljanja predviđenih delatnosti na organizovanju i pripremanju odbrambenog sistema se, prema tome, svodi na permanentno usklađivanje potreba i mogućnosti, pri čemu je, obim i kvalitet ostvarivanja planiranih potreba ograničen obimom raspoloživih sredstava za njihovo ostvarivanje.

Međutim, kontinuirani proces unapređenja sistema može se znatno olakšati i ubrzati ako se, pored ostalog, u planiranju, budžetiranju i izvršavanju potreba i rashoda odbrane primene takva organizaciona rešenja, metode i postupci kojima se i pri nepromenjenim materijalnim uslovima obezbeđuje veća efikasnost odnosno viši stepen spremnosti i sposobnosti za odbranu ili se, što se svodi na isto, uz manji utrošak sredstava za rashode odbrane zadrži postojeći stepen odbrambene efikasnosti koji se smatra dovoljnim.¹²

U prethodno navedenom su sadržani i osnovni cilj i suština savremenog planiranja, programiranja, budžetiranja i izvršavanja potreba i rashoda odbrane. Osnovna mera

¹⁰ Đorđević R. - Planiranje, budžetiranje i potrošnja sredstava za finansiranje odbrane u realnim uslovima, doktorska disertacija, Vojna akademija, Beograd 1999., str. 10-14.

¹¹ Knežević M. - Razvoj modela programskog budžetiranja za potrebe odbrane, doktorska disertacija, Vojna akademija, Beograd 2015., str. 32.

¹² Knežević M. i Tešanović B.: Programsko budžetiranje i razvoj sistema odbrane, SYMOPIS, Beograd 2011., str. 162-166.

kvaliteta je, prema tome, ne po svaku cenu veća efikasnost već dovoljna ili što je moguće veća efikasnost sistema odbrane u postojećim (realnim, stvarno imajućim) ekonomskim i ukupnim društvenim uslovima.

Izbor i usklađivanje potreba i rashoda koji su potrebni za kvalitetno obavljanje svih delatnosti na organizovanju i pripremanju sistema odbrane u okvirima stvarnih, ekonomski i društveno realnih mogućnosti je neophodan ali i ne dovoljan uslov za efikasno ostvarivanje utvrđenih ciljeva odbrane. Kvalitet upotrebe i potrošnje raspoloživih sredstava, odnosno stepen ekonomske racionalnosti, takođe ima uticaja na efikasno ostvarivanje utvrđenih ciljeva odbrane. To se postiže putem adekvatne i savremene normativno pravne uređenosti finansijske funkcije sistema odbrane kao i kvalitetnim upravljanjem resursima odbrane.

Prilagođavanje potreba odbrane realnim materijalnim odnosno finansijskim mogućnostima zemlje treba da se vrši permanentno, pri čemu dinamika prilagođavanja nije jednaka na duži i kraći rok. Usled toga se i planiranje i budžetiranje odbrambenih potreba i rashoda najčešće deli na dva međusobno povezana i uslovljena ali, istovremeno, prema obuhvatu elemenata, složenosti izvođenja i pouzdanosti (stepenu neizvesnosti) u predviđanju, različita dela:

- planiranje i programiranje na dugi i srednji rok i
- tekuće (godišnje) planiranje.¹³

Planiranje i budžetiranje potreba i izvršavanje rashoda odbrane ne obavljaju se u svakoj zemlji na isti način. Razlike su, pre svega, uslovljene postojećim političkim i njemu primerenom ekonomskom sistemu zemlje i, u okviru toga, stepenu spoznaje i primene savremenih organizacionih rešenja, metoda i postupaka u planiranju i budžetiranju potreba i izvršavanju rashoda odbrane.

Veća ili manja zavisnost ekonomskih odnosa u zemlji od njenog političkog uređenja ne uslovljava, u isto vreme, i nužnost da se u organizaciji i funkcionisanju planiranja, budžetiranja i izvršavanja potreba i rashoda odbrane moraju da primenjuju rešenja koja su u konkretnoj zemlji primerena za privredne subjekte, bez obzira da li se radi o više ili manje državno regulisanom ili slobodnom tržišnom modelu privređivanja. Ovo svakako ne znači, da se u planiranju i budžetiranju potreba i izvršavanju rashoda odbrane ne treba da primenjuju ekonomski principi, naprotiv – moraju se koristiti u najvišoj mogućoj meri i na najsavremeniji način.

Organizovanje i obezbeđenje funkcionisanja sistema odbrane kao klasične državne funkcije sa hijerarhijski ustrojenim upravljačkim mehanizmima podrazumeva punu odgovornost nadležnih državnih organa ali, istovremeno, i obavezu i odgovornost svih izvršilaca namenskih odbrambenih zadataka, pre svih vojnih jedinica i sastava –

¹³ Đorđević R. - Planiranje, budžetiranje i potrošnja sredstava za finansiranje odbrane u realnim uslovima, doktorska disertacija, Vojna akademija, Beograd 1999., str. 40-43.

da svoje, ustavom utvrđene obaveze izvršavaju kvalitetno i na vreme.¹⁴ Da bi se to i ostvarilo neophodno je da se sredstva, odnosno potrebe i rashodi odbrane za realizaciju misija i zadataka realno planiraju i iskažu, ali i da se, usled nemogućnosti države da obezbedi ta sredstva (mere finansijskih restrikcija, štednja, kriza i sl.) – na to blagovremeno i jasno ukaže.

I najbolje postavljena organizacija odbrane zemlje i njenog oslonca – vojske, uključujući i blagovremeno prilagođavanje dinamičkim promenama potreba i mogućnosti putem savremene organizacije i primenjenih metoda i postupaka u planiranju i budžetiranju potreba i izvršavanju rashoda može da ostane bez očekivanog stepena efektivnosti ako se sa raspoloživim sredstvima utvrđeni ciljevi i misije ne ostvare u potpunosti i na vreme. Još je gora situacija, ako se to dogodi u situaciji, kada se rešavaju ključna pitanja odbrane zemlje. Bilo kakvo opravdanje za eventualni neuspeh tada postaje neprihvatljivo.

Zbog toga se u dinamičkom predviđanju neophodnih aktivnosti i planiranju odgovarajućih potreba i rashoda za kvalitetno obavljanje svih delatnosti u organizovanju i pripremanju sistema odbrane za njegovu efikasnu upotrebu ni u jednom trenutku ne sme da izlazi iz okvira realnog.¹⁵ Dok se pri angažovanju raspoloživih sredstava (izvršavanju rashoda) u maksimalno mogućoj meri moraju da primenjuju ekonomski principi poslovanja, sa osnovnim ciljem – da se sa raspoloživim sredstvima u svakom trenutku ima efikasna odbrana odnosno zaštita osnovnih interesa zemlje i njenih građana.

Na taj način se izražavaju i racionalnost u donošenju odluka i štedljivost u trošenju raspoloživih sredstava uz permanentan izbor prioriteta. Zakonito ponašanje u svemu tome se podrazumeva jer iza njega stoji najviša zakonodavna vlast – parlament (skupština) zemlje koja tu vlast vrši u ime svih građana.¹⁶

Normativni okvir finansiranja sistema odbrane

Finansiranje sistema odbrane Republike Srbije - Ministarstva odbrane i Vojske, kao direktnog korisnika budžetskih sredstava, prevashodno je regulisano Zakonom o budžetskom sistemu Republike Srbije. Naime, planiranje, programiranje, izrada finansijskog plana sistema odbrane kao i njegovo izvršenje deo su procesa izrade i izvršenja budžeta Republike Srbije. Znači, ukupan iznos raspoloživih sredstava sistema odbrane utvrđuje se Zakonom o budžetu Republike Srbije za datu godinu.

Pored navedenog zakona, regulacioni okvir finansiranja rashoda odbrane čine i ostala zakonska i podzakonska regulativa – uredbе, pravilnici i ostali propisi, kao i strateška dokumenta iz oblasti odbrane Republike Srbije.

¹⁴ Đorđević R. - Planiranje, budžetiranje i potrošnja sredstava za finansiranje odbrane u realnim uslovima, doktorska disertacija, Vojna akademija, Beograd 1999., str. 50-56.

¹⁵ Ibidem, str. 50-56.

¹⁶ Žugić R. - Civilna kontrola vojske, kontrola budžeta, Vojnoizdavački zavod, Beograd 2007., str. 211-212.

Zakon o budžetskom sistemu¹⁷ predstavlja krovni zakon kojim se uređuje: planiranje, priprema, donošenje i izvršenje budžeta Republike Srbije; planiranje, priprema, donošenje i izvršenje budžeta autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave; priprema i donošenje finansijskih planova Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje, Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, Fonda za socijalno osiguranje vojnih osiguranika i Nacionalne službe za zapošljavanje; budžetsko računovodstvo i izveštavanje, finansijsko upravljanje, kontrola i revizija korisnika javnih sredstava i budžeta Republike Srbije, budžeta lokalne vlasti i finansijskih planova organizacija za obavezno socijalno osiguranje; nadležnost i organizacija Uprave za trezor, kao organa uprave u sastavu Ministarstva finansija i trezora lokalne vlasti; druga pitanja od značaja za funkcionisanje budžetskog sistema.

Zakonom o budžetskom sistemu utvrđuju se fiskalni principi, pravila i procedure na osnovu kojih se ustanovljava fiskalni okvir, kako bi se obezbedila dugoročna održivost fiskalne politike. Ovim zakonom uspostavlja se Fiskalni savet, koji nezavisno ocenjuje kredibilitet fiskalne politike sa aspekta poštovanja utvrđenih fiskalnih pravila i na taj način obezbeđuje javnost i odgovornost u njenom vođenju.¹⁸

Zakon o budžetu Republike Srbije donosi se svake godine i ovim Zakonom uređuju se prihodi i primanja, rashodi i izdaci budžeta Republike Srbije za konkretnu godinu, njegovo izvršavanje, obim zaduživanja za potrebe finansiranja deficita i konkretnih projekata i davanje garancija, upravljanje javnim dugom, korišćenje donacija, projektnih zajmova, korišćenje prihoda od prodaje dobara i usluga budžetskih korisnika i prava i obaveze korisnika budžetskih sredstava.

Fiskalna strategija je dokument u kome se navode ciljevi fiskalne politike Vlade i daje ocena održivosti fiskalne politike, koji Vlada svake fiskalne godine podnosi Narodnoj skupštini. Glavni ciljevi Fiskalne strategije su (Fiskalna strategija za 2015. godinu sa projekcijama za 2016. i 2017. godinu)¹⁹:

- utvrđivanje kratkoročnih i srednjoročnih ciljeva fiskalne politike Vlade za period od tri uzastopne fiskalne godine, počev od fiskalne godine za koju se Fiskalna strategija podnosi;
- pružanje detaljnog objašnjenja o usklađenosti navedenih srednjoročnih ciljeva sa fiskalnim principima i pravilima utvrđenim ovim zakonom;
- procena uticaja fiskalne politike na međugeneracijsku raspodelu dohotka, kao i procena održivosti fiskalne politike.

Uputstvo za pripremu budžeta Republike Srbije. Po donošenju Fiskalne strategije, ministarstvo zaduženo za poslove finansija dostavlja direktnim korisnicima sredstava budžeta Republike Srbije uputstvo za izradu srednjoročnih i finansijskih planova za pripremu budžeta Republike Srbije.

¹⁷ Službeni glasnik RS, broj 54/2009.....103/2015.

¹⁸ Zakon o budžetskom sistemu, Službeni glasnik RS, broj 54/2009.....103/2015, član 1.

¹⁹ Službeni glasnik RS, broj 15/2015.

Uputstvo za pripremu budžeta sadrži:

- osnovne ekonomske pretpostavke i smernice za pripremu predloga finansijskog plana budžetskog korisnika i nacrt budžeta Republike Srbije;
- obim sredstava koji može da sadrži predlog finansijskog plana direktnog korisnika sredstava budžeta Republike Srbije za budžetsku godinu, sa projekcijama za naredne dve fiskalne godine, utvrđenim srednjoročnim obimom rashoda iz Fiskalne strategije;
- smernice za pripremu srednjoročnih planova direktnih korisnika sredstava budžeta Republike Srbije;
- smernice i zahteve za obrazloženje, srednjoročnu kvantifikaciju i procenu efekata novih politika i investicionih prioriteta;
- postupak i dinamiku pripreme budžeta Republike Srbije i predloga finansijskih planova direktnih korisnika sredstava budžeta Republike Srbije;
- način na koji će korisnici u predlogu finansijskog plana iskazati rashode i izdatke.

Specifičnost finansiranja sistema odbrane

Vojska je organizovana oružana snaga koja brani zemlju od oružanog ugrožavanja spolja i izvršava druge misije i zadatke, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, zakonom i principima međunarodnog prava koji regulišu upotrebu sile. Otuda i proističe specifičnost finansiranja sistema odbrane.

Vojska kao i čitav sistem odbrane je veoma složena, hijerarhijski ustrojena organizacija. Ona je specifičan sistem u okviru velikog društvenog sistema i predstavlja njegov podsistem. Kao i druge velike sisteme, karakterišu je:²⁰

- složenost,
- otvorenost,
- dinamičnost,
- stroga hijerarhijska ustrojenost i
- dvosmernost odnosa.

Na složenost sistema odbrane utiče veći broj faktora jer obuhvata veliki broj elemenata-podsistema organizovanih u sektore, uprave, jedinice i ustanove različitog nivoa složenosti, visokog nivoa uslovljenosti i zavisnosti.

Sistem odbrane karakterišu dinamički procesi uslovljeni uticajima okruženja, promenama u okruženju kao i prilagođavanjima sistema odbrane promenama i uticajima okruženja. Promene i uticaji okruženja mogu biti: političkog karaktera, tehničko-tehnološke, socijalne, ekonomske i druge. Na primer, pod uticajem ekonomskih promena u društvu dolazi do promena u načinu, nivou i kvalitetu finansiranja odbrane, što opet utiče na razvoj i izgradnju sposobnosti sistema odbrane i njegovih delova.

²⁰ Ibidem, str. 211-212.

Stroga hijerarhijska ustrojenost zasniva se na principima jednostarešinstva i subordinacije.²¹ Komandovanje u vojsci zasniva se na načelima jedinstva u pogledu upotrebe snaga i sredstva i obaveze izvršavanja odluka, zapovesti i naređenja predpostavljenog starešine. Viši nivoi donose odluke na osnovu kojih se reguliše funkcionisanje nižih nivoa. Ovakav sistem ne isključuje uticaj nižih nivoa pri definisanju odluka na višem nivou kroz predloge, zapažanja, primedbe, sugestije, mišljenja i drugo.

Dvosmernost odnosa ogleda se u odnosu čovek-čovek i čovek-tehnika, kako unutar sistema odbrane tako i prema eksternom okruženju. Ova karakteristika nije specifična samo za sistem odbrane, već postoji i u drugim sistemima i organizacijama, ali nije tako izražena. Za vojne organizacije, pa samim tim i za sistem odbrane dvosmernost odnosa predstavlja bitan element uspešnosti u pripremi i vođenju oružane borbe.

Iz navedenih specifičnosti i karakteristika vojne organizacije proizilaze i specifičnosti finansiranja u odnosu na finansiranje drugih društvenih delatnosti. Specifičnost finansiranja odbrane jedne zemlje sastoji se u sledećem:

- zadaci odbrane, s tim u vezi, realizacija određenih aktivnosti odbrane je neodložnog karaktera tako da mora postojati permanentnost njihovog finansiranja i
- realizacija utvrđenih ciljeva odbrane u stratezijskim i drugim planskim dokumentima jedne zemlje je neprenosivog karaktera u kojima je jasno određena uloga svih članica društva a naročito sistema odbrane.

Zaključak

Finansiranje sistema odbrane u najvećoj meri zavisi od mogućnosti države da izdvoji sredstva iz bruto domaćeg proizvoda u određenom iznosu za finansiranje potreba odbrane, ali i od raspoloženja političkih činilaca u državi, kao internih faktora društva. Finansiranje sistema odbrane jedne države zavisi i do eksternih faktora poput geopolitičkog ambijenta okruženja i slično. Veličina sredstava namenjenih finansiranju odbrane takođe i zavisi od niz drugih faktora kao što je stepen „ugroženosti“ države kao i od savremenih shvatanja i trenda finansiranja odbrane u državama okruženja.

Može se konstatovati da finansiranje sistema / rashoda odbrane predstavlja novčano izražavanje zadovoljenja materijalnih potreba odbrane. Za finansiranje rashoda odbrane, neophodno je poznavanje: budžetskog sistema budžeta kao instrumenta finansiranja rashoda odbrane, izvora finansiranja rashoda odbrane i načina utvrđivanja sredstava za finansiranje rashoda odbrane.

²¹ Žugić, R., Vodič kroz budžet, finansijski plan odbrane, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2008., str. 19.

Literatura

1. Raičević B., Javne finansije, CID Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.
2. Radičić M., Raičević B., Javne finansije - teorija i praksa (drugo izdanje), Ekonomski fakultet, Subotica, 2011.
3. Stiglic DŽ. E.: Ekonomija javnog sektora, Ekonomski fakultet, Beograd 2008.
4. Brümmerhoff D.: Javne financije, MATE, Zagreb 2000.
5. Jelčić B., Nauka o finansijama i finansijskoj praksi, Narodne novine, Zagreb 1990.
6. Stakić B. i Barać S., Međunarodne finansije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.
7. Jakšić M., Osnovi makroekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2016.
8. Ivaniš M., Osnovi finansija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2006.
9. Grgić R., Menadžment javnih finansija, Panevropski univerzitet Apeiron, Beograd 2010.
10. Stakić B. i Jezdimirović M., Javne finansije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.
11. Trandafilović S., Finansiranje sistema odbrane i programsko budžetiranje, Medija centar „Obrana“, Beograd, 2013.
12. Ognjanović V., Javne finansije, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2004.
13. Suša B., Menadžment ljudskih resursa, CEKOM books d.o.o., Novi Sad 2009.
14. Jovanović P., Upravljanje investicijama, Zuhra, Beograd, 2006.
15. Žugić, R., Vodič kroz budžet, finansijski plan odbrane, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2008.

BUDGETARY SYSTEM AND NORMATIVE DEVELOPMENT OF FINANCING OF DEFENSE EXPENSES

Miloš Miljković²², Dalibor Krstić²³

Abstract

The budget determines how much funds and activities will be spent, ie what public needs will be and how far they will be met. Properly drafted and executed budget gives citizens answers to questions: Where is their money spent? Who will benefit

²² Miloš Miljković, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

²³ M.A. Dalibor Krstić, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

from it? How much does it cost? Answers to these and other questions regarding the budget of the Republic of Serbia were not in the years behind us were accurate and accurate. Budget transparency, as well as citizens' interest in these issues, was low.

Ključne reči: *budget, budget system, financing, expenditures.*

Datum dolaska (Date received): 10.02.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 30.03.2018.

GEOGRAFSKE I EKONOMSKE PERFORMANSE ORGANSKE POLJOPRIVREDE I TURISTIČKA GASTRONOMIJA U SRBIJI

Pregledni rad
UDK: 338.48-6:641/642(497.11)
338.439(497.11)
631.147

Jelena Tasić¹

Abstrakt

Da li zbog izbegavanja pretežno zagađenih poljoprivrednih površina ili zbog postojanja tih površina kao objekta trgovačkog profita u globalnom svetu, još uvek nije razjašnjeno gde su lokacijski najbolji uslovi za razvoj organske poljoprivrede. To se isto događa i na prostoru Srbije, jer se mešaju ekonomske i geografske karakteristike postmodernizma u organskoj poljoprivredi i „neobuzdanog“ liberalnog konzervatizma u ciljevima ekonomskog razvoja.

Na turističkom tržištu Srbije mora da se preciziraju normativi ekonomije životne sredine i normativi ekonomije njene zaštite, kako bi se pravilno identifikovali i ocenili i u uspešne strategije uklopili svi resursi za proizvodnju zdravstveno ispravne hrane i to u organskoj poljoprivredi Srbije.

Rad, zato kao predmet istraživanja stavlja konfrontaciju geografskog i ekonomskog razmeštaja poljoprivrede. Uz upotrebu savremenih metoda prirodnih i društvenih humanističkih nauka polazi od sledećih hipoteza:

- 1. Ako je geografska i ekonomska lokacija organske poljoprivrede integralna, onda njena proizvodnja za turizam mora da postigne konsenzus stejkholdera.*
- 2. Ako geografski prostor omogućava ekonomski rast i razvoj onda i on mora da se izučava kao ekonomska kategorija.*

Konačno, očekivani rezultati trebalo bi da daju jasnu sliku da li turizam Srbije može da razvija concept bioturističkih bašta.

Ključne reči: *biobašta, ekonomski, geografski, organska, poljoprivreda.*

Uvod

Problem kvalitetne hrane dostiže kulminaciju. To je zbog toga što je u poslednjih 30 godina proizvodnja hrane pratila stalno povećanje profita. S jedne strane korišćenje poljoprivrednih resursa je stalno bilo u eksponencijalnom trendu, a ostvarena proizvodnja hrane uvek u ekonometrijskom maksimumu i profitabilnom suficitu.

¹ dr Jelena Tasić, Srednja trgovniško-ugostiteljska škola TUŠ „Toza Dragović“, Novi Sad

Tako je danas osiromašenje zemljišta, nekvalitet sortimenta i nekontrolisano korišćenje pesticida i herbicida došlo u saturacijski okvir bez optimističkog i konzervativnog očuvanja životne sredine kao ekonomsko-geografskog okruženja, ali i ekonomsko-geografske esencije očuvanja zdravstveno -ispravne hrane.

U turizmu, kao sistemu svih sistema i privredi svih privreda ekonomsko-geografske varijable organske gastronomije su posebno istaknute. S obzirom da geografski prostor sa svojim prirodnim i ekonomsko-antropološkim osobinama opredeljuje razmeštaj organske poljoprivrede baš tamo su i najbolji uslovi za razvoj turističkih centara. To znači da ekonomija životne sredine u saglasnosti sa geografskom preraspodelom turistički gastronomskog prostora verifikuje interese stejholdera, ali i lokalnog stanovništva.

Rad polazeći od funkcionalnosti ekonomsko-geografski i prostorno disperzivnih karakteristika organske poljoprivrede, ima za cilj da utvrdi kako takav milje turističke gastronomije stvara autentičnost i čuva identitet turističkog razvoja Srbije.

Kombinacijom različitih metoda savremene geografije i ekonomije biće analiziran segmentacijski deo kako organske poljoprivrede tako i njenog segmentiranja na turističkom tržištu Srbije. Na osnovu toga polazimo od sledećih hipoteza:

A: Najprofitabilnije ulaganje novca za razvoj enogastronomskog turizma se nalazi u proizvodnji zdrave hrane;

B: Za razvoj enogastronomskog turizma finansijska sredstva najbolje bi bilo uložiti u zaokružene celine pod nazivom etno-turistički kompleks.

Navedene hipoteze u rezultatu ovog rada samo su pokretačka snaga korektnog i realnog stručnog razmišljanja autora, koji će u završnom komentaru otkriti najznačajniji resurs za organsku proizvodnju hrane za turizam, koji se zove uspešna tj.primenljiva ekonomsko-geografska ideja. Konačno, istraživanje u ovom radu očekuje da se konačno oslušne i prihvati poruka koja proističe iz predmeta analize date u samom naslovu rada, odnosno koja će da bude transparentna i evidentna činjenica razvojnih brendova turizma Srbije.

Geografski prostor kao indikator razmeštaja organske poljoprivrede

Brojni turistički motivi (želja za odmorom, rekreacijom, zabavom, poznanstvom, službenim putovanjem , kao i upoznavanje kulture, navika, vere i običaja naroda, nacionalne kuhinje i itd.) predstavljaju atraktivne pojave, dok ugostiteljski objekti u prostoru stvaraju ambijente koje privlače turiste. Položaj u prostoru je geografska kategorija i on se po sebi može podeliti prema pojavi (prirodno-geografski, političko-geografski i turističko-geografski). Kada, razmatramo, turističko-geografski položaj, onda određujemo odnos mesta boravišta i turističke disperzije prema turističkim mestima. Više ekonomski razvijena mesta generišu masovnija turistička kretanja sa većom disperzijom. Najveću vrednost turističko-geografskog prostora imaju ona mesta gde se ukrštaju više turističkih pravaca. Stoga, neophodno je stalno usklađivati

potrebe i želje turista sa ambijentom određenog mesta, jer je putovanje elemenat turističkih kretanja (Romelić, Turistička geografija, str.19.)

Jovičić, Ž.(1976) posmatra turističko kretanje kao pojavni oblik turizma. Ona su određena prostornim relacijama. U jednom tipu prostora stvara se turistička potreba, rekreativna ili kulturna, dok se u drugom tipu prostora ona realizuje (mesta destinacije-turistička odredišta ili punktovi). Iz prethodnog sledi interaktan odnos punkta (tačke decentralizovane koncentracije turističkih objekata i turističkog odredišta ili destinacije u kome će turisti stvarno da borave stvarajući pozitivne ili negativne efekte na unapred utvrđene punktove. Nemožemo da prihvatimo tvrdnju da turistički prostor ima dijametralno dva pola zbog toga što Jovičić nije prihvatio tzv. koridorni prostor između prostora stvaranja potreba i prostora formiranja tražnje. Baš zbog toga je u onom trenutku kada je turizam okarakterisan kao internacionalni biznis. Kraft (1992), navodi turističku potrošnju kao potrošnju koja određuje obim turističkih kretanja. Po njemu na turističku potrošnju utiče više činilaca: namenska sredstva, slobodno vreme i kvalitet turističke ponude.

Geografski prostor je pored u turističke svrhe, vrlo bitan i za razvoj organske poljoprivrede. Neophodni uslovi za razvoj organske poljoprivrede su:

- minimalan sadržaj štetnih materija u zemljištu,
- prostorna izolovanost zemljišta od zagađenja,
- propisan kvalitet vode za navodnjavanje i
- usklađen razvoj biljne i stočarske proizvodnje(subvencije.rs.>2015/11 prirucnik za organsku proizvodnju).

Određivanje geografsko – turističkog prostora kome je bazni resurs zdravstveno bezbedna hrana podrazumeva obuhvat konfrontacije genetski modifikovane i organske poljoprivrede. Pošto je, genomeometrika u proizvodnji hrane isključivo profitabilna i pohlepna orijentalistika kapital odnosa u savremenom svetu, pa i u turizmu, onda je težnja ka zdravstveno ispravnoj i kvalitetno prevashodnoj turističkoj gastronomiji izazovna činjenica modernog turizma. Da bi se odredili podobni i prepoznatljiviji prostori za organsku turističku gastronomiju, treba upotrebiti sve moguće metode savremene nauke ali i društveno – političkih procesa. Ispunjavajući zahteve ekonometrijske analize mora da se ostvare i indeksi rasta broja turista, prometa zaposlenosti i slično. Takođe, u istom tempu treba ostvariti i indeks kvaliteta života svih stejholdera, u razvoju organsko-gastronomsko turističkog prostora.

Da bi turističko - geografski prostor postao imun na promene iz okruženja, neophodno je da se u procesu strategijske analize primenjuju brojne tehnike i metode kao što su: FAS, PESTEL i SWOT analiza. FAS metod obuhvata sledeće elemente:

F – faktori koji se odnose na reljef, klimu, zemljište, floru i faunu i itd.

A – je atraktivnost (ona se ogleda u folkloru, narodnim običajima, tradiciji, turističkim manifestacijama).

S – se odnosi na podršku države u pravcu odobravanja kredita, subvencija, moguće podrške lokalne zajednice, adekvatnoj primeni ekonomske politike, podrške u smislu ulaganja u saobraćajnu infrastrukturu, tj. puteve, itd.

Srbija pruža pogodne uslove kako u pogledu klime, tako i tipa zemljišta za razvoj organske poljoprivrede. Sečom šume, čovek dolazi do drvene građe i ogreva, bitno menjajući karakter reljefa, ali dolazi i do plodnog šumskog zemljišta pogodnog za različite vidove poljoprivrede, naročito za voćarstvo i vinogradarstvo. Kada je reč o zemljištu, na brzinu zagrevanja i hlađenja zemljišta i stvaranje mikroklimе dosta utiče i boja zemljišta. Tamnija boja je odraz veće količine humusa i ona upija veće količine sunčeve toplote, koja povećava aktivnost mikroorganizama i ubrzava rad korenovog sistema. Kada je reč o ulaganju u kadrove, bitno je reći da oni predstavljaju jedan od najbitnijih parametara koji direktno utiču na realizaciju profita. Ljudi moraju biti dobro obučeni i kvalifikovani za posao koji obavljaju u oblasti poljoprivrede.

Istraživanje prostora je veoma bitno za razvoj turizma koji obuhvata različite (umetničke, privredne, zabavne, verske i druge) sadržaje, putem kojih se čovek može zabaviti, odmoriti, upoznati nove predele, ljude, običaje, kulturu, navike i folklor. U prostoru sa tradicionalnim folklorom nasleđem, kao što je Šumadija tradicija i način pripremanja hrane uslovi su da se kulinarstvo izdvoji kao poseban vid turizma – gastronomski.

Kao turistički atraktivni, festivali imaju tendenciju da postanu što komercijalniji i adaptirani na sve veće zahteve i mogućnosti posetilaca. Manifestacije organizovane sa ciljem da se privuku posetioци različitih struktura i porekla, sa ciljem predstavljanja različitih načina privređivanja, tradicije i običaja, umetničkih i sportskih dostignuća, a povezane sa turističkim vrednostima mesta ili regije održavanja su manifestacije turističkog karaktera. Rezultati koji se očekuju prilikom organizovanja manifestacija su ekonomska dobit, koja predstavlja boljitak za širu zajednicu, kao i određeni kulturno-socijalni i obrazovni uticaji na domicilno stanovništvo i posetioce. Sajmovi su najčešći oblik predstavljanja ljudskih dostignuća. Drugi način predstavljanja ljudskih dostignuća jesu izložbe. Preteča sajмова i izložbi su vašari. Vašari su mesta prodaje raznih vrsta roba, organskih i zanatskih proizvoda (Bjeljac, Štrbac, Lendak, 2004).

Da bi se u budućnosti više ulagalo u razvoj organske poljoprivrede neophodna je:

- veća podrška države,
- izgradnja saobraćajne infrastrukture,
- veća ulaganja u proizvod, distribuciju i promociju i
- svesti upotrebu hemijskih sredstava na minimalan nivo i itd.

Primenjujući analizu dolazimo do sledećih karakteristika geografsko-turističkog prostora za proizvodnju i primenu zdravstveno-ispravne hrane naročito u organskoj poljoprivredi. Na osnovu toga dobijamo sledeće pokazatelje:

1. prednosti

- otvorenost,
- gostoljubivost,
- visok kvalitet turističkih atraktora (folklor, narodni običaji, stari zanati),
- dobro podneblje za razvoj organske poljoprivrede i vinogradarstva (klima, reljef, voda, zemljište),
- bogato kulturno nasleđe (umetničke izložbe, enogastronomske manifestacije),
- gastronomski specijaliteti (Šumadija – sir, kajmak, ajvar, pršuta, sarma),
- stvaranje turističkih organizacija u svakom gradu,
- klaster – u cilju povećanja kvaliteta usluga, i razvoju enogastronomskog turizma i
- međunarodne drumske veze (E-75 i E-70).

2. nedostaci

- nedostatak marketinga, menadžmenta,
- neizgrađen imidž,
- nedovoljna kreativnost i inovativnost nosilaca ponude,
- nedovoljna finansijska sredstva,
- neadekvatna saobraćajna infrastruktura,
- nerazvijeni kanali distribucije i
- nedovoljna edukacija kadrova.

PESTEL analizom dobijamo: ekonomske, tehnološke, socijalne, političke i pravne faktore.

Tabela 1. PESTEL analiza

Ekonomske faktori		Tehnološki faktori		Socijalni faktori	
prednosti	nedostaci	prednosti	nedostaci	prednosti	nedostaci
- povećana ulaganja (mašine, opremu, kadrove, saradnju), - otvaranje novih radni mesta (povećana zaposlenost).	- povećana nezaposlenost, - nedostatak finansijskih sredstava za razvoj ruralnog turizma.	- primena informacione tehnologije, - razvoj infrastrukture (putevi), - primena nove tehnologije u proizvodnji, - ulaganje u saobraćajnu infrastrukturu (putevi), - primena kompjutera i - razvoj strategije i programa u oblasti organske	- neadekvatna saobraćajna infrastruktura, - slabija upotreba interneta.	- životni standard stanovništva i - edukacija kadrova (podići nivo svesti ljudi o organskoj poljoprivredi).	- pasivnost ljudi i - nepovoljna stopa prirodnog priraštaja.

		poljoprivrede - ruralnog turizma.			
Politički faktori		Pravni faktori			
prednosti	nedostaci	prednosti		nedostaci	
- mir u zemlji i regionu, - proces pridruživanja EU	- politička nestabilnost, - mala finansijska sredstva .	- usklađivanje sa standardima EU		- nepoštovanje zakona - mala finansijska sredstva (mašine, oprema, tehnologija)	

Izvor: Tasić, 2016.

Ekonomski značaj organske poljoprivrede za kvalitet turističke gastronomije

Organsku poljoprivredu možemo definisati kroz njen cilj, a to je proizvodnja zdravstveno-ispravne hrane bazirane na održivom razvoju. Jedan od bitnih faktora vezanih za razvoj organske poljoprivrede odnosi se na edukaciju kadrova (zato se navodi statistički značajan podatak da je u Srbiji poslednjih 10 godina, zabeležen vidan pad poljoprivrednog stanovništva zbog neadekvatne starosne i obrazovne strukture. U Srbiji je registrovano oko 80 proizvođača organske hrane (Milenković, S. Tasić, J. Ekonomske teme, Organska hrana kao perspektivni proizvod, str.416). Oko 90% organskih proizvoda iz Srbije plasira se na tržište EU, Japana, SAD-e. U Srbiji postoji 4500 ha, pod organskom poljoprivredom, a 2500ha je u postupku sertifikacije. Zemlje sa najvećim organskim površinama su: SAD, Australija, Kina, Argentina (prikazane su u sledećoj tabeli 2.).

Tabela 2. Organska hrana

Zemlje	Površina pod organskom hranom (ha)
SAD	1.6000.000ha
Australija	11.8000.00ha
Kina	2.3000.000ha
Argentina	3.1000.000ha

Izvor: Milenković, S. Tasić, J., 2016.

Radi dobre ilustrativne podloge razmeštaja i proizvodnje turističko-gastronomskih artikala izvršeno je istraživanje u Šumadijskom rejonu. Napravljen je upitnik i anketirano je 136 lica, gde je 109 lica dalo sledeće odgovore

Tabela 3. Odnos izbora ulaganja sredstava i stava ispitanika o tome da li enogastronomski turizam može biti nosilac razvoja u podobnim turističko-geografskim prostorijama Srbije.

			Dopunski biznis			Ukupno
			Hrana i lekovito bilje	Turistički kapaciteti	Suveniri I proizvodi domaće radinosti	
Enogastronomski turizam kao nosilac razvoja turizma u Šumadiji	Ne	Brojno stanje	1	12	0	13
		% unutar promenljive Enogastronomski turizam kao nosilac razvoja turizma u Šumadiji	7,7%	92,3%	0,0%	100,0%
		% unutar promenljive dopunski biznis	3,6%	50,0%	0,0%	17,1%
	Da	Brojno stanje	27	12	24	63
		% unutar promenljive Enogastronomski turizam kao nosilac razvoja turizma u Šumadiji	42,9%	19,0%	38,1%	100,0%
		% unutar promenljive dopunski biznis	96,4%	50,0%	100,0%	82,9%
Ukupno	Brojno stanje		28	24	24	76
	% unutar promenljive Enogastronomski turizam kao nosilac razvoja turizma u Šumadiji		36,8%	31,6%	31,6%	100,0%
	% unutar promenljive dopunski biznis		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Izvor: Tasić, J. 2017.

Hi-kvadrat test

	Vrednost	Stepeni slobode	Asimptotska signifikantnost (dvorepna)
Pirsonov hi-kvadrat test	26,884a	2	,000
Odnos verodostojnosti	27,648	2	,000
Mantel-Hencelov test	,013	1	,908
Broj validnih slucajeva	76		

Izvor: Tasić, J., 2017.

Simetrične mere

	Vrednost	Asimptotska signifikantnost
Fi	,595	,000
Kramer V	,595	,000
Broj validnih slucajeva	76	

Izvor: Tasić, J., 2017,

Primenjujući test simetrije i Hi-kvadrat test nezavisnosti došlo se do brojnih zaključaka da postoji izrazito jaka statistički značajna veza između stava ispitanika o najboljem investicionom ulaganju i njihovog mišljenja o mogućnostima enogastronomskog turizma u adekvatnim prostorima za razvoj visoko vredne hrane (Sig.<0,0005, Cramer's V=0,751).

Tačnije, postoji statistički značajna razlika u proporciji izbora najboljeg investicionog ulaganja u grupama koje smatraju, odnosno ne smatraju da enogastronomija može biti nosilac razvoja specifičnih turističko-geografskih prostora za organsku poljoprivredu. Na ovaj način potvrdili smo hipotezu A, jer turističko- geografski prostori Srbije, a sa njima i Šumadije omogućavaju ulazak na velika vrata organskoj poljoprivredi, a njenim proizvodima na turističko tržište Srbije i bližeg okruženja. Ovo nam delimično potvrđuje hipotezu B. Ljudi u Srbiji još uvek nisu ništa dovoljno edukovani niti sistematski pripremljeni za potpuno ekonomsko shvatanje organske poljoprivrede, a naročito za turizam kao moguće konkurentsko tržište. Time smo dokazali drugu hipotezu. Među ispitanicima koji imaju pozitivno mišljenje o mogućnostima enogastronomskog turizma, 60,3% bi svoj novac investiralo u podizanje neke vrste etno objekata, dok se 39,7% ispitanika odlučilo da novac investira u proizvodnju hrane. Među ispitanicima koji bi svoj novac najradije uložili u etno objekte, 100% ima pozitivan stav o mogućnostima enogastronomije, dok je među ispitanicima koji bi svoj novac najradije uložili u hranu i piće taj odnos nešto bio manji i iznosio bi 73,5 %.

Među ispitanicima koji imaju pozitivno mišljenje o mogućnostima enogastronomskog turizma, 42,9 % bi kao dodatni biznis odabralo proizvodnju hrane, dok su druge opcije znatno manje zastupljene.

Uočljive su statistički značajne veze između stava o mogućnostima enogastronomije i stava o investicionom ulaganju, odnosno dopunskom biznisu. Kako pretpostavljamo da novac neće ulagati oni koji pesimistički gledaju na mogućnosti enogastronomije, važno je uočiti stanje stvari u grupi koja o pomenutim mogućnostima ima suprotan stav. Među ispitanicima koji imaju pozitivno viđenje, izgradnja etno objekata ipak predstavlja primarnu opciju kada su u pitanju investiciona ulaganja, dok se proizvodnja i prodaja hrane i vina ipak posmatra kao sekundarni oblik ekonomske valorizacije turističko-prostorne kvalitete gastronomije.

Kao što vidimo hipoteza A i hipoteza B ispunjavaju osnovni uslov povezanosti organske poljoprivrede sa razvojem turističko-geografskog prostora. To dalje znači da proizvodi organske poljoprivrede imaju dopunsko profitabilno tržište u vrednosti od 30-50% domaćih proizvoda, što povećava dohodak, stabilnost domaćih destinacija, zadovoljstvo turističkih radnika i stanovništva kao i stabilnost državnog budžeta tj. pozitivnog dejstva državne ekonomske politike.

Formiranje cena na bazi bruto margine

Formiranje cena na bazi bruto margine verovatno se najčešće u detaljističkim i grosističkim poslovima iako se ono ne ograničava na ove sektore. Sastoji se u primeni standardne marže ili na troškove za robu koja je kupljena za detaljističku prodaju ili na ukupne direktne troškove do kojih je došlo u proizvodnji robe ili usluge. U oba slučaja, marža je određena na nivou za koji se, pri ukupnom obimu prodaje preduzeća, očekuje da će pokriti sve troškove perioda više profitnih ciljeva.

U malim poslovnim objektima gde se proizvodi po porudžbini nekada je prilično uobičajeno da se primenjuje marža od 100% na direktnu radnu snagu na sve porudžbine. (Monroe, Rikala, Somervuori, 2015)

Ovaj tip politike cena najviše odgovara preduzeću sa relativno homogenom grupom proizvoda, čije se cene mogu grubo upoređivati. U drugim situacijama, formiranje cena na bazi bruto margine sadrži u sebi sve probleme koji su karakteristični za raspoređivanje ukupnih opštih troškova na osnovu direktnih troškova o kojima je bilo reči u prethodnom delu.

Mogućnosti ekonomsko-geografske valorizacije organske poljoprivrede

Iako poslednjih nekoliko godina proizvodnja organske hrane postaje sve više značajnija i dalje postoji nizak nivo svesti kod naših potrošača u vezi organske poljoprivrede. Organska poljoprivreda je u stalnom porastu i ima primenu u oko 120 zemalja sveta. U daljem izlaganju prikazaćemo površine pod organskom proizvodnjom u svetu. Najveći deo tih površina nalazi se u Australiji (10 miliona ha), Argentini (2,9 miliona ha), i Italiji (1,2 miliona ha). U Srbiji i Crnoj Gori organska

proizvodnja se obavlja na oko 6.000 hektara, a u prelaznom periodu oko 9.000 hektara što je ukupno 15.000 hektara.

Tabela 4. Površina pod organskom proizvodnjom u svetu

Država	Površina pod organskom poljoprivredom (ha)
Australija	10.000.000
Argentina	2.960.000
Italija	1.168.212
SAD	950.000
Brazil	841.769
Nemačka	696.978
Austrija	297.000
Švajcarska	107.000
Mađarska	103.672
Srbija i Crna Gora	15.200
Bosna i Hercegovina	1.113
Hrvatska	120

Izvor 1: www.tehnologijahrane.com/nutricionizam/organska-hrana, 3, 4

Poslednji izveštaj Svetske banke koji se odnosi na Srbiju pokazuje da jedino sektori energetike i poljoprivrede imaju potencijal za rast koji može doprineti povećanju ukupnog izvoza. Srbija uvozi meso, izvozi primarne poljoprivredne proizvode i vrlo malo prerađevina. U uslovima ekonomske krize, hrana dobija sve više na značaju, pa otuda ulaganje u poljoprivredu predstavlja veoma sigurnu investiciju. Najveći proizvođač organskih plodova je Italija, dok organskih malina Italija i Turska, i kakaoa Dominikanska Republika. Vrednost svetske proizvodnje prethodno navedene hrane dostigla je 23 milijarde američkih dolara.

U daljem delu rada navešćemo neke od bitnijih podataka vezanih za organsku poljoprivredu na području Srbije (<http://www.serbiaorganica.info/podaci-o-sektoru-organske-proizvodnje-u-rep>):

1. Organska proizvodnja u Republici Srbiji u 2015. godini odvijala se na ukupnoj površini od 15.298 ha (uključujući livade i pašnjake), uključujući površine koje su statusa organskog i one u periodu konverzije.
2. U odnosu na 2014. godinu (9.548 ha) ukupne površine su povećane za 62%.
3. Površine pod organskom biljnom proizvodnjom u periodu konverzije su iznosile oko 7.669ha, dok su površine u organskom statusu iznosile oko 7.628ha.

4. Učešće površina pod organskom proizvodnjom u ukupno korišćenom poljoprivrednom zemljištu je u godini iznosilo 0,44%, što je za 0,16% više u odnosu na 2014. godinu.

5. Ukupno obradivo zemljište korišćeno za organsku proizvodnju u 2015. godini (bez livada i pašnjaka, mezofilne -prirodne samonikle) je iznosilo 13. 398 ha i predstavlja povećanje od 81,1% u odnosu na 2014. godinu kada su površine iznosile 7.897ha.

6. Najveći udeo obradivih površina je pod žitaricama (31,7%) i voćem (21,6%).

7. Vojvodina je i u 2015. godini vodeći region po uključenim obradivim površinama sa 10.163ha. Negativne strane u proizvodnji organske hrane:

-zagađenost vode , ležište nafte i gasa i

-razvijena industrija sa starim tehnologijama

8. U stočarskoj proizvodnji je 2015. godine zabeležen najveći trend rasta uključenih životinja po broju grla ovaca i svinja kao i košnice pčela .

9. Broj sertifikovanih organskih proizvođača tokom 2015. godine je iznosio 334, za razliku od 2014. godine gde je broj nosioca sertifikata iznosio 292.

10. Izvoz organskih proizvoda je u 2015.godini iznosio 19,6 miliona eura što je znatno povećanje od 75% u odnosu na vrednost izvoza od 11, 2 miliona eura u 2014. godini.

11. Najviše se izvozilo u EU – 70,4% (Nemačku, SAD, Holandiju,Belgiju, Austriju i Poljsku).

12. Najveće učešće u izvozu je imalo voće sveže i smrznuto sa 17.082.205 eura odnosno 87,27%.

13. U sektoru prerade prednjače voćne prerađevine sa 109.641 kg ukupnih prerađenih proizvoda. Vrednost uvezenih organskih proizvoda je u 2015. godini iznosila oko 4,4 mil. eura.

Sledeća tabela (tabela 5.) u radu ilustruje površine pod organskom proizvodnjom u Republici Srbiji u poslednje 4 godine:

Tabela 5. Udeo površina pod organskom proizvodnjom na teritoriji Republike Srbije u periodu 2012-2015.

Godina	*Površine pod organskom proizvodnjom(ha)	Udeo površina pod organskom proizvodnjom u ukupno korišćenom poljoprivrednom zemljištu(%)
2012	6.340	0,18
2013	8.228	0,23
2014	9.547	0,28

2015	15.298	0,44
------	--------	------

Izvor: www.serbiaorganica.info/podaci-o-sektoru-organske-proizvodnje-u-rep

*Navedenim brojem hektara nisu obuhvaćene površine korišćene za sakupljanje samoniklog bilja(divljeg jagodastog voća, pečuraka i lekovitog bilja), ali su obuhvaćeni livade i pašnjaci.

Turističku ponudu Srbije na inostranim tržištima čine: šumski plodovi (leska, divlja jagoda, divlji žir), lekovito i aromatično bilje (matičnjak, kantarion, breza, majčina dušica, kamilica), voće, povrće i ostali organski proizvodi. Naša zemlja svoje konkurentske prednosti može svakako, razvijati u proizvodnji zdrave hrane. Idealne lokacije za proizvodnju zdrave hrane prostiru se u oblasti Fruške gore, Tare, Palića, Đerdapa,

Golije, Stare planine, klisure reke Resave, obronka planine Ozren kod SokoBanje, Moke gore, Radan, Vlasine, Ovčarsko-kablarske klisure .

Zaključak

U cilju boljeg očuvanja turističko-geografskog prostora, potrebno je uspostaviti ravnotežu između turizma i zaštite životne sredine. Naime, neophodno je istaći:

1. atraktivnost turističke vrednosti,
2. pravilno turistički valorizovati prirodne i antropogene vrednosti, koje su posebno karakteristične za proizvodnju turističko-organske hrane. Prirodne vrednosti moraju više od 70% da budu izvorno sačuvane, a antropogene vrednosti da imaju uvek obeležje ekološke svesti čoveka,
3. veću podršku države,
4. model klastera tj. povećanu konkurentnost na tržištu organskih proizvoda,
5. podizanje svesti poljoprivrednih proizvođača o životnoj sredini,
6. unapređenje proizvoda, cene, distribucije, promocije i saobraćajne infrastrukture i
7. biobašte.

Iz prethodne analize sledi da smo hipotezu A dokazali kroz anketno istraživanje (tabela 3.) na taj način što možemo sa sigurnošću da potvrdimo da su ljudi u Srbiji raspoloženi da razviju organsku poljoprivredu, kako za stanovništvo, tako i za turizam, ali da ona bude povratak totalnog biodiverziteta. To znači da se povрати ono seme iz sadnice koje su u skladu sa prirodom čime se izbegava genomificiranost i hemijsko siledžijstvo.Samo tako biće proizvedena visoko vredna zdravstveno-ispravna hrana za turizam. S druge strane za razvoj organske poljoprivrede potrebno je uvažiti etno-turistički kompleks. Srbije sa njegovim identitetom, autentičnošću i posebno, osnovnim nasleđem tj. baštinom. Na taj način dokazali smo i hipotezu B.

Literatura

1. Milenković, S. I Tasić, J. (2013). Ekonomske teme, Organska hrana kao perspektivni proizvod Srbije, br51(2), Niš..str.416.

2. Jovičić, Ž. (1976). Osnovi turizma, Prostorne osnove turizma, str.68-87 , Beograd: Naučna knjiga,
3. Stanković, S. Turistička geografija, (2008). Beograd: ZUNS,
4. Romelić, J. I Ćuričić, J. (2008). Turistička geografija, Pojam turističke regije, Univerzitet u Novom Sadu: PMF, Stylos,
5. Milenković, S.(2006).“ Međusobni odnosi turizma i životne sredine, Prostor kao nosilac životne sredine i njegova turistička vrednost , Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu,
6. Romelić, J.(2008). Turističke regije Srbije, Pojam turističke regije , Univerzitet u Novom Sadu: PMF, Departman za geografiju, hotelijerstvo i turizam,
7. Tasić, J.(2016). Enogastronomski turistički proizvod ruralnog područja Šumadije i njegov uticaj na zadovoljstvo turista, Univerzitet u Novom Sadu: PMF, Departman za geografiju, hotelijerstvo i turizam.

Internet:

1. [http://www.fao.org.>docrep/pdf/prirucnik za organsku proizvodnju](http://www.fao.org.>docrep/pdf/prirucnik%20za%20organsku%20proizvodnju)
2. [http://www.tehnologija hrane.com>enciklopedija/zakonska regulative u organskoj proizvodnji –stanje i perspektive](http://www.tehnologija_hrane.com>enciklopedija/zakonska_regulative_u_organskoj_proizvodnji_-_stanje_i_perspektive)
3. [http://www.socioloskipregled.org.rs> tekstovi pdf/osetljive tacke tranzicije poljoprivrede](http://www.socioloskipregled.org.rs>_tekstovi_pdf/osetljive_tacke_tranzicije_poljoprivrede)
4. [http://www.eukonvent.org>uploads>2015/03 str,13,14,15,18.](http://www.eukonvent.org>uploads>2015/03_str,13,14,15,18.)
5. [http://www.pdf/prirucnik za organsku proizvodnju, subvencije.rs>uploads>2015/11.](http://www.pdf/prirucnik%20za%20organsku%20proizvodnju,%20subvencije.rs>uploads>2015/11.)
6. [http://www.ef.uns.ac.rs>download>2012/05pdf/privredni aspekti organske poljoprivrede](http://www.ef.uns.ac.rs>download>2012/05pdf/privredni_aspekti_organske_poljoprivrede)
7. <http://www.dgt.uns.ac.rs>turizam>arhiva>
8. [http://www.zelena srbija .rs/srbija/7644zelena ekonomija ,str.1.](http://www.zelena_srbija_.rs/srbija/7644zelena_ekonomija_str.1.)
9. [http://www.ekof.bg.ac.rs./nastava/ekonomika/09pdf/zelenarevolucija kao osnova transformacije poljoprivrede str1/9.](http://www.ekof.bg.ac.rs./nastava/ekonomika/09pdf/zelenarevolucija_kao_osnova_transformacije_poljoprivrede_str1/9.)
10. [http://www.donas.rs/podrska/fao i ebr/razvoju poljoprivrede srbije/](http://www.donas.rs/podrska/fao_i_ebr/razvoj_poljoprivrede_srbije/)

GEOGRAPHICAL AND ECONOMIC PERFORMANCE OF ORGANIC AGRICULTURE AND ITS IMPACT ON THE STABILITY OF GASTRONOMY TOURISM IN SERBIA

Jelena Tasić²

Abstract

Whether to avoid mainly polluted agricultural land or due to incorrect entry of these areas as objects of profit in the global world, it is still not clear where the good conditions for the development of Serbian agriculture are.

² Dr. Jelena Tasić, Middle Trade and Hospitality School TUŠ "Toza Dragović", Novi Sad

This is also happening on the territory of Serbia both because of mixed economic and geographical characteristics of postmodernism 1 in Serbian agriculture and unbridled liberal conservation in terms of economic development in the tourism marketing. The standards of economy of environment and its protection must be taken, in order to identify and assess properly and fit into successful strategies all resources for the production of healthy food in organic agriculture of Serbia.

Therefore the work puts confrontation of geographical and economic deployment of agriculture as the subject of research. With the use of modern methods of nature and social human sciences, it will be started with the following hypothesis:

If geographical and economic location of organic farming is consensus, then its production for tourism must encourage it, and

If geographical area enables economic growth and development, then it must be studied as an economic category.

Finally, the end results should give a clear picture of whether Serbian tourism can be developed into the concept of bio tourism gardens.

Ključne reči: *geographical, economic, organic farming, bio-garden, integrated development.*

Datum dolaska (Date received): 22.01.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 15.03.2018.

GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE KAO POSLEDICA KAPITALIZMA

Pregledni rad

UDK: 330.342.14:338.124.4

Nenand Joldić¹, Srđan Vasiljević², Snežana Krstić³

Abstrakt

Zbog nepostojanja globalnog ekvilibrijuma i regulacije na tržištu kao jednog od osnovnih uzroka nastanka globalnih ekonomskih kriza, poslednjih pola veka svetska tržišta potresaju različite krize i nestabilnosti na tržištima. Tako npr. početkom 90-tih godina prošlog veka na tržištu Japana dolazi do rapidnog rasta cena nekretnina i akcija. U istom vremenu zemlje Severne Evrope (Švedska, Norveška, Finska) takođe doživljavaju rast cena akcija i nekretnina, što na kraju na svim tržištima dovodi do rasprsnuća finansijskog balona.

Postavlja se jedno logično pitanje koje se odnosi na povezanost globalnih ekonomskih kriza. U većini slučajeva ta povezanost se odnosi na napuhivanje finansijskog balona do granica njegove izdržljivosti. Kada se preceni izdržljivost tog finansijskog balona dolazi do njegovog prsnuća. Prsnuće finansijskog balona dovodi iržište u stanje krize i recesije koje svojim instrumentima tim krizama i recesijama daje globalni karakter.

Ključne reči: *globalizacija, ekonomska kriza, kapitalizam.*

Uvod

Pojam reči "kriza" potiče od grčke reči "krisis" koja u prevodu znači poremećaj, teško stanje. Sa ekonomskog aspekta gledano kriza se definiše kao poremećaj ili teško stanje u privredi jedne zemlje koja pogađa neku od njenih nacionalnih privrednih grana, dok isto tako kriza može da uzme neviđene razmere, i da pogodi celokupnu svetsku privredu i njenu ekonomiju i tada govorimo o globalnoj ekonomskoj krizi. Posledice takvih kriza su u svakom slučaju destruktivne, kako po nacionalnu ekonomiju jedne države tako i po celokupnu svetsku ekonomiju.

Uglavnom prvi pokazatelj nastanka krize predstavlja proizvodnja roba koja se ne može plasirati i prodati na tržište i čije se zalihe na taj način enormno povećavaju. Kriza na tržištu se javlja trenutno i taj trenutak se doslovno može odrediti vremenski.

¹ M.A. Nenad Joldić, Univerzitet za poslovne studije, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

² Srđan Vasiljević, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Master studije Javne finansije, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

³ Vanredni profesor, dr Snežana Krstić, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

To trenutno pojavljivanje krize se javlja u vidu naglog pada kurseva akcija na berzanskom tržištu. S druge strane izlaz iz krize nije trenutni nego on predstavlja duži proces. To ne znači da samo jedan indikator koji predstavlja tržišnu konjunkturu predstavlja ujedno i izlazak iz krize.

Najznamenitiji ekonomista XX veka DŽ.M.Kejns povezao je fenomen krize sa neadekvatnom raspodelom dohotka koja neobebeđuje rast platežno sposobne tražnje i investicija.⁴

Smena dveju faza u razvoju kapitalizma tj.faze konjunktura i faze krize predstavlja jedinstven i osnovni zakon kretanja celokupne kapitalističke privrede. Da bi se konstruktivno pristupilo istraživanju krize potrebno je detaljno proučiti sve faktore koji su doveli do pojavljivanja krize kao negativne faze kapitalističke privrede. Potrebno je definisati sva ona dešavanja koja su se desila na tržištu i njihovu internu vezu koje su dovele tržišta u stanje krize. Također konjunkturu koja predstavlja drugu fazu kapitalizma i pozitivnu fazu kapitalističke privrede, a koja je suprotna faza u odnosu na fazu krize, potrebno je definisati kako bi se ustanovili svi oni faktori koji su privredu doveli u fazu konjunktura. S obzirom da kriza predstavlja negativnu fazu u kapitalističkom tržištu iniciranu istim faktorima koji uzrokuju i pojavu konjunktura kao pozitivne faze kapitalističke privrede, može se zaključiti da spoznaja iskustva krize predstavlja spoznaju iskustva konjunktura. To znači da bi identificirali uzroke nastanka globalnih ekonomskih kriza na tržištu neophodno se dotaći i uzroka nastanka konjunktura na tržištu u tolikoj meri koliko je potrebno da se objasne uzroci nastanka krize. Izvor faktora koji iniciraju pojavu nastanka kriza nalazi se u kapitalističkom sistemu.

Velika ekonomska depresija (1929)

Velika ekonomska depresija iz 1929. godine predstavlja jednu od najvećih ekonomskih krahova u svetskoj ekonomskoj istoriji. Slom berze na američkom tržištu označio je početak jedne krize američkog tržišta koja će ostati upamćena kao jedna od najvećih svetskih kriza poznata pod nazivom "great depression". Uzrok velike ekonomske depresije 1929. godine je ekspanzija prividnog kapitala i nesrazmera između računovodstvene i kursne vrednosti akcija kao posledica malverizacija na fondovskim tržištima i tržištima akcija. Postoje tvrdnje da je uzrok velike ekonomske depresije koja je nastala u SAD šireći se prvo na zemlje zapadne evrope da bi se na kraju proširila i na daleki istok, prekomerna proizvodnja tzv. hiperprodukcija. Kada su u pitanju destruktivni učinci koje je velika ekonomska depresija izazvala, i po kojima se razlikuje od ostalih svetskih kriza misli se na hiperprodukciju roba. Ona je naime bila poznata po tome što je obuhvatila sve proizvodne grane kod svih kapitalističkih zemalja. Neke proizvodne grane doživele su toliku hiperprodukciju da su se njihovi proizvodi morali uništavati. Tako su npr. SAD tokom velike ekonomske depresije prolijevale mleko, Danska je klala krave kako bi se od mesa proizvelo

⁴ P.Đukić, Globalna i nacionalna ekonomska kriza - izazov za reforme i održivi rast ekonomije, Škola biznisa br.1, 2010, str.4.

umetno gnojivo, bacala se kafa u more, ložila se pšenica, itd. Po tim destruktivnim učincima velika ekonomska depresija kao svetska kriza se razlikuje od ostalih svetskih kriza. Usled manjka novca na tržištu kao posledica kapitalističkog sistema, radnici su primali male plate pa je usled toga i kupovna moć bila slaba, robe se nisu mogle prodati, nogomilavale su se velike zalihe.

Usled nagomilavanja velikih zaliha roba, proizvodnja je zaustavila svoje proizvodne pogone. Usled zaustavljanja proizvodnje i proizvodnih pogona došlo je do davanja otkaza i otpuštanja radnika.

Komercijalni krediti su se u periodu od 1929. godine do 1933. godine prepolovili. A investiciona potrošnja koja je opala za 90% sa nivoa kojeg je imala 1929. godine, doživela je kolaps. Zbog pada nivoa cena od 25% u periodu od 1930. godine do 1933. godine, prekid procesa je onemogućio oporavak privrede.⁵

Rezultat toga je smanjenje tržišta usled čega se stvaraju još veće zalihe i još veće povećanje nezaposlenosti. Takođe, jedan od uzroka velike ekonomske depresije je i neravnomeran raspored bogatstva tokom 20-tih godina XX veka, između bogatih i siromašnih. Taj raspored između bogatih i siromašnih se nije odnosio samo na stanovništvo nego i na SAD i ostatak sveta, kao i između pojedinih privrednih grana. U tom periodu SAD su doživele ekonomski procvat i prosperitet, ali istovremeno unutar SAD je lagano dolazilo do stvaranja nestabilnosti izazvane neravnomernom raspodelom bogatstva. S tim u vezi, 0,1% najbogatijih stanovnika SAD imao je dohodak ekvivalentan dohotku 42% siromašnog stanovništva SAD-a. Preciznija činjenica govori da je u to vreme Henri Ford imao platu u iznosu od 14 miliona \$, kada je prosečan dohodak bio svega 750 \$. Za vreme velike depresije broj nezaposlenih je sa tadašnjih 3% drastično skočio na preko 25%. U periodu početka velike ekonomske depresije SAD su imale oko 120 miliona stanovnika, od čega 13 miliona nezaposlenih, da bi 1932. godine taj broj se povećao na 34 miliona. Kada su u pitanju statistike koje ukazuju na krahove, do 1933. godine je 11.000 banaka doživelo krah, a više od 1 miliona farmera je ostalo bez svojih farmi. U skladno tome i potrošnja je automatski doživela drastičan pad pa je tako npr. prodaja vozila iz pogona General Motorsa doživela pad od 50%. Dok je ukupna proizvodnja automobila i kamiona u SAD 1929. godine doživela pad od 60%.

Naime, kapaciteti industrijske proizvodnje su se minimalno koristili. Industrijska proizvodnja Nemačke je koristila svega 35,7% svojih kapaciteta, što je direktno uticalo i na BDP razvijenih zemalje koji je počeo opadati. Tako je npr. BDP SAD u 1931. godini opao na 73% u odnosu na BDP iz 1929. godine, a 1932. godine na 56%.⁶

Vrednost akcija na berzama SAD-a tokom velike ekonomske depresije je doživela veliki pad, pa je tako npr. "General Electric" 1929. godine imao pad vrednosti svojih akcija za 38%, "Westing House" pad od 50%, "General Motors" pad od 51%, "US

⁵ F. S. Mishkin, The economics of money, banking and financial markets, Columbia University, 2006., str. 194.

⁶ B.Kovačević, Osnovi ekonomije, Mikrorad i Ekonomski fakultet, Zagreb, 1999, str.293.

Steel" pad od 29%. Najdestruktivniji učinak velika ekonomska depresija je imala na nezaposlenost. Kao što je navedeno u početnoj fazi ove krize nezaposlenost je sa 3% skočila na preko 25%, da bi 1932. godine SAD beležile nezaposlenost 32%, Velika Britanija 22,1%, a Nemačke neverovatnih 48,3%. Svetska proizvodnja gvožđa je beležila drastičan pad koji je pao na nivo proizvodnje iz 1898. godine, dok je svetska proizvodnja čelika svedena na proizvodnju iz 1896.godine.

Milton Friedman i Anna Schwartz početak velike krize opisuju na sledeći način: do oktobra 1930. godine depoziti propalih banaka bili su nešto veći nego 1929. godine. Novembra 1930.g odine bili su dvostruko veći od najveće zabeležene vrednosti od 1921. godine. Niz propasti banaka uzrokovao je da se transakcioni i oročeni depoziti konvertuju u gotovinu. Među deponentima je zavladao strah, počev od poljoprivrednih regiona.... propast 256 banaka sa 180 miliona \$ novembra 1930. godine, pratila je propast 532 banke sa više od 370 miliona \$ u decembru....⁷

Tek nakon gotovo jedne decenije planom poznatim pod nazivom "New deal" koji podrazumeva Roosveltov plan i Keynsovo zagovarjanja državne intervencije, tržišta su počela da doživljavaju blag i postepen oporavak. "New deal" Frenklina Roosvelta nije bio razrađen u detalje pa su se neke stvari trebali razrađivati u samom njegovom procesu sprovođenja.

To takođe znači da "New deal" nije u samom startu svoje primene pružio određene rezultate i napredak. Keynsu je trebalo gotovo 4 godine da dokaže istinitost svojih tvrdnji i opravdanost državnog intervencionizma u kriznim situacijama. Keyns je tvrdio da privatnom sektoru nije cilj zapošljavanje nego da je njihov cilj čisto kapitalistički odnosno, sticanje zarade. "New Deal" je za cilj imao rast agregatne tražnje tako što bi se povećali državni izdaci kroz javne radove, reorganizacija bankarskog sistema, odustajanje od zlatnog standarda, odbacivanje fiskalne politike na račun balansiranog državnog budžeta. "New Deal" je svojim programom nastojao da poveća socijalnu zaštitu, davanje značaja sindikatima, pomoć nezaposlenim licima, itd. "New Deal" je stajališta da, s obzirom da je ekonomija SAD-a bitna za SAD kao državu, da SAD nesmeju biti pasivne i da moraju uticati na svoju privredu. Sve mere su se pokazale veoma konstruktivno kada je u pitanju zaustavljanje nepovoljnog trenda velike ekonomske depresije 1929. godine te oporavka od nje.

Te mere koje su preduzimane u cilju postepenog oporavka tržišta podrazumevale su otvaranje javnih radova s malim ulaganjima (putevi, mostovi, pruge, itd.) u cilju smanjenja nezaposlenosti; rešavanje pitanja kreditiranja poljoprivredne industrije, uvođenje subvencija, garantovanih otkupnih cena, u cilju stimulisanja poljoprivredne proizvodnje koja je takođe uništena tokom velike ekonomske depresije; formiranjem finansijsko kreditnog sistema; ukidanjem zlatnog standarda; uvođenjem stimulativne fiskalne politike; kamatnom stopom se vrši stimulisanje investiranja; zalaganje države

⁷M.Friedman, A.J.Schwartz, A monetary history of United States, 1867-1960, Princeton, N.J., Princeton University Press,1963, str. 308-311, vidi - F. S. Mishkin, The economics of money, banking and financial markets, Columbia University,2006, str. 387-388.

za osiguranje domaćeg i ino tržišta; investiranja od strane države; nacionalizacija onih oblasti za koji postoji slab interes od strane privatnog sektora; nedozvoljavanje oscilacija cena čime bi se preduzetništvo dovodilo u rizik; država postaje garant kretanja cena na svoj rizik.⁸

Kao što je poznato, da bi ekonomija zdravo funkcionisala potrebno je da ukupna ponuda bude jednaka ukupnoj potražnji. U slučaju velike ekonomske depresije to nažalost nije bio slučaj. Investicije i štednja takođe igraju vrlo važnu ulogu u održavanju ekonomskog ekvilibrijuma. Međutim, isto tako i prekomerna investicija i štednja su nepovoljni za održavanje ekonomskog ekvilibrijuma.

Važno je napomenuti da velika ekonomska depresija iz 1929. godine je u ekonomskoj istoriji ostala poznata po tome što je iza sebe ostavila dve krucijalne posledice: Prva posledica se odnosi na napredak u samom razvoju makroekonomije, druga posledica veoma bitna koja je ujedno promenila i pravac u razvoju je promena ekonomskog sistema i uloge države u ekonomskoj politici. Ova druga posledica je bila aktuelna sve do 70-tih godina prošlog veka kada je dolaskom Ronalda Reagana i Margaret Thatcher na scenu došao i neoliberalizam. Kao centar kapitala i industrije u vremenu pre prvog svetskog rata smatrala se Evropa. Dolaskom prvog svetskog rata sva ratna razaranja su se dešavala na teritoriju Evrope. SAD koje su nakon prvog svetskog rata izašle nerazorene i neuništene sa sačuvanom privredom su postale vodeća svetska ekonomska sila. Američka privreda je imala privredni rast sve do 1929. godine pojavom velike ekonomske depresije. U tom periodu privredni rast je pratio povećanu tražnju za kreditima.

Slaba privreda posebno u poljoprivrednom sektoru izazvala je ono što su M. Friedman i A. Schwartz nazvali "širenjem straha" i zbog čega su iz banaka povučena ogromna sredstva.⁹

Pored SAD-a koji su prvi bili na udaru velike ekonomske depresije i koji su doživeli posledice nesagledivih razmera, slobodno se može reći da je Velika Britanija nakon SAD-a među prvim zemljama koje se nisu mogle odupreti naletu velike ekonomske depresije i čija je privreda gotovo devastirana usled velike ekonomske depresije. Razlog leži u tome što je privreda Velike Britanije bila ranjiva i mnogo pre nego što je započela velika ekonomska depresija. Naime, u periodu od 1923. do 1929. godine, Velika Britanija je imala veoma visoku stopu nezaposlenosti. S druge strane u vremenu pre početka velike ekonomske depresije Velika Britanija je beležila dugogodišnji veliki privredni pad. Završetkom drugog svetskog rata agregatna potražnja je beležila pad. Sa takvim trendom agragatne potražnje i očekivanog straha od pojave nove velike ekonomske depresije pribeglo se je vođenju kejnzijanske ekonomske politike temeljene na aktivnom učešću države u stvaranju pozitivnog privrednog rasta.

⁸ B.Kovačević, Osnovi ekonomije, Mikrorad i Ekonomski fakultet, Zagreb,1999, str.294-295.

⁹ F. S. Mishkin, The economics of money, banking and financial markets, Columbia University,2006, str. 421.

Sve razvijene države sveta su na sebe preuzele obavezu vođenja ekonomije, čime se osiguravaju uslovi za ekonomski rast i razvoj. Tek tokom 1933. godine u nekim državama nastupilo je oživljavanje privrede, proizvodnja i zaposlenost su se usmerile u pravcu razvoja, kao i preduzeća koja iz negativnog poslovanja beleže prva pozitivna poslovanja. Međutim to oživljavanje privrede i stvaranja konjunktura na tržištu je bio dugotrajan proces za razliku od prethodnih kriza gde su se tržišta već nakon nekoliko meseci od prestanka produblivanja kriza uspela oporaviti i zauzeti nivo kojeg su imali prije početka same krize. Uzrok takvog teškog i sporog oživljavanja tadašnjih privreda ogleda se u tome što su tadašnja kapitalistička tržišta uspela stvoriti tako reći nusprodukt, tj. faktori koji su blokirali funkciju kapitala.

Ta blokada funkcije kapitala ogleda se u sledećem: Kao što je poznato glavni pokretač oživljavanja privrede je širenje proizvodnje. U slučaju velike ekonomske depresije, privrede zemalja da bi proširile svoju proizvodnju trebale su da prvo popune svoje već postojeće kapacitete. Nepopunjeni proizvodni kapaciteti su opstruirali svaki pokušaj oživljavanja privrede. Tadašnji proizvodni kapaciteti pre početka velike ekonomske depresije su ušli u fazu visoko tehnološkog razvoja u kojeg je utrošen veliki kapital. Svaki pokušaj deinstaliranja tog proizvodnog sistema i instaliranja novog bi predstavljalo veliki gubitak kapitala koji u vreme oporavka je najmanje potreban. Osnovni smisao je bio da se već postojeći kapaciteti maksimalno racionalizuju i na taj način da se poveća produktivnost rada, a istovremeno da se smanje troškovi proizvodnje. Na taj način kapital bi mogao da radi profitabilno. Tada normalna pojava u svim zemljama bila je povišenje produktivnosti rada koja u normalnim tržišnim uslovima bi značila i uvođenje novih proizvodnih tehnologija u pravcu stvaranja konjunktura na tržištu. Međutim, povišenje produktivnosti rada istovremeno je praćeno sa povećanjem nezaposlenosti. Na taj način kapital je bio blokiran i u nemogućnosti da radnoj snazi omogući posao.

Globalna ekonomska kriza (2007)

Globalna ekonomska kriza se definiše kao rezultat sloma hipotekarnih kredita u SAD usled debalansa bankarskog sistema i finansijskog tržišta. Faktori koji su uzrokovali globalnu ekonomsku krizu 2007. godine su rezultat nesigurne kreditne politike banaka u cilju brze zarade ekstra profita. Naime, sve je krenulo na par godina pre nego što će globalna ekonomska kriza 2007. godine doživeti svoju kulminaciju. Tada su banke davale povoljne kredite sa niskim kamatnim stopama u cilju pokretanja privrednih aktivnosti. Korisnici tih kredita su te iste kredite koristili uglavnom u kupovinu luksuznih roba. S druge strane proizvođači tih luksuznih roba su uvideli priliku za brzom zaradom te su enormno podigli cene svojih roba (jahti, automobila, nekretnina, itd.). proces poznat po nazivu "širenje finansijskog balona".

Sva ta enormna podizanja cena luksuznih roba su stvarala fiktivan prikaz vrednosti datih hipoteka za uzete kredite. Kreditne banke se nisu mogle odupreti pohlepi za ekstra brzim sticanjem profita pa su i one promenile svoju kreditnu politiku tako što su na tržište izbacile kredite sa visokim kamatnim stopama ali sa malim ili gotovo nikakvim uslovima za dobijanje tih kredita. Tako su korisnici tih kredita sa visokim

kamatnim stopama uglavnom bih nesigurni korisnici. Uzrok pucanja balona je bila pojava nelikvidnosti koja se morala kad tad pojaviti od strane nesigurnih korisnika. Pucanjem balona došlo je do drastičnog smanjenja tražnje za nekretninama koje automatski uzrokuje i smanjenje cene tih nekretnina.

Krah američkih banaka koji je procesom globalizacije proširio se i na ostale svetske banke doživljen je na način što one pojavom nelikvidnosti nisu bile u mogućnosti da naplate dospele rate korisnicima njihovih kredita. Nemogućnošću naplate svojih potraživanja, američke banke su postale automatski nelikvidne pa ni one nisu mogle platiti svoje hartije od vrednosti u momentu dospeća. Američke banke, a tako i ostale banke sveta su bile primorane da preuzete hipoteke založene od strane njihovih klijenata prodaju po znatno nižim cenama.

Zbog slabe potražnje u tim trenucima za tim vrstama roba založenim kao hipoteke, cena tih hipotekama je drastično opala. Pored smanjene potražnje za tim robama koje su date kao hipoteka, umnogome je smanjena potražnja za svim vrstama roba na tržištu. Tako npr. mnogi stručnjaci se slažu sa činjenicom da je prvi sektor koji je naišao na udar bio građevinski sektor, pa sektor auto industrije, itd. Što znači, drastično je opala potražnja za građevinskim materijalom, jer je opala potražnja za kućama, stanovima, apartmanima, itd. S tim smanjenjem opala je i potražnja ostalih kućnih potrepština kao što su tehnika za kuće, nameštaj za kuće, itd. Time je pogođen i sektor tehnologije, drvne industrije, itd. Nadalje, potražnja za automobilima je takođe opala kao luksuznim robama. Smanjena je i potražnja za kreditnim linijama kojima bi se finansirala kupovina automobila, stanova, kuća, apartmana, itd. Time je još jednom na udar naišao bankarski sektor.

Bruto društveni proizvod svih zemalja počevši od SAD-a pa nadalje doživio je negativnu stopu rasta, a kao što je poznato pad bruto društvenog proizvoda u određenom vremenskom periodu predstavlja recesiju. Stručnjaci MMF-a su procenili da bi pad BDP razvijenih zemalja evrope u 2009. godini iznosio oko 4%. Procene za 2010. godinu su takođe imale negativan trend.

Iskustva ranijih kriza su potvrdile činjenice da na tržištima na kojima se pojavi masovan broj ulagača da taj trenutak predstavlja vrhunac rasta tog tržišta i signal za profesionalne ulagače da se povuku sa takvih tržišta.¹⁰

¹⁰ Postoji primer iz 1929. godine kada je milijarder Džon P. Morgan prodao sve svoje akcije koje je tada posedovao pre samog pada njihovih cena na berzi. Kada je pozvan pred komisiju Kongresa SAD, njihove članove je zanimalo da li je Džon P. Morgan raspolagao nekim informacijama. Džon P. Morgan je objasnio da se on na taj korak odlučio nakon razgovora sa čistačem obuće. Naime, dok mu je čistio obuću, ulični čistač ga je upitao kako će se kretati cena akcija neke kompanije, rekavši mu da je on kupio nešto njenih akcija. Odlazeći u kancelariju Džon P. Morgan je odlučio da istoga dana rasproda sve svoje akcije, jer je uveren da „kada na berzu dolazi ulični čistač obuće, profesionalac tu nema šta da traži i da takvo tržište treba odmah napustiti.“, vidi - J.B. Dušanić, : Svetska ekonomska kriza Made in USA, Škola biznisa br. 1, 2010, str 18

Tabela: Stope privrednog rasta u 2009. godini u odnosu na 2008. godinu u %.¹¹

ZEMLJA	STOPE PRIVREDNOG RASTA
Svet	-4,3%
Evropska Unija	-4,6%
SAD	-2,9%
Japan	-6,7%
Nemačka	-5,6%
Italija	-4,4%
Velika Britanija	-4,1%
Španija	-3,3%
Francuska	-3,0%
Švajcarska	-3,0%
Rusija	-6,0%
Češka	-3,5%
Mađarska	-3,3%
Poljska	-0,7%

Ovde se valja vratiti na osnovno ekonomsko pravila zakona ponude i potražnje koje kaže da kada je cena nekog proizvoda niska potražnja za tim istim proizvodom je visoka. U gore navedenom slučaju cena novca tj. kamatna stopa je bila niska, pa je i potražnja za tim novcem tj. kreditima bila visoka. Korisnici tih kredita su uveliko trošili i nisu pazili na štednju, dobili su osećaj ali fiktivan osećaj bogataša. Sam početak globalne ekonomske krize vezuje se za pad Dow-Jones indeksa u dva uzastopna kvartala, čime je drastično narušena stabilnosti finansijskih tržišta SAD-a koja su se kasnije preselila i na ostala svetska finansijska tržišta.

Kriza sa finansijskih tržišta SAD-a na ostala svetska finansijska tržišta se preselila tako što su se na tržište ubrizgale hartije od vrednosti stambenih kredita koji nisu imali adekvatno finansijsko pokriće. Svetske berze svojim globalnim trgovinama različitim hartijama od vrednosli pa između ostalih i ovim koje nisu imale adekvatno finansijsko pokriće, su uspele krizu sa tržišta SAD-a preseliti na ostala svetska tržišta, u prvom redu tržišta razvijenih zemalja, a kasnije se ta kriza preselila i na tržišta nerazvijenih zemalja. Prvi indikatori koji su ukazivali na zaustavljanje privrednog rasta u SAD-u nisu bili toliko ozbiljni da bi mogli ukazati na početak globalne

¹¹ Izvor: World Economic Outlook, 2009., procene IMF-a

ekonomske krize. Međutim, kako je privredni rast doživio svoj vrhunac i krenuo silaznom putanjom tj. putanjom privrednog pada, mnoge države su bile primorane da promene dosadašnju ekonomsku politiku i da se okrenu istoj onoj politici koja je mnoge države sveta izvukla iz velike ekonomske depresije 1929. godine - kejnsovskoj politici. Među prvim je bio FED koji je snižavanjem kamatne stope nastojao da svoju privredu usmERE na rast. Međutim, potez FED-a je imao potpuno suprotan učinak, i time je još jednom potvrđena teza Kejnsova koji je rekao da snižavanje kamatnih stopa u vremenu ekonomskih kriza predstavlja neefikasan potez. U isto vreme predsednik Barack Obama odobrava određene fiskalne mere ekspanzivnog karaktera poput smanjivanja poreskih olakšica za investiranja i domaćinstva. Pored SAD koje su se aktivno uključile u borbu protiv već tada globalne ekonomske krize, i druge zemlje sveta su svojim merama monetarne i fiskalne politike se aktivno uključile u borbu protiv krize. To je bio znak koji je naznačio kraj dotada vođene neoliberalne ekonomske politike te početku jedne novostare ekonomske politike bazirane na kejnsovoj državnoj intervenciji. Ukidanjem razlike između poslovnih i komercijalnih banaka 1999. godine, poslovnim bankama je dat prostor za brojne malverzacije na tržištu, što je takođe uticalo na nastanak globalne ekonomske krize. Izmenama u bankarskom sektoru bankama je omogućeno da na tržište izbace jedan novi kreditni aranžman tzv. subprime¹² kredit.

To je dovelo do toga da je u SAD broj vlasnika nekretnina 2005. godine bio oko 70% od ukupnog broja stanovništva. Do 2006. godine cena nekretnina je rasla za oko 150% što je postalo interesantno za velik broj špekulanata.¹³

Mnogi ekonomski stručnjaci su delili zajedničko mišljenje da tako niska kamatna stopa za hipotekarne kredite će enormno uvećavati tražnju za nekretninama, a samim tim i cene samih nekretnina će se enormno povećavati, koje dugoročno neće moći biti na ceni, što će dovoditi do napumpavanja finansijskog balona. Problem u održavanju likvidnosti na tržištima razvijenih zemalja prouzročila je kreditna kriza SAD-a koja se pretvorila u finansijsku krizu.

U septembru 2008. godine banke su beležile gubitak u iznosu od 518 milijardi US\$ na tržištu hipotekarnih kredita, a danas se ti gubici kreću u iznosu od 1,4 biliona US\$, s tim što iznos između 640 milijardi US\$ i 735 milijardi US\$ se odnosi na gubitke banaka.¹⁴

¹² Subprime (Drugorazredni) kredit – su krediti koji se odobravaju klijentima koji imaju loš kreditni rejting, što podrazumeva neredovnost u otplati predthodno uzetih kredita, zatim za klijente koji imaju neredovana primanja itd. Karakteristike takvih kredita jeste da su njihove kamatne stope veće u odnosu na prime kredite (prvorazredne kredite) koji su namenjeni klijentima koji imaju dobar kreditni rejting.

¹³ T. Wood, *Meltdown*, Regnery Publishing, 2009, vidi J.B. Dušanté, Svetska ekonomska kriza Made in USA, Škola biznisa br. 1, 2010, str. 16.

¹⁴ "Global Prospects and Policies", *World Economic Outlook*, IMF, 2008, vidi - Ž.S. Petrac, Karakter tekuće finansijske krize SAD I moguće globalne posledice, Bibliid br.4, 2008, str. 432.

Godine 2007. godine dizanjem osnovnih životnih namirnica i potrepština, hrane i nafte, dolazi do problema u otplaćivanju preuzetih kredita. Još veći teret u otplati preuzetih kredita napravile su kamate na te kredite koje su sa 4% u 2005. godini skočile na visokih 20% u 2007. godini.¹⁵

Završetkom 2007. godine i analizom protekle godine konstatovano je da nijednu državu sveta uticaj ekonomske krize neće mimoići. Aktuelna globalna ekonomska kriza zbog svog globalnog karatera primorava sve savesne zemlje sveta za pripremanje preventivnog plana. Pored tog što je globalna ekonomska kriza nastupila 2007. godine i u sadašnjem vremenu pojedine zemlje sveta, uglavnom nerazvijene zemlje i zemlje u tranziciji se suočavaju sa daljim produbljivanjem krize koje nije još dotaklo dna, dok pojedine razvijene zemlje beleže privredni rast i konjunkturu na tržištu.

Zaključak

Analizirajući sve predočene podatke može se konstatovati da je zajednička osobina koju dele sve krize nastale u proteklom vremenu jeste njihov uzrok nastanka. Naime, uzrok nastanka svih kriza o kojima, piše novija istorija jeste želja za ekstra brzom zaradom i sticanjem ekstra brzog profit, pohlepa za sticanjem bogatstva u dejstvu sa neadekvatnom regulacijom finansijskog sistema uzrokuje nastanak ekonomskih kriza. U toj nerealnoj želji za ostvarivanjem brzog profita, investitori su se odlučivali na ulaganja čijom realizacijom bi se ostvario taj brzi profit. S druge strane, takva ulaganja su uglavnom bila rizična te su bile male šanse za njihovom realizacijom.

Literatura

1. Đukić, P. Globalna i nacionalna ekonomska kriza - izazov za reforme i održivi rast ekonomije, Škola biznisa br.1, 2010, str.4.
2. Mishkin, F. S. The economics of money, banking and financial markets, Columbia University, 2006., str. 194.
3. Kovačević, B. Osnovi ekonomije, Mikrorad i Ekonomski fakultet, Zagreb, 1999, str.293.
4. Friedman M., Schwartz, A.J. A monetary history of United States, 1867-1960, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1963, str. 308-311,
5. F. S. Mishkin, The economics of money, banking and financial markets, Columbia University, 2006, str. 421.
6. Milojević, I., Vukoje, A., Mihajlović, M., (2013) Accounting consolidation of the balance by the acquisition method, *Ekonomika poljoprivrede*, Vol. 60, N°2 (217-436), str. 237-252, ISSN: 0352-3462, UDC: 657.375.6

¹⁵ Rene Ricol, Rapport Sur la Crise financiere au president da la republique, 2008, vidi - J.B. Dušanić, : *Svetska ekonomska kriza Made in USA*, Škola biznisa br. 1, 2010, str. 16.

7. Mihajlović M., Dašić M., Svetska ekonomska kriza i globalizacija, BizInfo, Časopis iz oblasti ekonomije, menadžmenta i informatike, broj 4/2011, str. 63-71, ISSN 2217-2769
8. Dušanić J.B., Svetska ekonomska kriza Made in USA, Škola biznisa br. 1, 2010, str 18
9. World Economic Outlook, 2009., procene IMF-a
10. Wood, T. Meltdown, Regnery Publishing, 2009,
11. Petrac Ž.S., Karakter tekuće finansijske krize SAD i moguće globalne posledice, Bibliid br.4, 2008, str. 432.

GLOBAL ECONOMIC CRISIS AS A CONSEQUENCE OF CAPITALISM

Nenad Joldić¹⁶, Srđan Vasiljević¹⁷, Snežana Krstić¹⁸

Abstract

Due to the lack of global equilibrium and market regulation as one of the main causes of the global economic crisis, in the past half century world markets have been shaking up various crises and instability in the markets. So, for example, At the beginning of the 1990s, Japan's rapidly rising prices of real estate and shares were on the Japanese market. At the same time, the countries of Northern Europe (Sweden, Norway, Finland) are also experiencing a rise in the prices of shares and real estate, which in the end leads to the spread of a financial bubble in all markets. There is one logical question that relates to the connection of global economic crises. In most cases this connection refers to inflating the financial balloon to the limits of its endurance. When an overestimation of the durability of this financial bubble comes to its foreboding. The panic of a financial bubble brings the economy to a state of crisis and a recession that gives its instruments to these crises and recessions a global character.

Ključne reči: *globalization, the economic crisis, capitalism.*

Datum dolaska (Date received): 22.01.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 15.03.2018.

¹⁶ M.A. Nenad Joldić, University of Business Studies, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

¹⁷ Srđan Vasiljević, University of Defense, Military Academy, Master Studies of Public Finance, Pavla Jurišić Sturma Street no. 33, Belgrade, Serbia.

¹⁸ Associate Professor, Dr Snežana Krstić, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

INTERNA REVIZIJA U FUNKCIJI MENADŽMENTA

Pregledni rad
UDK: 005.332:657.6
005.511

Srdan Novaković¹, Predrag Jovičević², Marina Simin³

Apstrakt

U savremenim uslovima poslovanja sve više pažnje posvećuje se uvođenju interne revizije u našu svakodnevnu praksu i njenom razvoju i usavršavanju. U tom kontekstu, postavlja se pitanje korespondira li stepen razvoja interne revizije u preduzećima u Republici Srbiji sa dostignutim stepenom razvoja te profesije u zemljama razvijene tržišne privrede, kao i kakva je uloga interne revizije u funkciji menadžmenta koji upravlja preduzećem. To pitanje ujedno predstavlja osnovni problem ovog istraživanja.

Cilj istraživanja je da se teorijski i empirijski obradi veza između interne revizije i menadžmenta preduzeća i istraži stepen razvijenosti interne revizije u preduzećima koja posluju u Republici Srbiji. Empirijsko istraživanje daje odgovore na ključno pitanja koje je temelj samog istraživanja, a to je: Doprinosi li interna revizija poboljšanju poslovnog upravljanja?

Rezultati sprovedenog empirijskog istraživanja upućuju na zaključak da interna revizija doprinosi poboljšanju poslovnog upravljanja u preduzećima u Republici Srbiji, ali, ukazuju i na spori razvoj interne revizije kao profesije.

Ključne reči: interna revizija, menadžment, poslovno upravljanje, poslovno odlučivanje, istraživanje.

¹ Vanredni profesor, dr Srdan Novaković, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za primenjeni menadžment, ekonomiju i finansije, Jevrejska 24, Beograd, Srbija, Telefon: +381 69 880 11 39 E-mail: srdjan.novakovic@mef.edu.rs

² Vanredni profesor, dr Predrag Jovičević, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za primenjeni menadžment, ekonomiju i finansije, Jevrejska 24, Beograd, Srbija, Telefon: +381 64 247 41 68 E-mail: predrag.jovicevic@mef.edu.rs

³ dr Marina Jovičević Simin, Visoka škola strukovnih studija za menadžment i poslovne komunikacije, Sremski Karlovci, Republika Srbija, Telefon: +381 21 882 892, E-mail: msimin@mpk.edu.rs

Uvod

Upravljanje poslovanjem i razvojem preduzeća predstavlja neophodan uslov kojim se osigurava ostvarivanje ciljeva preduzeća, kontinuitet poslovanja, i njegov opstanak na tržištu.

Proces upravljanja se ostvaruje sukcesivnim donošenjem poslovnih odluka i kontrolom nad implementacijom odluka. Na poslovnu odluku utiče cilj koji se želi postići, raspoložive informacije i ocena o sadašnjem stanju razvoja i budućem poslovanju.

Možemo, dakle, zaključiti da je upravljanje poslovanjem preduzeća proces utvrđivanja ciljeva, usmeravanja napora ka ostvarenju postavljenih ciljeva, ocene rezultata i oblikovanja odgovarajućeg načina delovanja čime se nastoji postići održiva konkurentska sposobnost i prednost preduzeća.

U današnjem vremenu globalizacije, velikih i brzih promena, na tržištu je potreban pouzdan i kvalitetan način upravljanja. Upravljanje mora biti zasnovano na realnim, istinitim i objektivnim informacijama. U ovakvim tržišnim uslovima nužna je zaštita interesa vlasnika kapitala, realna i objektivna informaciona podloga za odlučivanje, kao i pouzdanost i tačnost informacija.

Navedene promene dovele su do stvaranja jedinstvenog i moćnog alata za poslovanje različitih preduzeća koji se naziva revizija, odnosno, interna revizija.

Uloga interne revizije, njene dužnosti, zahtevi koji se pred nju postavljaju i pristup obavljanju revizijskih poslova od početka razvoja interne revizije do danas bitno su promenjeni. Očekivanja od interne revizije su sve veća te su konstantno potrebni zaokreti u njenom razvoju kako bi mogla odgovoriti na globalne ekonomske i društvene promene i na ubrzan razvoj tehnike i tehnologije. U današnjim uslovima poslovanja, puno važnije postaje preventivno od naknadnog delovanja interne revizije. Njene aktivnosti imaju za cilj da pruže podršku i pomoć menadžmentu u anticipiranju budućih rizika i predlaganju sistema internih kontrola kojima će oni biti na vreme sprečeni. Objekat ispitivanja internog revizora postaje celokupno poslovanje preduzeća okrenuto budućnosti. U takvim uslovima, izveštaj internog revizora postaje sredstvo komunikacije između internog revizora i menadžmenta u kojem interni revizor ističe uočene nedostatke u poslovanju te predlaže mere za otklanjanje tih nedostataka. Interni revizor prati je li menadžment usvojio predložene korektivne mere i prati promene do kojih dolazi zbog realizacije usvojenih korektivnih mera kako bi se poboljšao kvalitet poslovanja preduzeća.

U savremenim uslovima u kojima se naglašava značaj tržišta i privatne inicijative interna revizija sve više dobija na značaju i mnogo više pažnje posvećuje se uvođenju interne revizije u našu svakodnevnu praksu i njenom razvoju i usavršavanju. U tom kontekstu, postavlja se pitanje korespondira li stepen razvoja interne revizije u preduzećima u Republici Srbiji sa dostignutim stepenom razvoja te profesije u zemljama razvijene tržišne privrede, kao i kakva je uloga interne revizije u funkciji menadžmenta koji upravlja preduzećem. To pitanje ujedno predstavlja osnovni problem ovog istraživanja.

Cilj istraživanja je teorijski i empirijski obraditi vezu između interne revizije i menadžmenta preduzeća (poslovnog upravljanja preduzećem) i istražiti stepen razvijenosti interne revizije u preduzećima koja posluju u Republici Srbiji. Na empirijskim podacima dobijenim anketnim upitnikom testira se značaj doprinosa interne revizije poslovnom upravljanju.

Interna revizija u funkciji upravljanja

Sredinom osamdesetih godina prošlog veka u našem privrednom prostoru počinje proces reformi sa ciljem da se na tržišnim osnovama izgradi privreda. Ovim reformama privrednog sistema dolazi i do promena u normativnoj osnovi finansijskog izveštavanja. Očekivalo se da će ove promene usloviti i promenu odnosa menadžmenta prema finansijskom izveštavanju, međutim veliki broj uprava preduzeća ne prihvata finansijske izveštaje kao izvore informacija ključne za procenu, unapređenje i uspešno poslovanje preduzeća, već kao “neprijatnu obavezu” nametnutu od strane države.

Kada se pojavila, interna revizija je predstavljala dopunu nezavisnoj profesiji računovodstva, a vremenom je evoluirala do posebne discipline orijentisane na menadžment. Menadžment nije mogao bez podrške da se izbori sa sve kompleksnijim zadacima i poslovima, da na pravi način kontroliše sve poslovne aktivnosti i promene. U praksi važi stav da aktivnosti koje nisu nadgledane, to jest ono što nije kontrolisano, vremenom će se sigurno pogoršati. Tu se javlja interna revizija, kao podrška menadžmentu, koja će odgovoriti na njegove potrebe i vršiti kontrolu poslovnih aktivnosti u skladu sa propisanim standardima i načelima. Nezainteresovano ponašanje menadžmenta i njihov otpor prema računovodstvu i reviziji posledica je ne samo njihovog nerazumevanja ove profesije već i nerazvijenosti finansijskih tržišta i značajnog učešća preduzeća u društvenoj svojini. Međutim, ubrzani proces privatizacije, pojačani naponi na razvoju finansijskih tržišta i želja da se privuku strani investitori istakli su u prvi plan pouzdanost, razumljivost i uporedivost finansijskih izveštaja naših preduzeća i banaka zbog čega je neophodno da menadžment pristupi unapređenju svojih računovodstvenih znanja ili bar da postane svestan vrste i dalekosežnosti uticaja donetih poslovnih odluka na sliku preduzeća prezentovanu u njegovim finansijskim izveštajima.

Kvalitet rada interne revizije zavisi od primene pravila, ali i od pune angažovanosti samog revizora. Profesionalizam u značajnoj meri zavisi od objektivnosti stavova i sudova revizora, kvalitetnog razmatranja prilikom primene revizijskih standarda, kao i od uticaja i praktičnosti revizorskih preporuka.

Interna revizija nema ulogu inspekcije. Internoj reviziji je neophodna saradnja zaposlenih i rukovodstva kako bi pribavila dovoljnu količinu istinitih podataka potrebnih za obavljanje dužnosti revizije. Najbolji način da se održi atmosfera međusobnog poverenja i saradnje jeste da interna revizija usvoji participativan pristup, da u svom radu i ciljevima bude transparentna i da u svakom trenutku održava profesionalne odnose.

Profesionalni sud samog revizora ostaje osnovno obeležje:

- reviziju treba prilagoditi okolnostima u samom subjektu revizije i zasnivati je na proceni revizijskog rizika;
- pružanje mišljenja o internim kontrolama nije jedini cilj revizije; ispitivanje strukture korporativnog upravljanja u subjektu revizije i ispitivanje uspešnosti upravljanja (performansi) u srednjoročnom periodu treba da postanu jednako važni;
- nalazi revizije treba da budu blagovremeno predstavljeni u izveštaju, kako bi se osiguralo blagovremeno preduzimanje odgovarajućih aktivnosti.

Interna revizija kao podrška odlučivanju

Uporedo sa rastom i razvojem preduzeća, njegovog poslovanja i promenama u okruženju, razvijala se i interna revizija. Vremenom se interna revizija razvila u visokostručnu savetodavnu funkciju, čije se područje rada intenzivno razvija i širi - od ocene računovodstvenih izveštaja sve do provere i ocene efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti celokupnog poslovnog procesa.

"Zadatak je interne revizije da istražuje, ispituje i ocenjuje sistem internih kontrola i njihovu efikasnost u delovanju svakog pojedinog poslovnog sistema, da izveštava o nalazima te da predlaže rešenja menadžmentu" (Meigs et al., 1988). Interna revizija "ispituje organizaciju i funkcioniranje računovodstvenog sistema i pripadajućih internih kontrola, verodostojnost finansijskih i operativnih informacija, ocenjuje ekonomičnost, efikasnost i efektivnost poslovnih operacija i kontrola, primenu politika, planova i procedura te realizuje posebne provere"(ECIIA, 1996). Za razliku od revizije finansijskih izveštaja koja je usmerena na ispitivanje i ocenu realnosti i objektivnosti finansijskih izveštaja i koju uobičajeno obavljaju eksterni revizori, interna je revizija usmerena na ispitivanje i ocenu poslovanja te na razvoj i povećanje uspešnosti organizacije u celini.

Osnovni cilj interne revizije u savremenim uslovima jeste da ispita i da oceni ukupnost funkcionisanja čitavog poslovnog sistema, kao i da pruži mišljenje i predloge za poboljšanje njegovog poslovanja. "Interna revizija je delotvoran instrument menadžerske kontrole. Iako se često ograničava na reviziju računa, ona se u svom području rada odnosi na ocenu poslovanja u celini. Tako interni revizori, u pokušaju provere verodostojnosti dokumentacije, također ocenjuju politiku, procedure, ovlašćenja, kvalitet odlučivanja i upravljanja, delotvornost metoda i postupaka, specifične probleme, pojedine faze poslovanja i sl." (Chambers, A. D., et al., 1993)

Gerald Vinten ističe da je interna revizija "kontinuirano i opsežno istraživanje naizgled dobrih organizacija s ciljem sticanja uvida u realno stanje ili položaj organizacije i njeno okruženje, radi postizanja bolje kontrole nad budućim poslovanjem" (Spencer Pickett, K. H., 1997). Za razliku od svih prethodnih definicija interne revizije, ova definicija naglašava potrebu usmerenosti interne revizije poboljšanju budućeg poslovanja preduzeća, a ne samo pregledanju prošlih događaja.

Uloga interne revizije u procesu poslovnog odlučivanja proizlazi iz činjenice da interna revizija utvrđuje pouzdanost, realnost i integritet finansijskih i operativnih informacija koje dolaze iz različitih organizacionih delova, a na osnovu kojih se donose odgovarajuće poslovne odluke na svim nivoima upravljanja. U svom se svakodnevnom poslu menadžeri na svim nivoima u organizaciji oslanjaju na informacije koje obezbeđuje odeljenje interne revizije. Prethodna revizorova provera i verifikacija informacija čini poslovno odlučivanje pouzdanijim, sigurnijim i bržim, jer se zasniva na informacijama proverenim od stručnih, objektivnih i nezavisnih osoba. Planiranje, organizovanje, vođenje i kontrola u većoj se ili manjoj meri zasnivaju na tim informacijama.

Razvoj interne revizije kao instrumenta poslovnog odlučivanja posledica je današnjih turbulentnih i složenih uslova poslovanja i odgovor na sve probleme koji se javljaju u tradicionalnom pristupu odlučivanju. U uslovima brzog razvoja tehnike i tehnologije, rastuće konkurencije, globalizacije poslovanja, diversifikacije i decentralizacije preduzeća, sve kraćeg životnog veka proizvoda i tome slično, način odlučivanja bitno se menja. Zahteva se decentralizovano odlučivanje pri čemu se ciljevi preduzeća delegiraju na više nižih hijerarhijskih nivoa. To, naravno, dovodi do posebno naglašene uloge i značenja planiranja, organizovanja i kontrole na svim nivoima u organizaciji.

Interna revizija stoga istražuje planove, programe, politike i postupke kako bi što objektivnije mogla oceniti planiranje na nivou preduzeća i pojedinih organizacionih jedinica, i to u smislu ocene mogućnosti ostvarivanja postavljenih ciljeva i primerenosti organizacionih rešenja koja bi trebala osigurati njihovo ostvarivanje. Prema tome, zadatak interne revizije je da kritički prati ostvarivanje ukupnog plana i pojedinačnih planova, da informiše menadžment o odstupanjima od standarda i planiranih ciljeva, kao i da istovremeno daje preporuke i savete u vezi sa mogućim korektivnim akcijama kojima bi se uočena odstupanja otklonila.

Odluku o izboru, načinu i vremenu implementacije korektivnih akcija kojima se nastoji postići željeno delovanje, donosi menadžment i u tom kontekstu interni revizor ima savetodavnu ulogu, on je servis menadžmenta a ne donosilac odluke. Delovanje internog revizora ne može se, kako se to neretko misli, svesti samo na identifikovanje problema u poslovanju preduzeća. To je tek prva faza njegova rada. Uz identifikaciju problema, interna revizija mora neprestano pronalaziti nova rešenja i predlagati ih menadžmentu. Pri tome je nužno izgraditi i održavati primerenu komunikaciju između menadžmenta i internog revizora. Interna revizija mora sa menadžmentom i izvršiteljima uspostaviti odnose saradnje i poverenja. Samo tako interna revizija može opravdati svoje postojanje.

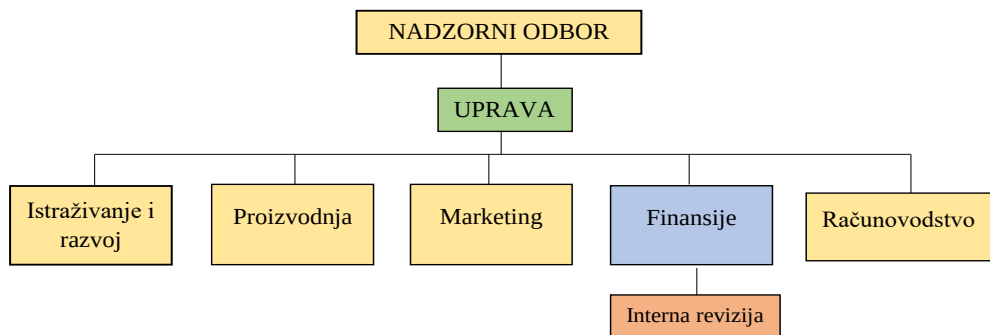
Interna revizija mora permanentno razvijati nove pristupe internom revidiranju, smišljati nove revizijske proizvode i usluge, i to uporedo sa sve složenijim zahtevima koji se postavljaju pred poslovno odlučivanje u savremenim uslovima. Povezano s tim, može se očekivati da će se interna revizija sve više usmeravati na anticipiranje mogućih rizika u pojedinim područjima poslovanja i na savetovanje menadžmenta o mogućnostima upravljanja tim rizicima u smislu oblikovanja i nadziranja

odgovarajućeg sistema internih kontrola kojima će se rizici efikasno smanjivati. Objekat ispitivanja internog revizora postaje celokupno poslovanje okrenuto budućnosti.

Organizacioni status i unutrašnja organizacija interne revizije

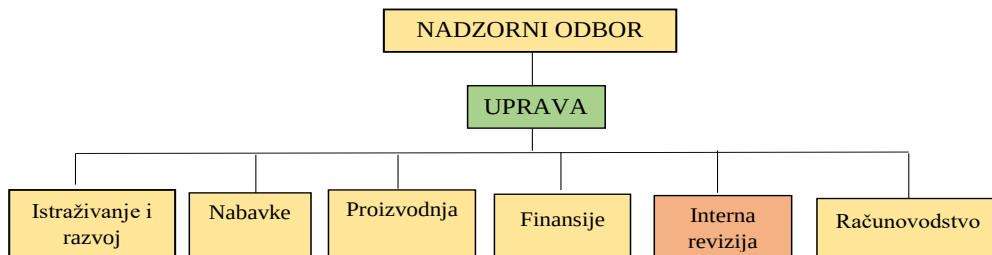
Organizacioni status interne revizije zavisi od unutrašnjih i spoljnih činilaca, koji su definisani ciljevima i područjima rada interne revizije. Stabilnoj okolini odgovaraju birokratske organizacije sa centralizovanim ovlašćenjima, sa uskim rasponom kontrole, formalnom koordinacijom, te manjim brojem organizacionih jedinica i timova. U dinamičnoj okolini preovladavaju organske ili adaptivne strukture sa decentralizovanim ovlašćenjima, sa fleksibilnim ponašanjem, inovativnošću, širokim rasponom kontrole i visokim stepenom deparmentalizacije. Zadatak je menadžmenta da pronađe sredinu između tih krajnosti.

Prema tradicionalnom pristupu, interna revizija je organizaciono locirana unutar službe finansija, računovodstva, kontrolinga i tome slično. Izveštaj podnosi i odgovara za svoj rad rukovodiocu organizacione jedinice unutar koje se nalazi. Ne deluje nezavisno i objektivno. Organizaciono lociranje interne revizije u tradicionalnom pristupu, šematski je prikazano na sl. 1.

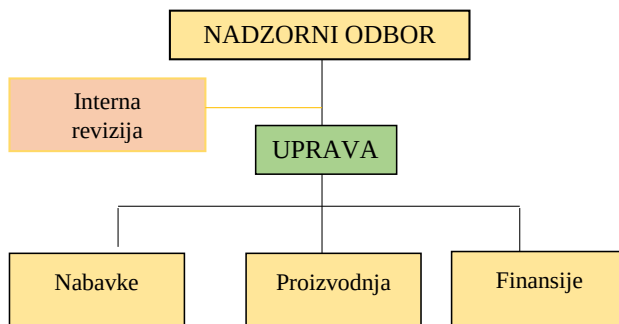
Slika 1. Tradicionalni pristup

Sa vremenom interna revizija postaje samostalna organizaciona jedinica. Direktno odgovara upravi, odnosno nadzornom odboru i njima podnosi izveštaj. Onemogućen joj je potpun, slobodan i neograničen pristup svim aktivnostima i članovima organizacije. Interna revizija kao samostalna organizaciona jedinica šematski je prikazana na sl. 2.

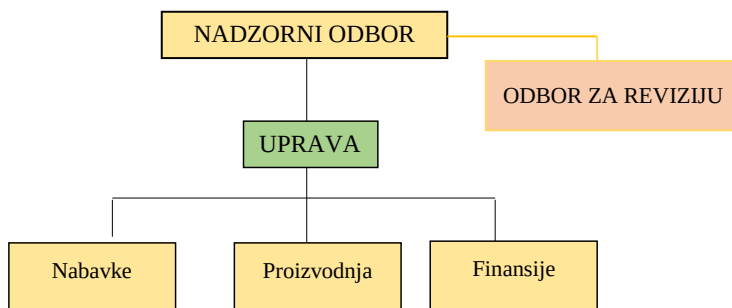
Slika 2. Samostalna jedinica

U većim decentralizovanim preduzećima, interna revizija se organizuje kao štabno telo uprave i nadzornog odbora. Na taj način se ostvaruje nezavisnost interne revizije i kao takva može obavljati savetodavnu ulogu. Mesto interne revizije kao štabnog tela u organizacionoj strukturi preduzeća, šematski je prikazano na sl. 3.

Slika 3. Štabno telo

U poslednje vreme, internog revizora imenuje nadzorni odbor, tj. odbor za reviziju (eng. audit committee). Interni revizor može svoj posao obavljati profesionalno, bez ikakvih ograničenja, a može i sprečiti nelojalne menadžere u pokušaju preduzimanja nepoželjnih radnji. Šematski prikaz mesta odbora za reviziju prikazan je na sl. 4.

Slika 4. Odbor za reviziju

Dakle, interna revizija je potpuno efikasna samo onda kada je potpuno nezavisna od nižeg i srednjeg menadžmenta.

Odbor za reviziju je savetodavno telo nadzornog odbora. Članovi odbora za reviziju najčešće su osobe koje ne učestvuju u svakodnevnom upravljanju poslovanjem preduzeća.

Empirijsko istraživanje uloge interne revizije u funkciji menadžmenta

Inicijalni uzorak empirijskog istraživanja uloge interne revizije u poslovnom upravljanju je obuhvatao 130 kompanija u Republici Srbiji. Anketa je bila upućena rukovodiocima odeljenja interne revizije, ali i zaposlenima koji sprovode druge oblike internog nadzora ukoliko odeljenje interne revizije ne postoji u preduzeću. Anketni upitnici su dostavljeni ispitanicima imejlom. Popunjene anketne upitnike vratila su 32 preduzeća što predstavlja od 24,6% pri čemu se može zaključiti da su ispunjeni istraživački zahtevi.

Anketni upitnik se sastojao od 23 pitanja od kojih su 17 bila zatvorenog tipa sa ponuđena dva ili više odgovora. Na ostala pitanja je ispitanik odgovarao na način da je sam upisivao svoje odgovore, iskustva i predloge. Pitanja su bila strukturirana u skladu sa ciljevima istraživanja.

Prvi deo pitanja je obuhvatao opšte informacije o preduzeću dok se ostalim pitanjima istraživalo postojeće stanje i prisutnost interne revizije u anketiranim preduzećima.

Dokazivanje ili opovrgavanje postavljenih hipoteza je rezultiralo odgovorima na ključno pitanja koje je temelj samog istraživanja, a to je: Doprinosi li interna revizija poboljšanju poslovnog upravljanja?

Podaci prikupljeni anketnim upitnikom su obrađeni odabranim statističkim testovima uz upotrebu statističkog programa za računare *SPSS* (eng. *Statistical Package for the Social Sciences*) sa ciljem dobijanja novih saznanja o istraživanoj problematici.

U prvom delu anketnog upitnika prikupljeni su osnovni podaci o ispitanicima koji obuhvataju njihov pol, godine radnog staža, stručnu spremu i sertifikate ukoliko ih imaju. Važni se podaci odnose i na delatnost kojom se preduzeće bavi, broj zaposlenih te na informaciju o postojanju/nepostojanju odeljenja interne revizije u preduzeću.

U istraživanju su učestvovala 32 ispitanika, od čega je 34,4% bilo muškog pola, a 65,6% ženskog pola. Ispitanici u odabranom uzorku imaju prosečno 21 godinu radnog staža, a najčešći prosečan radni staž ispitanika je 15 godina.

Najveći broj ispitanika, 56%, ima visoku stručnu spremu, 28% srednju stručnu spremu, višu stručnu spremu 9,3% a, a zvanje mastera ima 6,25% ispitanika. Ispitanici sa visokom stručnom spremom i masteri poseduju određene sertifikate kao što su: ovlašćeni računovođa, ovlašćeni interni revizor, ovlašćeni interni revizor - specijalista za područje privrede, ovlašćeni interni revizor – specijalista za informacione sisteme, sertifikat za eksternog revizora.

Najviše preduzeća se bavi finansijskim posredovanjem i ostalim delatnostima, zatim sledi ugostiteljstvo, turizam, i poljoprivreda. Rudarstvom i prevozom se se bave po 2 preduzeća, a industrijom, telekomunikacijama, ribarstvom i komunalnim delatnostima po 1 preduzeće.

Odeljenje interne revizije imaju 18 (56,25%) preduzeća pri čemu se broj zaposlenih u tom odeljenju kreće od 1 do 3 zaposlena. Čak 14 (43,75%) preduzeća nemaju odeljenje interne revizije, ali neka od njih imaju razvijene druge oblike internog nadzora kao što su: kontroling, kontrola rizika, interna kontrola.

Rezultati istraživanja uticaja interne revizije na poslovni menadžment

Nezavisnost internih revizora je jedan od najznačajnijih preduslova za kvalitetno obavljanje interne revizije, pa je nužno razmotriti da li interni revizor samostalno deluje prilikom obavljanja svoje delatnosti, jer samo na taj način posao može obavljati profesionalno bez ikakvih ograničenja.

Svi ispitanici koji su odgovorili na ovo pitanje misle da interni revizor nezavisno deluje i da pri tome daje objektivne procene i preporuke. No, treba uzeti u obzir činjenicu da na ovo pitanje nije odgovorilo 9 ispitanika što predstavlja 28,12% svih ispitanika.

S obzirom na to da su ispitanici na ovo pitanje odgovarali po subjektivnom mišljenju, nužno je proučiti organizacioni položaj interne revizije u preduzeću kako bi se mogao doneti valjani zaključak o nezavisnom delovanju internog revizora.

Tabela 1. Organizacioni položaj interne revizije

		Frekvencija	%	Važeći %	Kumulativni %
Važeći	Posebno odeljenje fin. službe	3	9,37	12,5	12,5
	Samostalna jedinica u rangu ostalih službi	7	21,87	29,16	41,66
	Štabno telo uprave i nadzornog odbora	12	37,51	50,0	91,66
	Drugi oblik organizovanja	2	6,25	8,3	100,0
	Ukupno	24	75,0	100,0	
Nedostaje		8	25,0		
Svega		32	100		

Analizom podataka iz tabele 1 može se uočiti da je interna revizija u većini preduzeća organizovana kao štabno telo uprave i nadzornog odbora. Taj odgovor je dalo 12 (37,51%) ispitanika. U 7 (21,87%) preduzeća je organizovana kao samostalna jedinica u rangu ostalih službi, a u 3 (9,37%) kao posebno odeljenje finansijske

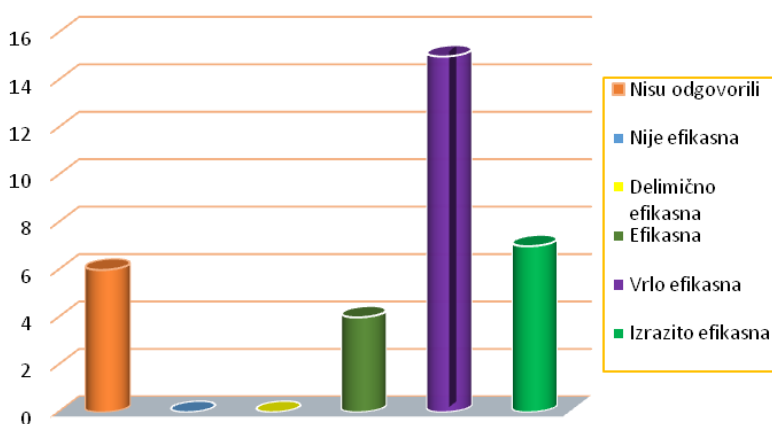
službe. U 2 (6,25%) preduzeća postoje drugi oblici organizovanja interne revizije, dok odgovor nije dalo 8 (25,0%) ispitanika.

Dobijeni rezultati o organizacionom položaju interne revizije potvrđuju stav ispitanika o nezavisnom delovanju internih revizora jer je u većini anketiranih preduzeća interna revizija organizovana kao štabno telo uprave i nadzornog odbora te se na taj način ostvaruje nezavisnost interne revizije i kao takva može obavljati savetodavnu ulogu.

Delotvornost interne revizije u pružanju nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola

Danas se sve više javlja potreba za kritičkim ispitivanjem i ocenom funkcionisanja internih kontrola pa se postavlja pitanje nužnosti internog nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola.

Ispitanici su efikasnost interne revizije u pružanju dodatnog stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola ocenjivali skalom od 1 do 5 pri čemu broj 1 označava da interna revizija nije efikasna u pružanju dodatnog, višeg, stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola, dok broj 5 označava da je izrazito efikasna. Nijedan ispitanik nije ocenio internu reviziju kao neefikasnu ili delimično efikasnu. Četiri ispitanika smatraju da je interna revizija efikasna, dok ih 7 smatra da je izrazito efikasna. Iz grafikona se može očitati da 15 ispitanika ocenjuje internu reviziju vrlo efikasnom u pružanju dodatnog, višeg, stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola što ujedno potvrđuje postavljenu hipotezu. Odgovor nije dalo 6 ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 5.

Slika 5. Efikasnost interne revizije u pružanju dodatnog, višeg, stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola

Značaj interne revizije u procesu upravljanja rizicima

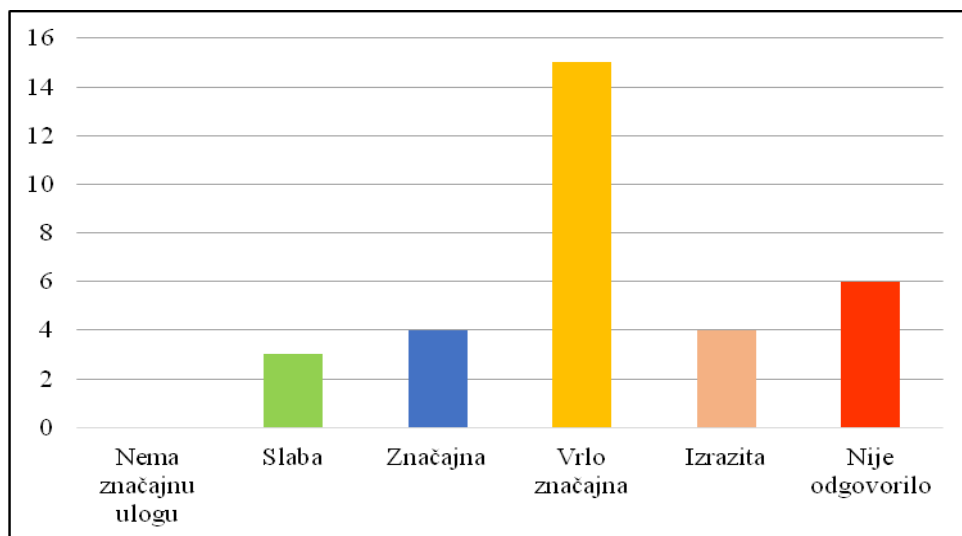
Pomoću Cronbach's Alpha testa je potvrđeno da su odabrane numeričke promenljive izvršno povezane te čine grupu pitanja vezanih za značaj interne revizije u procesu upravljanja rizicima. U tabeli 2 data je obrada promenljivih.

Tabela 2. Cronbach's Alpha test

		Broj	%
Slučajevi	Punovažni	25	78,12
	Zanemarljivi	7	21,88
	Ukupno	32	100,0

Ispitanici su značaj interne revizije u procesu upravljanja rizicima ocenjivali skalom od 1 do 5 pri čemu broj 1 označava da interni revizor nema značajnu ulogu a broj 5 da je njegova uloga izrazita.

Na pitanje o ulozi internog revizora u *pružanju garancije za procese upravljanja rizicima*, nijedan ispitanik nije ocenio ulogu internog revizora beznačajnom. Tri ispitanika smatraju da uloga internog revizora u pružanju garancija za procese upravljanja rizicima postoji, ali je slaba, dok ih 4 smatra da je njegova uloga značajna. Najviše ispitanika, 15, misli da interni revizor ima vrlo značajnu ulogu u pružanju garancije za procese upravljanja rizicima, dok samo 4 ocenjuje njegovu ulogu izrazitom. Odgovor nije dalo 6 ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 6.

Slika 6. Pružanje garancije za procese upravljanja rizicima

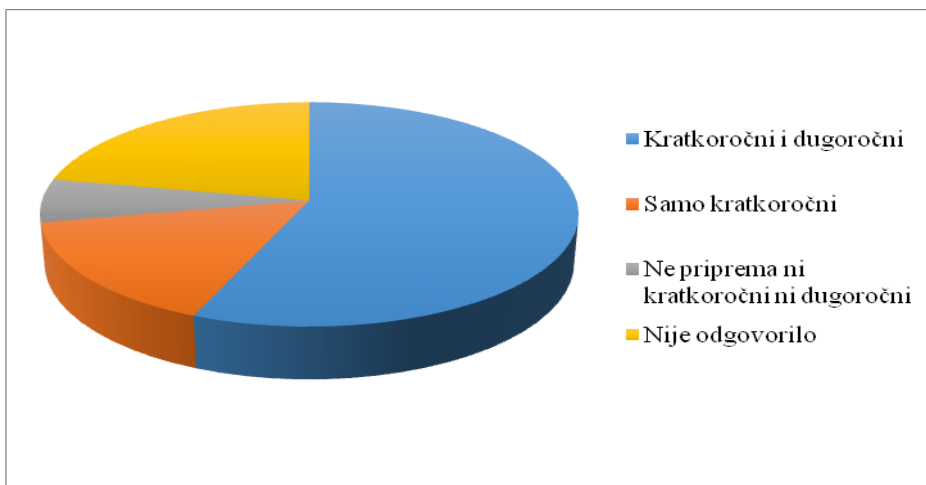
Na pitanje o ulozi internog revizora u *pružanju garancije o pravilnostima procene rizika*, nijedan ispitanik nije ocenio ulogu internog revizora brojem 1. Dva ispitanika smatraju da uloga internog revizora u pružanju garancije o pravilnostima procene rizika postoji, ali je slaba, dok njih 7 smatra da je njegova uloga značajna. Najviše ispitanika, 11, misli da interni revizor ima vrlo značajnu ulogu u pružanju garancije o pravilnostima procene rizika, dok 7 ocenjuje njegovu ulogu izrazitom. Odgovor nije dalo 5 ispitanika.

Na pitanje o ulozi internog revizora u *prosuđivanju o načinu upravljanja ključnim rizicima*, jedan ispitanik je ocenio da interni revizor nema značajnu ulogu u prosuđivanju o načinu upravljanja ključnim rizicima, dok 3 ispitanika smatraju da njegova uloga postoji, ali je slaba. Pet ispitanika smatra da je njegova uloga značajna. Najviše ispitanika, 12, misli da interni revizor ima vrlo značajnu ulogu u prosuđivanju o načinu upravljanja ključnim rizicima, dok 6 ocenjuje njegovu ulogu izrazitom. Odgovor nije dalo 6 ispitanika.

Sumirajući dobijene rezultate može se zaključiti da interna revizija ima vrlo značajnu ulogu u procesu upravljanja rizicima te na taj način povećava njihovu transparentnost i pruža podršku planiranju, ali i procesu odlučivanja što rezultira povećanjem poslovnog uspeha.

Planovi interne revizije

U današnjim dinamičnim i složenim uslovima poslovanja, od presudne je važnosti za uspešnu realizaciju ciljeva interne revizije, fleksibilnost planova odeljenja interne revizije, koji mogu biti sastavljeni kao dugoročni i kao kratkoročni plan. Planove odeljenja interne revizije treba prema potrebi ažurirati i dopunjavati.

Slika 7. Planovi odeljenja interne revizije

Najviše ispitanika, 18 (56,25%), priprema i kratkoročni i dugoročni plan rada. Samo kratkoročni plan rada priprema 5 (15,62%) ispitanika, dok samo dugoročni plan rada ne priprema nijedan ispitanik. Dva ispitanika (6,25%) ne pripremaju ni kratkoročni ni dugoročni plan rada. Na pitanje odgovor nije dalo 7 (21,88%) ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 7.

Na osnovu sprovedenog istraživanja može se zaključiti da se planiranju interne revizije posvećuje dovoljno pažnje jer 56,25% anketiranih preduzeća priprema i kratkoročni i dugoročni plan rada.

Takođe, uočavamo da 3 (9,37%) ispitanika nikada ne ažuriraju i dopunjavaju planove interne revizije, dok ih 2 (6,25%) to rade retko. Ponekad ih ažurira i dopunjava 4 (12,5%) ispitanika, a često 6 (18,75%) ispitanika. Planove interne revizije uvek ažurira i dopunjava 11 (34,37%) ispitanika. Na pitanje nije odgovorilo 6 (18,75%) ispitanika.

U 13% anketiranih preduzeća planovi interne revizije nisu dovoljno fleksibilni te mogu dovesti do toga da interna revizija nije u stanju da brzo reaguje na zahteve menadžmenta, tj. nije u stanju da preusmeri (niveliše) raspoložive resurse na zadovoljavajući način.

Tabela 3. Resursi za obavljanje interne revizije

		Frekvencija	%	Važeći %	Kumulativni %
Važeći	Da	17	53,12	70,8	70,8
	Ne	7	21,87	29,2	100,0
	Ukupno	24	74,99	100,0	
Nedostaje		8	25,01		
Svega		32	100,0		

Na pitanje: *Angažuje li Vaše preduzeće dovoljno resursa za kvalitetno izvršenje interne revizije?*, najviše ispitanika, 17 (53,12%), je odgovorilo da njihovo preduzeće angažuje dovoljno resursa za kvalitetno izvršenje interne revizije, dok je negativan odgovor dalo 7 (21,87%) ispitanika. Osam ispitanika nije dalo odgovor na postavljeno pitanje.

Funkcionalni fokus interne revizije

Pomoću Cronbach's Alpha testa je potvrđeno da su odabrane numeričke promenljive vrlo dobro povezane te čine grupu pitanja vezanih za funkcionalni fokus interne revizije. U nastavku je prikazana obrada tih promenljivih.

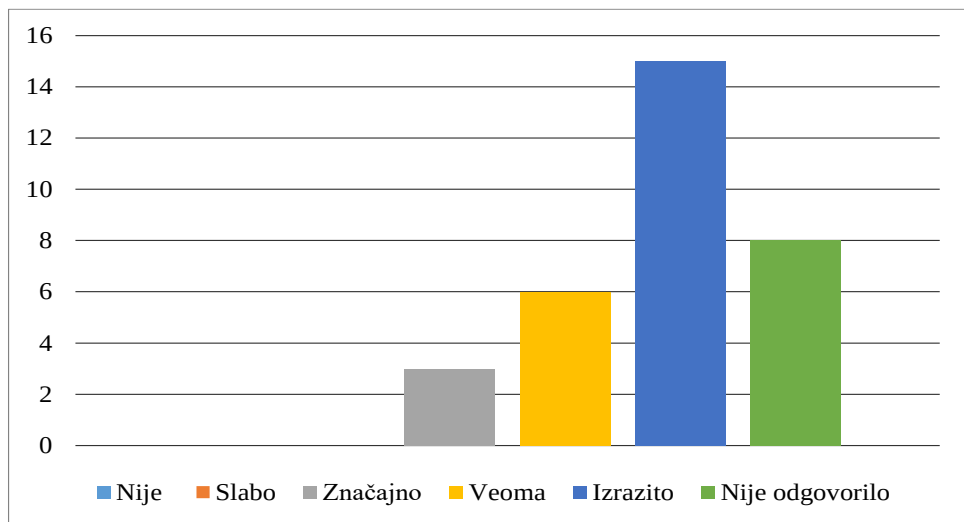
Ispitanici su intezitet funkcionalnog fokusa interne revizije ocenjivali skalom od 1 do 5.

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na interne kontrole*, nijedan ispitanik nije ocenio intezitet funkcionalnog fokusa interne revizije brojevima 1 i 2. Tri ispitanika smatraju da je funkcionalni fokus interne revizije značajno usmeren na interne kontrole. Šest ispitanika smatra da je funkcionalni fokus interne revizije veoma

usmeren na interne kontrole, dok ih 15 smatra da je izrazito usmeren na interne kontrole. Odgovor nije dalo 8 ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 8.

Tabela 4. Cronbach's Alpha test

		Broj	%
Slučajevi	Punovažni	23	71,87
	Zanemarljivi	9	28,13
	Ukupno	32	100,0

Slika 8. Funkcionalni fokus interne revizije

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima* jedan ispitanik je ocenio da funkcionalni fokus interne revizije nije usmeren na usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima, nijedan ispitanik nije ocenio funkcionalni fokus interne revizije kao slab, dok trri ispitanika smatraju da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima. Šest ispitanika smatra da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima, a njih 14 smatra da je izrazito usmeren na usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima . Odgovor nije dalo 9 ispitanika.

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na unutrašnje savetovanje o operativnim pitanjima*, nijedan ispitanik nije ocenio intezitet funkcionalnog fokusa interne revizije brojem 1. Jedan ispitanik smatra da postoji usmerenost funkcionalnog fokusa interne revizije na unutrašnje savetovanje o operativnim pitanjima, ali je ta usmerenost slaba, dok njih dva smatraju da je ta usmerenost osrednja . Osam ispitanika misli da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na unutrašnje savetovanje o

operativnim pitanjima, dok njih 13 smatra da je izrazito usmeren na unutrašnje savetovanje o operativnim pitanjima. Odgovor nije dalo 8 ispitanika.

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na poboljšanje poslovnih procesa*, jedan ispitanik je ocenio da funkcionalni fokus interne revizije nije usmeren na poboljšanje poslovnih procesa. Nijedan ispitanik nije ocenio slabim intezitet funkcionalnog fokusa interne revizije. Četiri ispitanika smatraju da postoji usmerenost funkcionalnog fokusa interne revizije na poboljšanje poslovnih procesa, ali je ta usmerenost osrednja, osam ispitanika misli da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na poboljšanje poslovnih procesa, dok njih 12 smatra da je izrazito usmeren na poboljšanje poslovnih procesa. Odgovor nije dalo 7 ispitanika.

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na otkrivanje prevara*, nijedan ispitanik nije ocenio nema usmerenosti funkcionalnog fokusa interne revizije na otkrivanje prevara. Dva ispitanika smatraju da postoji usmerenost funkcionalnog fokusa interne revizije na otkrivanje prevara, ali je ta usmerenost slaba, dok njih 5 smatra da je ta usmerenost osrednja. Osam ispitanika misli da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na otkrivanje prevara, dok ih deset smatra da je izrazito usmeren na otkrivanje prevara. Odgovor nije dalo 7 ispitanika.

Na pitanje o *usmerenosti interne revizije na informacione tehnologije*, nijedan ispitanik nije ocenio da ne postoji ili da je slaba usmerenost interne revizije na informacione tehnologije. Tri ispitanika smatraju da postoji usmerenost funkcionalnog fokusa interne revizije na informacione tehnologije, ali je ta usmerenost osrednja. Deset ispitanika misli da je funkcionalni fokus interne revizije veoma usmeren na informacione tehnologije, a isto toliko smatra i da je izrazito usmeren na informacione tehnologije. Odgovor nije dalo 9 ispitanika.

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da je funkcionalni fokus interne revizije u preduzećima u Republici Srbiji veoma usmeren na otkrivanje prevara i na informacione tehnologije, dok je izrazito usmeren na interne kontrole, usklađenost poslovanja sa zakonima i propisima te na unutrašnje savetovanje o operativnim pitanjima. Podjednako je ispitanika odgovorilo da je u njihovom preduzeću funkcionalni fokus interne revizije veoma i izrazito usmeren na poboljšanje poslovnih procesa. Čak je u 47% anketiranih preduzeća funkcionalni fokus interne revizije usmeren na interne kontrole što upućuje na spori razvoj interne revizije kao profesije. U tim preduzećima nije došlo do promene funkcionalnog fokusa interne revizije te ona ne može aktivno učestvovati u stvaranju vrednosti, odnosno u pružanju podrške i pomoći preduzeću u ostvarenju planiranih ciljeva.

Kontinuirani razvoj internih revizora

U preduzećima moraju biti ispunjeni određeni preduslovi koji omogućavaju kontinuirani profesionalni razvoj internih revizora. Obrada tih preduslova prikazana je u nastavku.

Na pitanje: Jesu li određena *dovoljna sredstva za osiguranje obrazovanja revizorskog osoblja?*, 17 (53,12%) ispitanika odgovorilo da su u njihovim preduzećima određena dovoljna sredstva za osiguranje obrazovanja revizorskog osoblja, dok je negativan odgovor dalo 8 (25%) ispitanika. Na pitanje nije odgovorilo 7 (21,88%) ispitanika.

Na pitanje: *Jesu li utvrđeni ciljevi za stručno usavršavanje i osposobljavanje u pogledu korišćenja tehnologije?*, većina ispitanika, 20 (62,5%), smatra da su u njihovim preduzećima utvrđeni ciljevi za stručno usavršavanje i osposobljavanje u pogledu korišćenja tehnologije, dok je negativan odgovor dalo 7 (21,87%) ispitanika. Na pitanje nije odgovorilo 5 (15,63%) ispitanika.

Na pitanje: *Jesu li određeni pokazatelji koji obezbeđuju da osoblje poseduje dovoljno znanja o delatnostima, poslu, poslovanju i ključnim funkcijama?*, potvrđan odgovor je dalo 16 (50%) ispitanika, dok 9 (28,12%) ispitanika smatra da u njihovim preduzećima nisu određeni pokazatelji koji obezbeđuju dovoljno znanja o delatnosti, poslu, poslovanju i ključnim funkcijama. Na pitanje nije odgovorilo 7 (21,87%) ispitanika.

U većini preduzeća su ispunjeni osnovni preduslovi koji omogućavaju kontinuirani profesionalni razvoj internih revizora. U tim preduzećima se ne zanemaruje proces stalnog obrazovanja i usavršavanja internih revizora jer su svesni da samo na taj način interni revizori mogu postići i održati visok nivo stručnosti neophodan za pružanje podrške i pomoći menadžmentu.

Savetodavna uloga interne revizije

Interni revizor predlaže rešenja menadžmentu i prati je li menadžment usvojio predložene korektivne mere te prati promene koje dolaze u poslovanju zbog realizacije usvojenih korektivnih mera.

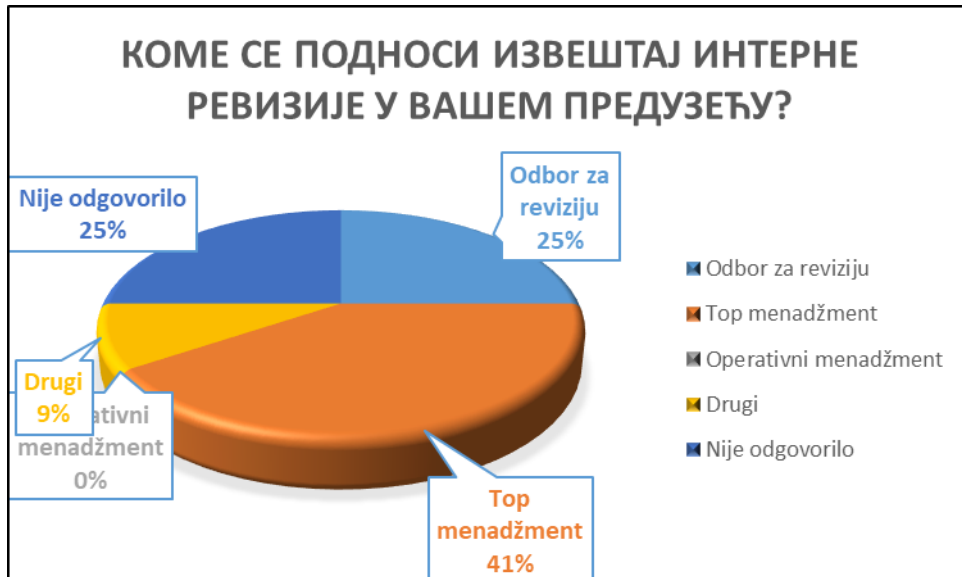
Iz grafikona prikazanog na sl. 9 može se zaključiti da nijedan ispitanik nije odgovorio da menadžer prilikom poslovnog odlučivanja ne uvažava savete interne revizije. Četiri (12,5%) ispitanika smatraju da menadžer ponekad uvažava savete interne revizije, a 17 (53,12%) ih smatra da često uvažava savete interne revizije. Samo su 2 (6,25%) ispitanika odgovorila da menadžer prilikom poslovnog odlučivanja uvek uvažava savete interne revizije, dok 3 (9,37%) ne mogu proceniti. Odgovor nije dalo 6 (18,5%) ispitanika.

Većina ispitanika odgovorila je da menadžer prilikom poslovnog odlučivanja često uvažava savete interne revizije te utiče na poboljšanje kvaliteta poslovanja, tj. doprinosi stvaranju dodane vrednosti.

Slika 9. Uvažavanje saveta interne revizije prilikom poslovnog odlučivanja

Interni revizor rezultate i nalaze, do kojih je došao obavljanjem revizorskog posla, prezentuje u konačnom izveštaju koji se podnosi odboru za reviziju, top menadžmentu i operativnom menadžmentu.

Slika 10. Podnošenje izveštaja interne revizije

Izveštaj interne revizije se u 8 (25%) preduzeća podnosi odboru za reviziju, a u 13 (40,6%) top menadžmentu. Operativnom menadžmentu se ni u jednom preduzeću ne

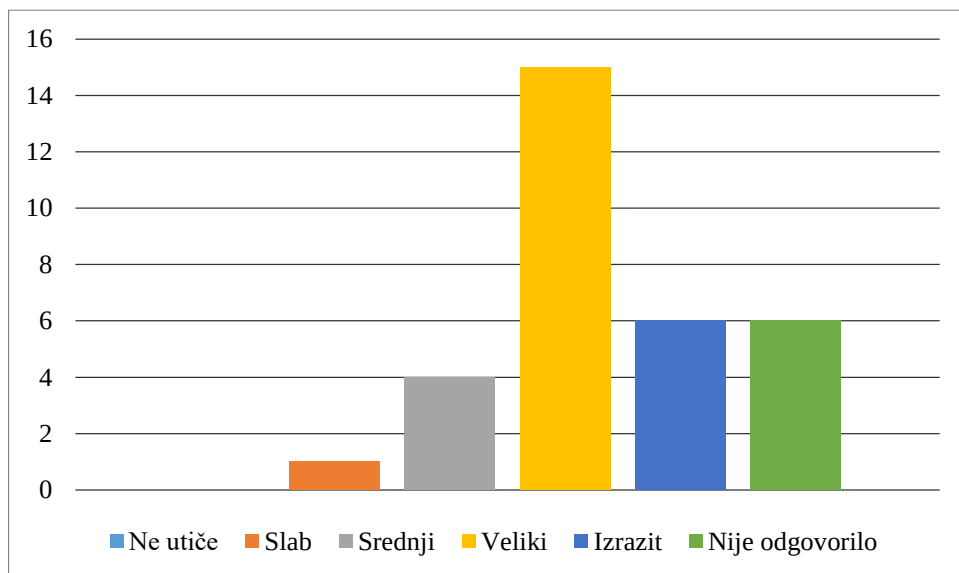
podnosi izveštaj, dok se u 3 (9,4%) preduzeća izveštaj interne revizije podnosi nekim drugim telima. Na pitanje nije odgovorilo 8 (25%) ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 10.

Izveštaj interne revizije se većinom podnosi top menadžmentu koji zatim uvažava i sprovodi u delo predloge internog revizora.

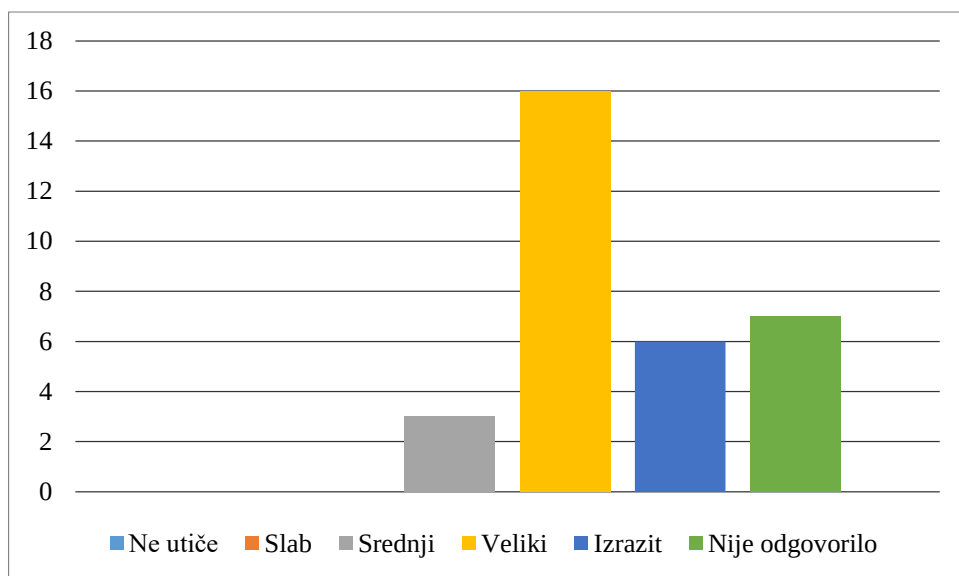
Efikasnost odeljenja interne revizije

Efikasnost odeljenja interne revizije se procenjuje uticajem interne revizije na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja te njenim doprinosom poboljšanju kvaliteta poslovanja.

Ispitanici su efikasnost odeljenja interne revizije ocenjivali skalom od 1 do 5 pri čemu broj 1 označava da interna revizija ne utiče na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja, dok broj 5 označava da interna revizija ima izrazit *uticaj na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja*. Nijedan ispitanik nije ocenio uticaj interne revizije brojem 1. Jedan ispitanik smatra da je uticaj interne revizije na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja slab, dok ih 4 smatra da je osrednji. Najviše ispitanika (15) misli da je uticaj interne revizije veliki, dok ih 6 smatra da je izrazit. Odgovor nije dalo 6 ispitanika. Grafički prikaz rezultata odgovora na pitanje: *Koliki je uticaj interne revizije na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja?*, dat je na sl. 11.

Slika 11. Uticaj interne revizije na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja

Slika 12. Doprinos interne revizije poboljšanju kvaliteta poslovanja

Ispitanici su efikasnost odeljenja interne revizije ocenjivali skalom od 1 do 5 pri čemu broj 1 označava da interna revizija ne doprinosi poboljšanju kvaliteta poslovanja, dok broj 5 označava da interna revizija ima izrazit *doprinos poboljšanju kvaliteta poslovanja*. Nijedan ispitanik nije ocenio da doprinos interne revizije ne postoji ili da je slab. Tri ispitanika smatraju da je doprinos interne revizije poboljšanju kvaliteta poslovanja osrednji. Najviše ispitanika (16) misli da je doprinos interne revizije veliki, dok njih 6 smatra da je izrazit. Odgovor nije dalo 7 ispitanika. Grafički prikaz rezultata dat je na sl. 12.

Na osnovu sprovedenog istraživanja može se zaključiti da je odeljenje interne revizije veoma efikasno.

U skladu sa rezultatima sprovedenog empirijskog istraživanja može se zaključiti da interna revizija doprinosi poboljšanju poslovnog upravljanja u preduzećima u Republici Srbiji. Tome u prilog ide činjenica da interni revizor nezavisno deluje i daje objektivne procene i preporuke te da je interna revizija vrlo efikasna u pružanju dodatnog, višeg stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola. Interna revizija ima vrlo značajnu ulogu u procesu upravljanja rizicima. Planiranju interne revizije se posvećuje dovoljno pažnje iako u 13% anketiranih preduzeća planovi nisu dovoljno fleksibilni. Čak 53,12% preduzeća obezbeđuje dovoljno resursa za kvalitetno obavljanje interne revizije. Postavljenoj hipotezi ne ide u prilog činjenica da je u 47% anketiranih preduzeća funkcionalni fokus interne revizije usmeren na interne kontrole što upućuje na spori razvoj interne revizije kao profesije. Poboljšanju poslovnog upravljanja doprinosi i kontinuirani profesionalni razvoj internih revizora te komunikacija internog revizora sa eksternim revizorom, revizijskim odborom, upravom i nadzornim odborom. Menadžment tokom poslovnog odlučivanja često

uvažava savete interne revizije. Interna revizija ima značajan uticaj na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja te doprinosi poboljšanju kvaliteta poslovanja.

Zaključak

Jedna od karakteristika savremenog okruženja ogleda se u dinamičnim i kompleksnim promenama koje značajno utiču na poslovanje preduzeća. Da bi se preduzeće uklopilo u takvo okruženje, opstalo na tržištu te raslo i razvijalo se, potrebno je uspostaviti kvalitetan proces upravljanja poslovanjem preduzeća. Za odvijanje tog procesa su potrebne realne i objektivne informacija koje obezbeđuje odeljenje interne revizije.

S obzirom na to da se interna revizija u Srbiji izuzetno kasno počela razvijati u odnosu na zemlje razvijene tržišne privrede, istraživanjem se nastojalo ukazati na postojeće stanje i prisutnost interne revizije u preduzećima koja posluju u Republici Srbiji te ga uporediti sa stepenom razvijenosti interne revizije u preduzećima razvijene tržišne privrede. U skladu sa rezultatima sprovedenog empirijskog istraživanja može se zaključiti da interna revizija doprinosi poboljšanju poslovnog upravljanja u preduzećima u Republici Srbiji. Tome u prilog ide činjenica da interni revizor nezavisno deluje i daje objektivne procene i preporuke te da je interna revizija vrlo efikasna u pružanju dodatnog, višeg, stepena nadzora nad funkcionisanjem internih kontrola. Interna revizija ima vrlo značajnu ulogu u procesu upravljanja rizicima. Planiranju interne revizije se posvećuje dovoljno pažnje iako u 13% anketiranih preduzeća planovi nisu dovoljno fleksibilni. Čak 53% preduzeća obezbeđuje dovoljno resursa za kvalitetno obavljanje interne revizije. Postavljenoj hipotezi ne ide u prilog činjenica da je u 47% anketiranih preduzeća funkcionalni fokus interne revizije usmeren na interne kontrole što upućuje na spori razvoj interne revizije kao profesije. Poboljšanju poslovnog upravljanja doprinosi i kontinuirani profesionalni razvoj internih revizora te komunikacija internog revizora sa eksternim revizorom, revizijskim odborom, upravom i nadzornim odborom. Menadžment tokom poslovnog odlučivanja često uvažava savete interne revizije. Interna revizija ima značajan uticaj na kvalitet poslovnog odlučivanja i upravljanja te doprinosi poboljšanju kvaliteta poslovanja. Iako je interna revizija u preduzećima usmerena na upravljanje rizicima, oni ipak nisu u njenom fokusu, kao ni korporativno upravljanje. Interni revizori pružaju podršku strategijskom planiranju te učestvuju u definisanju strategijskih planova. Na osnovu navedenog možemo zaključiti da stepen razvoja interne revizije u preduzećima nije u potpunosti usklađen sa savremenim poimanjem njene uloge u poslovanju preduzeća, tj. da stepen razvoja interne revizije u preduzećima ne korespondira sa dostignutim stepenom razvoja te profesije u zemljama razvijene tržišne privrede.

Interna revizija mora neprekidno razvijati nove pristupe internom revidiranju, osmišljavati nove revizijske proizvode i usluge, a objekat njenog ispitivanja postaje celokupno poslovanje okrenuto budućnosti. Interni revizori moraju održavati visok nivo stručnosti, objektivnosti i nezavisnosti kako bi mogli pružiti podršku i pomoć menadžmentu pri upravljanju rizicima te oblikovanju i održavanju celovitog sistema internih kontrola. Moraju bitno promeniti pristup svom poslu – iz starog

konzervativnog, inspektorskog i pasivnog pristupa revidiranja u novi proaktivni pristup revidiranju orijentisan korisnicima (eng. customer - focused orientation). Može se očekivati da će se interna revizija u budućem razdoblju i dalje razvijati i usavršavati te sve više uticati na poboljšanje poslovnog upravljanja i sve više doprinosti poslovnom uspehu.

Literatura

1. Beke – Trivunac J., J. Vučinić, M. Veselinović, D. Milačić D., Ž. Pržulj, S.Rakočević i V. Simikić. 2014. Interna revizija, upravljanje, rizici, kontrola. Institut za ekonomiju i finansije Beograd
2. Chambers, A. D., G. M Selim, i G. Vinten, 1993. Internal Auditing. Pitman Publishing London, str. 56.
3. Meigs, W. B., O. R. Whittington, K. J. Pany i R. F. Meigs, 1988. Principles of Auditing. Irwin, Homewood Illinois, str. 181.
4. Pickett, S., 1997. Profesionalna praksa interne revizije. Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
5. Position paper on internal auditing in Europe, 1996. European Confederation of Institutes of Internal Auditing (ECIIA), Antwerpen, str. 23.
6. Pickett S.K.H. 1997. The Internal Auditing Handbook. New York, Chichester, etc: John Wiley & Sons.
7. Stojanović, T., 2015. Interna revizija podrška procesu upravljanja. Akademska misao, Beograd,

INTERNAL AUDIT IN THE FUNCTION OF MANAGEMENT

Srdan Novaković⁴, Predrag Jovičević⁵, Marina Simin⁶

Apstract

In modern business conditions, more and more attention is paid to the introduction of internal audit in our everyday practice and its development and improvement. In this context, the question arises whether the level of development of internal audit in

⁴ Associate professor, Dr. Srdan Novaković, University of Novi Sad, Faculty of Applied Management, Faculty of Applied Management, Economics and Finance, Jevrejska 24, Belgrade, Serbia, Phone: +381 69 880 11 39 E-mail: srdjan.novakovic@mef.edu.rs

⁵ Associate Professor, Predrag Jovičević, PhD, University of Novi Sad, Faculty of Applied Management, Economics and Finance, Jevrejska 24, Belgrade, Serbia, Phone: +381 64 247 41 68 E-mail: predrag.jovicevic@mef.edu.rs

⁶ dr Marina Jovičević Simin, Faculty of Management and Business Communication, Sremski Karlovci, Republic of Serbia, Phone: +381 21 882 892, e-mail: msimin@mpk.edu.rs

enterprises in the Republic of Serbia corresponds with the achieved degree of development of that profession in the countries of a developed market economy, as well as the role of internal audit in the function of management that manages the enterprise. This issue is also a fundamental problem of this research. The aim of the research is to theoretically and empirically process the relationship between internal audit and enterprise management and to investigate the degree of development of internal audit in enterprises operating in the Republic of Serbia. Empirical research provides answers to the key questions that are the foundation of the research itself, which is: Does internal audit contribute to the improvement of business management?

The results of the conducted empirical research point to the conclusion that internal audit contributes to the improvement of business management in companies in the Republic of Serbia. but also point to slow development of internal audit as a profession.

Ključne reči: internal audit, management, business management, business decision making, research

Datum dolaska (Date received): 01.03.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 14.03.2018.

MODELI FINANSIRANJA ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA

Pregledni rad

UDK: 330.322: 364.32-624

364.69

Radovan Damnjanović¹, Vladan Vladislavljević², Tanja Arapović³

Abstrakt

Vođenje finansija javnih susreće se sa znatnim problemima, naročito tamo gde su doprinosi za zdravstveno osiguranje dominantni mehanizmi finansiranja. Veliki broj zemalja širom sveta susreo se sa određenim problemima u funkcionisanju i finansiranju vojnih sistema zdravstvenog osiguranja. Vrlo često postoji mnogo više zahteva nego materijalnih mogućnosti. Mnoge od njih traže najbolja rešenja, jer je reforma zdravstvenog osiguranja jedan od prioriteta, kako države, tako i vojske, na putu opšte transformacije.

Ključne reči: finansije, model, zdravstveni sistema, osiguranje.

Uvod

Polazeći od činjenice da se svaki složeni sistem sastoji od više podsistema odnosno da je svaki sistem deo nekog sistema na višem nivou može se reći da je Sistem zdravstvene zaštite deo ili podsistem zdravstvenog sistema koji obuhvata zdravstvenu infrastrukturu koja obezbeđuje spektar programa i usluga i pruža zdravstvenu zaštitu pojedincima, porodicama i zajednici.

Pod sistemom zdravstvene zaštite se podrazumevaju sve organizacije, ljudi i aktivnosti čiji je primarni cilj da se unapredi, obnovi ili održi zdravlje stanovništva. U pitanju je širok pojam, koji se ne može ograničiti samo na ustanove, javne ili privatne, koje neposredno pružaju zdravstvene usluge stanovništvu, već obuhvata i sve drugo što na bilo koji način, posredno ili neposredno, učestvuje u tom procesu. Tako, sistem zdravstvene zaštite, pored tih ustanova, čine i zakoni i drugi propisi u oblasti zdravstva, osiguravajuće organizacije koje se bave zdravstvenim osiguranjem, itd.

Bez obzira na način organizovanja zdravstvenog osiguranja, troškovi zdravstvene zaštite imaju značajan rast u svim državama sveta. Troškovi zdravstvene zaštite beleže izuzeto brz rast kao posledica demografskih promena (starenje stanovništva), razvoja tehnike i tehnologije, sve većeg stepena obrazovanja stanovništva, pojave

¹ Docent, dr Radovan Damnjanović, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

² MA Vladan Vladislavljević, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

³ Tanja Arapović, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Ulica Jovana Dučića 23a, Banja Luka BiH

novih bolesti, kao i administrativnih troškova. (Milojević, Mihajlović, Cvijanović, 2012) Rast troškova, pored značaja samog zdravlja i zdravstvene zaštite, ističe zdravstveno osiguranje kao jedno od najvažnijih socijalnih, ekonomskih, a time i političkih pitanja.

Modeli zdravstvene zaštite

Kada je reč o oblicima zdravstvene zaštite može se reći da funkcija finansiranja sistema zdravstvene zaštite opredeljujuće utiče na oblik organizovanja zdravstvenog sistema, odnosno tačnije rečeno način plaćanja zdravstvenog osiguranja kao jednog od delova izvora prihoda zdravstvenog sistema.

U odnosu na način plaćanja zdravstvenog osiguranja danas u svetu postoje nekoliko različitih sistema zdravstvenog osiguranja.

Karakteristike koje se uzimaju pri definisanju opštih modela finansiranja zdravstvenog osiguranja (Jovičić K. i drugi, 2014):

- način mobilisanja finansijskih sredstava koji omogućava funkcionisanje sistema zdravstvenog osiguranja (uplata doprinosa, poreza itd.),
- metod plaćanja zdravstvenih usluga (po osiguranom licu i td.) način finansiranja bolnica i
- sistem kontrole sprovođenja zdravstvene zaštite.

Različite kombinacije prethodno navedenih karakteristika predstavljaju određeni model finansiranja zdravstvenog osiguranja. (Mihajlović, Trandafilović, Miletić, 2017) U praksi je veoma teško pronaći tzv. "čiste" modele finansiranja zdravstvenog osiguranja. Pripadnost dotičnom modelu finansiranja se određuje na osnovu preovlađujućih karakteristika određenog.

Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji postoje sledeći tipovi modela zdravstvenog osiguranja (Kesner-Škreb, 2003):

1. Bizmarkov model (1883.g.) koji se naziva "klasičnim" (obaveznim) zdravstvenim osiguranjem, ili tzv. "socijalnim zdravstvenim osiguranjem";
2. Beveridžov model (1948.g.), u literaturi poznat kao model "budžetskog zdravstvenog osiguranja" ili "nacionalne zdravstvene službe (servisi)";
3. Semaškov model (1920.g.) ili model "državno vođene zdravstvene zaštite".

Bizmarkov model finansiranja zdravstvenog osiguranja

Ovaj model zasniva se na obaveznom univerzalnom zdravstvenom osiguranju koje se vezuje za rad nemačkog kancelara Bizmarka na razvoju sistema celokupnog socijalnog osiguranja.

U Bizmarkovom modelu finansiranja zdravstvene zaštite, preovladava finansiranje sistema zdravstvene zaštite iz fondova obaveznog zdravstvenog osiguranja korišćenjem doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje koje solidarno uplaćuju i

zaposleni i poslodavci. Doprinosi za zdravstveno osiguranje predstavljaju oblik javnih državnih prihoda sa unapred definisanom namenom.

Ovaj model finansiranja zdravstvenog osiguranja bazira se na uplatama sredstava doprinosa po osnovu rada, poslodavaca (1/3 od ukupnih doprinosa) i zaposlenih (2/3 od ukupnih doprinosa), neprofitnim fondovima osiguranja. Bruto zarada zaposlenih predstavlja osnovicu na koju se obračunavaju sredstva doprinosa. Organizacije za osiguranje su nosioci osiguranja kojima upravljaju predstavnici osiguranika srazmerno uplaćenim doprinosima. Ove organizacije sklapaju ugovore sa davaocima zdravstvenih usluga (zdravstvenim službama) čije usluge koriste osiguranici. Najčešće se zdravstvene usluge plaćaju paušalno ili po usluzi.

Ovaj sistem zdravstvenog osiguranja funkcioniše na određenim principima, kao što su (Mossialos, Thomson, 2004):

- neprofitabilnost;
 - solidarnost između svih osiguranika koji udruženi u određene organizacije (fondovi, bolničke kase, agencije itd.) imaju veliki broj prava među kojima se ističe i pravo na zdravstvenu zaštitu;
 - sigurnost (koja proističe iz univerzalnog obezbeđenja sistema zdravstvene zaštite),
 - odgovornost (celokupna društvena zajednica odgovorna za zdravlje stanovništva).
- Karakteristika ovog sistema zdravstvenog osiguranja je relativno mnogo zaposlenih koji ne pripadaju medicinskom kadru.

Sistem obaveznog zdravstvenog osiguranja može dobro da funkcioniše samo u situaciji kada torškovi po osiguranom licu ne prelaze nivo prosečnog doprinosa po osiguranom licu.

Sistem obaveznog zdravstvenog osiguranja prilikom svog konstituisanja odnosio se, pre svega, na određene strukture zaposlenih, npr.: u industriji, železnici, rudarstvu i u okviru drugih veoma rizičnih zanimanja, a zatim je obuhvatio i službenike, zemljoradnike, penzionere i nezaposlene osobe.

Različita su mišljenja tome kojim zemljama odgovara Bizmarkov model finansiranja zdravstvenog osiguranja. Prema jednom mišljenju Bizmarkov model finansiranja zdravstvenog osiguranja pogodniji je za zemlje koje su: razvijenije, imaju visok procenat zaposlenih osoba i zaposlene osobe imaju zarade na visokom nivou. Sa druge strane, postoje stručnjaci koji smatraju da ovaj model finansiranja zdravstvenog osiguranja bliži zemljama u tranziciji zato što se odvojenošću fondova zdravstvenog osiguranja od drugih sektora (vladinih) onemogućava prelivanje sredstava za zdravstveno osiguranje u druge sektor i time onemogućava smanjenje sredstava koja se dodeljuju za funkcionisanje ovog oblika socijalnog osiguranja i sprečava njegovo zaostajanje u razvoju.

Bizmarkov sistem finansiranja zdravstvenog osiguranja usvojile su mnoge zemlje među kojima su: Nemačka, Austrija, Belgija, Francuska, Luksemburg, Holandija,

Švajcarska itd. Određen broj zemalja Istočne Evrope, se u periodu tranzicije, opredelio za ovakav sistem zdravstvenog osiguranja. Slovenija je, na primer početkom devedesetih godina prošlog veka imala probleme u vezi sa finansiranjem zdravstvene zaštite iz državnog budžeta i prešla je 1992. godine na sistem obaveznog zdravstvenog osiguranja.

Iz navedenog može se zaključiti da se Bizmarkov model finansiranja zdravstvenog osiguranja primenjuje i u razvijenim, manje razvijenim ali i u zemljama u tranziciji.

Beveridžov model finansiranja zdravstvenog sistema

Beveridžov model finansiranja zdravstvenog osiguranja prihvaćen je u Velikoj Britaniji (u kojoj je prvo i primenjen), Irskoj, Islandu, Danskoj, Finskoj, Norveškoj, Švedskoj itd.

U Beveridževom sistemu zdravstvenog osiguranja glavni nosilac je država. Ona treba da obezbeđuje zdravstvene kapaciteta, finansira pružanje zdravstvenih usluga i vrši upravljanje celokupnim sistemom zdravstvenog osiguranja.

Sistem finansiranja bazira se na porezima koji uplaćuju obveznici, tj. finansiranje se vrši iz opšteg državnog budžeta, tako da permanentno dolazi do "borbe" za finansijska sredstva sa ostalim sektorima koji se finansiraju iz budžeta. Porezi se u okviru ovog sistema smatraju "cenom javnog dobra", a javno dobro je recimo "sistem javnog zdravstvenog osiguranja". Zdravstvene ustanove se nalaze u vlasništvu države, lekari primaju klasičnu mesečnu zaradu ili su plaćeni po učinku. Kao i u Bizmarkov sistem i Beveridžov sistem finansiranja zdravstvenog osiguranja se bazira na solidarnosti, ali u procesu upravljanja sistemom zdravstvenog osiguranja nisu uključeni osiguranici i poslodavci.

Pored prethodno navedenih karakteristika ovaj sistem zdravstvenog osiguranja sadrži i sledeće(Pak, 2011):

- upotreba zdravstvene zaštite odobrena je za sve stanovnike uz slobodu izbora lekara,
- poseban značaj pridaje se lekaru opšte prakse,
- zdravstvene službe koje rade za unapred utvrđenu zaradu pružaju zdravstvenu zaštitu,
- zdravstvena zaštita je dostupna celokupnom stanovništvu bez ikakvih obaveza direktnog plaćanja pacijenata za pružene zdravstvene usluge,
- prisutna je efikasna kontrola svih izdataka za zdravstvenu zaštitu na makro nivou.

U Velikoj Britaniji je 1948. godine oformljena Nacionalna zdravstvena služba kao okosnica javno finansiranog sistema zdravstvenog osiguranja. Finansiranje se vrši, kao što je već prethodno navedeno, iz osnovnog poreza a celokupno stanovništvo ima pravo na "besplatno" medicinske usluge (nema dodatnih uplata od strane korisnika usluga). Sve zemlje koje su u sastavu Velike Britanije: Engleska, Vels, Škotska i Irska imaju sopstvene Nacionalne zdravstvene službe. Ove zdravstvene službe na isti način su organizovane i njima se upravlja na nivo pojedinačnog državnog entiteta.

Veliki broj zemalja u osnovi svojih modela zdravstvenog osiguranja imaju najčešće modifikovane oblike Bizmarkovog i Beveridžovog modela finansiranja zdravstvenog osiguranja.

Semaškov model finansiranja zdravstvenog sistema

Ovaj model finansiranja zdravstvenog osiguranja primenjivan je u socijalističkom Sovjetskom Savezu, dvadesetih godina prošlog veka i sličan je Beveridžovom modelu i prema ovom modelu država je odgovorna za zdravstvenu zaštitu celokupnog stanovništva. Prema Semaškovom modelu "državno vođenje zdravstvene zaštite" podrazumeva da je država nosilac fonda za zdravstveno osiguranje, i drugih institucija pravovremene i pune javne zdravstvene zaštite korisnika, dok je isključena mogućnost privatne zdravstvene zaštite.

Pored navedenih modela finansiranja zdravstvenog osiguranja u svetskom zdravstvenom osiguranju postoji i podela na (Rajnih, 2008):

- Potpun (čist) državni/javni model. Ovaj model finansiranja zdravstvenog osiguranja prisutan je kod malog broja zemalja i to npr. (na Kuba, Severna Koreja). Kod ovog modela država finansira i reguliše pružanje zdravstvenih usluga korisnicima zdravstvenog osiguranja.
- Preovladavajuće (dominantno) javni model u kome se oblast zdravstva dominantno finansira iz javnih izvora, a sprovođenje zdravstvene zaštite preovladavajuće je u nadležnosti javnih zdravstvenih službi.
- Mešoviti model finansiranja zdravstvenog osiguranja podrazumeva kombinaciju javnog i privatnog modela finansiranja.
- Preovladavajuće (dominantno) privatni model karakteriše najvećim delom privatno finansiranje zdravstvenog osiguranja i privatno pružanje zdravstvenih usluga. Ovaj model je prisutan u SAD-u, gde je početkom ovog veka oko 44% sredstava u javnom sektoru mobilisano iz javnih izvora.
- Potpun (čist) privatni model finansiranja zdravstvenog osiguranja je model koji se primenjuje npr. u Singapuru, gde se preko 90% zdravstvene zaštite finansira direktno od strane korisnika osiguranja.

Pored navedenih podela postoje i sledeći modeli finansiranja zdravstvenog osiguranja:

1. Model obaveznog zdravstvenog osiguranja (Bizmarkov),
2. Model nacionalne zdravstvene službe (Beveridžov) i
3. Model privatnog zdravstvenog osiguranja.

Modeli na rednom broju 1. i 2. su već obrazloženi.

Privatno zdravstveno osiguranje

Privatno zdravstveno osiguranje podrazumeva zaključivanje ugovora o osiguranju sa osiguravajućom kompanijom. Ovaj model finansiranja zdravstvenog osiguranja može

koristiti stanovništvo koje nije obavezno zdravstveno osigurano, a oni osiguranici koji su obavezno zdravstveno osigurani mogu sebi obezbediti prava u većem obimu od onih prava koje se obezbeđuju obaveznim zdravstvenim osiguranjem. Pojedinaac može samostalno zaključiti ugovor o privatnom zdravstvenom osiguranju, ali je sve češća pojava da ovu aktivnost obavljaju preduzeća u korist svojih zaposlenih. "Kupujući" privatno zdravstveno osigurnje pojedinac se osigurava za slučaj stvaranja troškova koji mogu biti prouzrokovani procesom lečenja od određenih bolesti. Model privatnog zdravstvenog osiguranja je rasprostranjen u SAD-u dok je u Evropi manje zastupljen.

Jedna od najjednostavnijih i najrasprostranjenijih podela koja se može naći u literaturi je podela na evropski i američki model.

Evropski model je zastupljen u državama EU. Zdravstveno osiguranje se bazira na obaveznom (socijalnom) osiguranju, koje se finansira iz doprinosa na zarade na teret zaposlenih i poslodavaca i iz poreza. Ovaj model funkcioniše na osnovnim principima solidarnosti i jednakosti pristupu zdravstvenim uslugama. Obezbeđuje paket osnovnih zdravstvenih usluga za svo stanovništvo. Postoji i dobrovoljno zdravstveno osiguranje kao dopuna obaveznom zdravstvenom osiguranju u različitim oblicima i obimu, i razlikuje se od države do države.

Osnovni oblici dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja u državama EU (Radičić, Raičević, 2011):

- Substitutive (zamena ili alternativno),
- Complementary (dopunsko),
- Syplementary (dodatno) .

Alternativno zdravstveno osiguranje je limitirano za specifične populacione grupe u malom broju država. Pristup ovom tipu dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja je određen prihodom ili statusom zaposlenog. Obično je predviđen za deo populacije koja je po osnovu visokih prihoda isključena iz obaveznog zdravstvenog osiguranja (Holandija), deo populacije koja po osnovu visokih prihoda može da bira da li će ostati u obaveznom ili će se odlučiti za dobrovoljno zdravstveno osiguranje (Nemačka), i za deo populacije tzv. samozaposlenih (Austrija i Belgija).

Nivo pokrća se kreće od 0,2% u Austriji, do 24,7% u Holandiji. U Nemačkoj deo populacije, čiji prihodi prelaze propisani limit, može da bira ili da ostane u obaveznom zdravstvenom osiguranju, ili da se isključi iz obaveznog i pristupi dobrovoljnom (alternativnom) zdravstvenom osiguranju. U Austriji i Belgiji deo populacije, tzv. samozaposleni, čiji prihodi prelaze određeni limit, mogu da istupe iz obaveznog i prihvate dobrovoljno (alternativno) zdravstveno osiguranje.

Dopunsko i dodatno dobrovoljno zdravstveno osiguranje otvoreni su za celu populaciju i postoje u svakoj državi članici EU. Međutim, teško su uporedivi po državama, zbog razlika u tipu i kvalitetu pokrća.

Dopunsko dobrovoljno zdravstveno osiguranje uglavnom pokriva troškove participacije. Zbog toga se može reći da su osiguranici dopunskog dobrovoljnog

zdravstvenog osiguranja vrlo raznovrsne kategorije populacije. Prisutno je u svim državama, a najviše u Belgiji, Danskoj, Francuskoj, Luksemburgu, Švedskoj i Holandiji. Nivo pokriva se kreće od 20% do 70%. (Rakonjac-Antić, 2010)

Dodatno dobrovoljno zdravstveno osiguranje je pogodnije za deo populacije sa višim profesionalnim statusom i višim prihodima. Ono povećava mogućnosti izbora i pristupa različitim zdravstvenim uslugama i onim koje nisu pokrivene obaveznim zdravstvenim osiguranjem. Obezbeđuje širi izbor snabdevanja uslugama, brži pristup (bez liste čekanja na tretman) i bolje usluge (prijatniji boravak u bolnici), ali ne mnogo bolji medicinski kvalitet zaštite. Ovaj oblik dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja je omogućen u mnogim državama članicama, ali preovlađuje u državama sa Beveridžovim modelom zdravstvenog osiguranja. U državama EU prosečno učešće troškova zdravstvene zaštite u BDP je oko 9%. Učešće troškova dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja u ukupnim troškovima zdravstvene zaštite na nivou EU je nešto ispod 10%. Nešto viši procenat učešća od prosečnog je u Francuskoj (12,2%), zbog visokih participacija nametnutih obaveznim osiguranjem, a koje su dovele do značajnog povećanja dopunskog dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja (čak 85% stanovništva ima dopunsko osiguranje) i Holandiji (17,7%), jer je po osnovu prihoda oko 25% stanovništva isključeno iz dela obaveznog zdravstvenog osiguranja i zaključuje supstitutivno dobrovoljno zdravstveno osiguranje. Znatno niže učešće, čak ispod 5%, zabeleženo je u Grčkoj, Italiji, Portugaliji, a manje od 2,5% u Austriji, Belgiji, Danskoj, Finskoj, Luksemburgu, Španiji i Velikoj Britaniji. (Janković, 2011)

Američki model je sistem zdravstvenog osiguranja baziran na privatnom zdravstvenom osiguranju. Zdravstveno osiguranje se obezbeđuje preko privatnih kompanija za osiguranje, koje posluju na tržišnim principima. Premija osiguranja je osnov finansiranja zdravstvene zaštite. Zasnovan je na dobrovoljnosti i ne obezbeđuje univerzalno pokriće. Međutim, veoma je rasprostranjena praksa da poslodavci potpuno ili delimično obezbeđuju za svoje zaposlene i članove njihovih porodica zdravstveno osiguranje. Poznati su primarni i sekundarni plan. Socijalno zdravstveno osiguranje je obezbeđeno samo za deo stanovništva koji ispunjava određene uslove (stari i siromašni), kroz programe Medicare i Medicaid. Ne postoji univerzalno pokriće, već je oko 16%, ili oko 50 miliona stanovnika, zdravstveno neosigurano.

Reforma sistema zdravstvenog osiguranja u SAD predmet je svake predsedničke kampanje. Prethodni predsednik Barak Obama je, zbog visokih troškova, ekonomske krize i činjenice da je oko 50 miliona Amerikanaca zdravstveno neosigurano (svake godine oko 14.000 ljudi izgubi zdravstveno osiguranje, a 18.000 umre jer nema zdravstveno osiguranje), izvršio reformu.

Cilj je da se obezbedi osiguranje za sve koji su bili neosigurani, smanji cena osiguranja za siromašni i srednji sloj stanovništva i zabrani diskvalifikacija onih koji su već bolesni na početku osiguranja.

U svakom od navedenih oblika zdravstvenog osiguranja prisutna je veoma komplikovana administracija, kao i moralni hazard, koji utiče na povećanje troškova

zdravstvene zaštite. Kompanije za osiguranje se protiv moralnog hazarda bore uvođenjem participacija i franšiza.

Kao zaključak na kraju Prvog poglavlja, a na osnovu određenih istraživanja po pitanju finansiranja zdravstvenog osiguranja može se konstatovati da ne postoji definitivan i perfektan model finansiranja zdravstvenog osiguranja koji bi se univerzalno primenjivao po zemljama. Već svaka zemlja prema svojim karakteristikama osmišljava model finansiranja koji može biti kombinacija karakteristika više postojećih modela.

Zaključak

Funkcija finansiranja sistema zdravstvene zaštite opredeljujuće utiče na oblik organizovanja zdravstvenog sistema, odnosno tačnije rečeno način plaćanja zdravstvenog osiguranja kao jednog od delova izvora prihoda zdravstvenog sistema.

Danas u svetu postoje različiti oblici organizovanja zdravstvenog (načini plaćanja zdravstvenog osiguranja), ali se na osnovu sprovedenih istraživanja po pitanju finansiranja zdravstvenog osiguranja može konstatovati da ne postoji definitivan i perfektan model finansiranja zdravstvenog osiguranja koji bi se univerzalno primenjivao. Već svaka država prema svojim karakteristikama osmišljava model finansiranja koji može biti kombinacija karakteristika više postojećih modela.

U Srbiji se sistem zdravstvenog osiguranja bazira na obaveznom zdravstvenom osiguranju, kao i u svim evropskim državama, a naročito državama koje su imale socijalističko društveno uređenje i dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju.

Literatura

1. Jovićić K. i drugi, Sistemi zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja Uporedno pravna analiza u evropskim zemljama, Institut za upravno pravo Beograd, 2014.
2. Kesner-Škreb mr.sc. Marina; "Doprinosi za socijalno osiguranje", Finansijska teorija i praksa, 27 (2), 2003.g.
3. Milojević I., Mihajlović M., Cvijanović M., (2012) Impact of organizational failure of relevance consolidated budget, Ekonomika poljoprivrede, Vol. 59, N°1 (1-176), , str. 63-71, ISSN: 0352-3462, UDC: 336.143.01.
4. Mihajlović M., Trandafilović A., Miletić A. (2017) The application of stochastic model of inventory management of spare parts in military medical institutions, The 1st International Conference on Management, Engineering and Environment, ICMNEE 2017, Belgrade, September 28-29, str. 323-333. ISBN 978-86-80698-09-0 (M33)
5. Mossialos, E., Thomson. S., (2004) Voluntary health insurance in the European Union, Brussels, World Health Organization.
6. Pak J., Pravo osiguranja, Univerzitet Singidunum Beograd, 2011.
7. Radičić M., Raičević B., Javne finansije teorija i praksa, Ekonomski fakultet Subotica, 2008.,
8. Rajnih, M. EMEU Praktikum, br. 8/10 (2008), Evropska agencija za rekonstrukciju,

9. Rakonjac-Antić T., Penzijsko i zdravstveno osiguranje, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet Beograd, 2010.
10. Stoiljković M., Vukadiović S., Operaciona istraživanja, VIZ Beograd, 1984.:
11. Janković D., (2011) "Zdravstveno osiguranje kao faktor troškova zdravstvene zaštite", Škola biznisa Broj 4,
12. Santere E., Rehford, Neun P., Stephen; "Health Economics; Theories, Insights, and Industru Studies", Irwin, 1996.

MODELS OF HEALTH INSURANCE FINANCING

Vladan Vladislavljević⁴, Radovan Damnjanović⁵, Dragana Duin⁶

Abstract

Managing public finances is faced with significant problems, especially where health insurance contributions are the dominant financing mechanisms. A large number of countries around the world have encountered certain problems in the functioning and financing of military health insurance systems. Very often there are many more demands than material possibilities. Many of them are looking for the best solutions, because health insurance reform is one of the priorities, both the state and the military, on the path of general transformation.

Key words: finance, model, health system, insurance.

Datum dolaska (Date received): 30.01.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 12.02.2018.

⁴ MA Vladan Vladislavljević, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁵ Assistant Professor Dr. Radovan Damnjanović, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁶ Dragana Duin, University of Business Studies, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

PLANIRANJE I KONTROLA KAO FUNKCIJE MENADŽMENTA PREDUZEĆA

Pregledni rad
UDK: 005.511
005.584.1

Mihailo Ćurčić¹, Radan Kostić², Tanja Arapović³

Abstrakt

U savremenim uslovima ekspanzije fenomena globalizacije, usled dinamičnih promena tržišta i tržišnih uslova, menadžment preduzeća se susreće sa mnoštvom različitih zahteva u okviru svog poslovanja, gde se težište postavlja na ispunjenju postavljenih ciljeva. To implicira da je neophodno obezbediti nesmetano funkcionisanje planiranja i kontrole, kao glavnih elemenata menadžmenta preduzeća, koji pružaju mogućnost preventivnog delovanja na potencijalne limite u realizaciji ciljeva, ali i rešavanje postojećih problema.

Ključne reči: planiranje, kontrola, menadžment, međuzavisnost, poslovanje.

Uvod

Teorija nauke o menadžmentu, odnosno upravljanju, kao elementu sistema menadžmenta, predstavlja nekoliko stilova, tj. načina upravljanja i organizacije. Međutim, kako je svako preduzeće zaseban privredni subjekt, čije karakteristike umnogome zavise od eksternih faktora i specifičnosti poslovanja, odnosno ciljeva, način upravljanja i njegove osobenosti su (i trebaju biti) fleksibilne. Naime, ni jedan „stil menadžmenta“ neće biti primenjen u praksi, striktno, bez pretrpljenih izmena, već će u skladu sa postavljenim ciljevima i karakteristikama poslovanja preduzeća, biti prilagođen.

U situacijama neprestalnog delovanja eksternih faktora, neophodan je visok stepen fleksibilnosti upravljačke strukture nastalim i potencijalnim promenama. Ova bitna osobenost menadžmenta obezbeđuje se posredstvom funkcija planiranja i kontrole, gde do izražaja dolazi njihova međuzavisnost.

Proces planiranja predstavlja funkciju menadžmenta, kojom se određuju opšti i pojedinačni ciljevi poslovanja preduzeća, koji se potom analiziraju na zadatke i aktivnosti, u određenom vremenskom periodu, za celu organizacionu strukturu.

¹ M.A. Mihailo Ćurčić, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

² Docent, dr Radan Kostić, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

³ Tanja Arapović, Univerzitet za poslovne studije, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

Planiranjem se vrši i vid kontrole, s obzirom da se na taj način proveravaju mogućnosti sprovođenja određene ideje vlasnika, ili više njih.

Sa druge strane, kontrolom se utvrđuje činjenično stanje poslovanja, tj. stepen realizacije planom predviđenih aktivnosti i zadataka, što ukazuje na pojavu jake korelacije funkcija planiranja i kontrole, i njihovog značaja za efikasnost i efektivnost poslovanja svakog preduzeća.

Aktivnosti menadžmenta preduzeća

Da bi menadžment određenog preduzeća postigao definisan cilj ili više njih, uz planiranje i kontrolu, neophodno je da adekvatne odluke budu donete, kako bi se moglo predvideti funkcionisanje preduzeća u narednom periodu, i samim tim uskladile njegove mnogobrojne aktivnosti u okviru zadataka.

Takođe, jedna od bitnih aktivnosti, odnosno, zadataka menadžmenta preduzeća, jeste funkcionisanje tačnog i pravovremenog izveštavanja, odnosno plasiranja informacija vlasniku preduzeća o stanju i vrednosti investiranoj kapitala, tj. obaveštavanja kompletne hijerarhijske strukture o stepenu postignutih rezultata. Na taj način, menadžment ostvaruje određena prava, ali i obaveze po osnovu odgovornosti, kroz sistematsku kontrolu poslovanja preduzeća, analiziranje efikasnosti i efektivnosti donetih odluka, i na posletku, kroz izveštavanje u bilansu stanja i bilansu uspeha, oformljenih za dati izveštajni period.

Pored niza pomenutih aktivnosti i zadataka menadžmenta, alokacija resursa, odnosno, racionalno raspoređivanje pribavljenih sredstava, koja uglavnom podrazumevaju novčani oblik, jedna je od obaveza upravljanja. U tim situacijama, proces donošenja adekvatnih odluka, sa ciljem predviđanja poslovnih događaja, od krucijalnog je značaja za dostizanje planiranih rezultata preduzeća. Tu se posebna pažnja posvećuje opštim, ali i pojedinačnim ciljevima, kao glavnom ishodu funkcije planiranja. Bitno je napomenuti da sve donete odluke mogu imati strateški ili operativni karakter.

Jedna od najbitnijih odluka, koja predstavlja i osnov za dalje poslovanje preduzeća, jeste izbor poslovne strategije. Da bi se poslovna strategija usvojila, menadžment preduzeća treba najpre izvršiti analizu korelacije svih društveno-ekonomskih faktora, ali i ništa manje bitnih tehničko-tehnoloških komponenata. Po izvršenoj analizi, definišu se potrebe preduzeća i procenjuju se mogućnosti njihovog zadovoljenja. U sklopu ovog procesa, razmatraju se i svi potencijalni izvori finansiranja, kao i obim i struktura potencijalnih ulaganja.

Uzimajući u obzir sve prethodno navedeno, preduzeće se odlučuje za najpodobniju strategiju poslovanja u narednom periodu. Postoji određena raznolikost u podeli pomenutih strategija, među kojima se najčešće sreću [8]:

- strategija penetracije, koja predstavlja povećanje prodaje postojećih proizvoda na datom tržištu. Ostvaruje se kupovinom drugog preduzeća ili dela nekog preduzeća koje proizvodi iste proizvode, zatim, izgradnjom nove fabrike ili

pogona ili nove proizvodne linije za proizvodnju proizvoda iz postojećeg asortimana,

- strategija razvoja tržišta, koja predstavlja povećanje prodaje postojećih proizvoda na nova tržišta. Postiže se na isti način kao i strategija penetracije,
- strategija razvoja asortimana, koja predstavlja razvijanje prodaje novih proizvoda i unapređenje asortimana postojećih proizvoda. Ostvaruje se kupovinom preduzeća koja proizvode nove proizvode ili ulaganjem u nove fabrike i pogone namenjene proizvodnji novih proizvoda ili unapređenjem asortimana postojećih proizvoda,
- strategija diverzifikacije, koja predstavlja razvoj novih poslovnih aktivnosti na postojećem ili novom tržištu, a ostvaruje se kupovinom preduzeća, koja se bave drugačijim aktivnostima u odnosu na one kojim se preduzeće bavi ili izgradnjom novih kapaciteta za obavljanje drugačijih aktivnosti.

Za razliku od odluka koje imaju strateški karakter, operativne odluke tiču se efikasnog korišćenja raspoloživih resursa, radi obezbeđivanja posebnih ciljeva preduzeća, gde je primaran rezultat i likvidnost preduzeća.

Jedan od instrumenata preduzeća za ocenu ispunjenja opštih i pojedinačnih (posebnih) ciljeva, jeste upravo budžetsko izveštavanje, koji se u osnovi sadrži iz bilansa stanja i bilansa uspeha. Ova vrsta izveštaja pruža menadžmentu i vlasnicima preduzeća, realnu sliku poslovanja u periodu za koji se izveštaj sastavlja, polazeći od pomenute likvidnosti i rentabilnosti preduzeća, pružajući uvid u eventualnu mogućnost optimizacije i unapređivanja postojeće finansijske strukture.

Ova vrsta izveštaja ne podnosi se samo radi interne kontrole preduzeća, i sagledavanja postignutih rezultata u odnosu na planirane, već i u slučajevima eksternog tipa kontrole poslovanja preduzeća, gde se pre svega misli na poreske i druge organe državne vlasti. S obzirom da su ova dokumenta javnopravnog karaktera, ona su i predmet revidiranja, od strane nadležnih institucija.

Takođe, ovakav vid izveštavanja predstavlja i refrencu za potencijalne kreditore, investitore, kao i poslovne partnere, što je od izuzetnog značaja za razvoj poslovanja, uzimajući u obzir zakone tržišta.

Sistemska kontrola poslovno-finansijskih procesa

Sistematska kontrola poslovno-finansijskih procesa u preduzeću obuhvata čitav set upravljačkih aktivnosti koje su vezane za faze upravljačkog procesa, koje se u računovodstvenoj literaturi i praksi posmatraju kroz: [8]

- planiranje,
- organizovanje,
- kontrolu,
- komuniciranje i
- motivisanje.

Planiranje predstavlja osnovnu funkciju menadžmenta preduzeća, kojom se definišu ciljevi tekućeg poslovanja, ali i razvoja određene organizacije u predstojećem vremenskom periodu. Planiranjem se određuju i alternativne mogućnosti za realizaciju definisanih ciljeva, što pruža mogućnost izbora najefikasnijeg načina za njihovo ostvarivanje.

Organizaciona struktura preduzeća stvara se posredstvom funkcije organizovanja, kojom se, takođe, vrši podjela nadležnosti i odgovornosti, vrši odabir izvršioca i instrumentarija obavljanja aktivnosti, sa svrhom definisanja ograničenja i odgovornosti za realizaciju planiranih ciljeva.

Obezbeđivanje planiranih rezultata, vrši se pomoću funkcije kontrole, koja je ujedno posljednja faza u procesu upravljanja. Dakle, menadžment preduzeća nastoji da održi određeni nivo planiranih vrednosti, uz pomoć instrumenta periodičnog upoređivanja dostignutih i ciljem definisanih rezultata. Obavljanje ove aktivnosti pretpostavlja postojanje mera ishoda i načina korekcije eventualnih devijacija, odnosno odstupanja od planiranog.

Kontrola je funkcija menadžmenta, i to svih nivoa u organizaciji, počev od onih koji se nalaze na njenom upravljačkom vrhu, pa do onih koji se nalaze na dnu njene upravljačke piramide, na tzv. „prvoj menadžerskoj liniji“ (first management line). Svi se oni moraju baviti poslovima kontrole i svi to moraju da čine na sličan način.

Kontrola je neophodna da bi se, praćenjem odstupanja od planiranih utrošaka i učinaka i blagovremenim eliminisanjem uzroka tih devijativnih pojava, osiguralo što racionalnije i efikasnije korišćenje raspoloživih resursa. [3] Potreba za kontrolom ne bi postajala kad bi menadžeri bili u stanju da precizno predviđaju budućnost, pa sledstveno tome i da postavljaju planove od kojih u praksi neće biti odstupanja. Postoji više razloga koji dovode do ovih devijacija (odstupanja stvarnih od planiranih – željenih učinaka). [1]

Pre svega, ono što može da utiče na odstupanje od planiranih rezultata su promene u okruženju u kom menadžment funkcioniše. Drugi razlog može da postoji na osnovu ličnih, tj. ljudskih ograničenja, dok treći razlog odstupanja od planova čini nepodudarnost ciljeva organizacije i ciljeva njenih individualnih članova, i na kraju, razlog promašaja planova je njihovo loše definisanje.

Izolacija kontrole kao funkcije menadžmenta ne postoji. Ona se vrši isključivo u bliskoj korelaciji sa drugim funkcijama menadžmenta. Kontrola je, kao takva, usmerena na utvrđivanje i otklanjanje odstupanja od željenih, unapred definisanih učinaka. Ona je u suštini proces poređenja ostvarenih učinaka sa standardima, utvrđivanje razlika između ovih učinaka, analiziranje uzroka tih razlika, odnosno stepena odstupanja i preduzimanje korektivne akcije sa ciljem njihovog eliminisanja u narednom periodu. Ona se sastoji od četiri međusobno povezane i uslovljene faze:

- definisanje standarda,
- definisanje ostvarenog rezultata,

- komparacija ostvarenog učinka sa normiranim i
- otklanjanje nepravilnosti.

Komuniciranje predstavlja ključnu funkciju menadžmenta koja ima zadatak distribucije informacija po vertikalnim i horizontalnim vezama organizacione strukture preduzeća. Ključni razlozi važnosti postojanja funkcije komuniciranja menadžmenta, ogledaju se u uspešnom poslovanju preduzeća, koje je moguće jedino uz uspostavljanje sistema distribucije informacija. Ukoliko dođe do narušavanja ovog sistema, ili njegovog dela na bilo kom nivou, i iz bilo kog razloga, menadžment preduzeća dostižeće negativne efekte, odnosno rezultat poslovanja biće u određenoj disproporciji u odnosu na planirani.

Uz pomoć funkcije motivisanja, menadžment utiče na ponašanje delova preduzeća, njegovih grupa i pojedinaca u cilju poistovećivanja njihovih ciljeva sa ciljevima preduzeća, kao i da donose odluke i postupaju u skladu sa tim ciljevima.

Funkcija planiranja u preduzeću

U savremenoj literaturi, može se pronaći mnoštvo različitih definicija planiranja, u zavisnosti od konteksta i oblasti u kojoj se planiranje kao funkcija određenog menadžmenta pojavljuje. Međutim, ono što je svim definicijama zajedničko, jeste da krajnji cilj ove funkcije, dostignuće određenih promena, odnosno rezultata u budućnosti. [7]

Planiranje obuhvata niz stavki, koje je neophodne izvršiti, kako bi se obezbedilo pravovremeno donošenje odluka. Pre svega, to su utvrđivanje ciljeva, a zatim, definisanje zadataka, kao i pomenutih aktivnosti, u okviru njih. Planske odluke obuhvataju precizno definisan subjekat, objekat i uslovima sprovođenja odluke.

Budući da je poslovanje preduzeća proces koji se realizuje u kontinuitetu, i funkcija planiranja, kao jedan od bitnih elemenata, treba da se vrši neprekidno. To znači da funkcija planiranja podrazumeva donošenje odluka, ali i definisanje mera i normi menadžmenta, sa ciljem izvršavanja planom predviđenih aktivnosti i zadataka.

Na osnovu sprovedenog procesa planiranja, menadžment organizacije može doneti određene odluke u skladu sa analizom i kritičkom ocenom poslovanja preduzeća (u prošlosti), i sa predviđanjem uslova poslovanja u budućem periodu.

Vreme koje prethodi periodu planiranja, omogućava menadžmentu da se sagledaju kompletni uslovi i mogućnosti, kao i da se predvide naredni potezi privrednog subjekta u poslovnom procesu. U ovom periodu, postoji mogućnost pronalaženja određenih nepravilnosti u crpljenju raspoloživih resursa, koje je potrebno otkloniti u samom procesu planiranja.

Predviđanje uslova poslovanja u narednom periodu, omogućuje procenu faktora čije se delovanje očekuje u realizaciji planskih odluka, kao i preduzimanje upravljačkih mera u pravcu delovanja na neočekivane promene do kojih može doći u toku

ostvarenja planiranih zadataka. Ovo je neophodno iz razloga što donošenje planskih odluka ne može uvek biti zasnovano na pouzdanim i izvesnim uslovima preduzeća.

Svaki vid planiranja, u smislu sprovođenja donesenih odluka od strane menadžmenta, sastoji se iz nekoliko faza:

- Definisanje ciljeva poslovanja preduzeća,
- Izbor poslovne politike,
- Definisanje strategije,
- Donošenje programa i
- Izrada planova.

Na osnovu prethodne konstatacije, može se utvrditi da je planiranje osnovna faza procesa upravljanja, koja menadžmentu pruža mogućnost da sa većim procentom verovatnoće i pouzdanosti, koordinira radom preduzeća, ali i da se otklone potencijalne nepredviđene situacije, koje mogu negativno da utiču na ishod poslovanja, u smislu dostizanja željenog cilja. Takođe, uz sve navedeno, funkcija planiranja, predstavlja i bazu postavljanja određenih instrumenata kontrole sprovođenja planiranih aktivnosti i zadataka.

„ Planiranje je primarna funkciju menadžmenta, koja obuhvata aktivnosti donošenja odluka o ciljevima, politikama, strategijama, programima i planovima, kojima se omogućuje usmeravanje i prilagođavanje poslovanja preduzeća u kontinuelnom procesu privređivanja. “ [2]

Isto tako, planiranje predstavlja i kreativan proces, koji uz pomoć sistematizovanog sagledavanja budućih aktivnosti preduzeća, doprinosi poboljšanju položaja preduzeća u njegovom društvenom okruženju, a posebno na tržištu.

Zbog njegovog značaja za ukupno poslovanje preduzeća, a naročito za uspešnost aktivnosti menadžmenta, planiranje se razvija na samo kao segment upravljačke funkcije nego i kao posebna naučna oblast. Pri tome, predmet izučavanja ove naučne discipline jeste proces planiranja, sa svim njegovim fazama i elementima, a njen cilj svodi se na unapređenje postupka donošenja odluka o funkcionisanju pojedinih vrsta organizacionih sistema. A kako je preduzeće jedna od vrsta organizacionih sistema usmerenih na privrednu delatnost, teorija planiranja posebno izučava proces donošenja planskih odluka u ovim privrednim subjektima.

Bitna odrednica u procesu planiranja, jeste vremenski period za koji se predviđaju aktivnosti preduzeća. U vezi sa vremenom, za koje odluke donose, planiranje može biti:

- kratkoročno,
- srednjeročno,
- dugoročno i
- operativno.

Kratkoročno planiranje predstavlja planiranje na godišnjem nivou. Srednjeročno planiranje obuhvata vremenski period od jedne do pet godina, a dugoročnim

planiranjem obuhvaćen je period od deset ili dvadeset godina, dok se operativnim planiranjem razrađuju godišnji zadaci na kraće vremenske periode.

Konačan ishod procesa planiranja izražava se u vidu strategija, politika, programa, planova i planskih odluka. [4] Svaki od ovih navedenih elemenata rezultata procesa planiranja predstavlja specifičan izraz odlučivanja o ciljevima poslovanja preduzeća. Zbog ovoga je potrebno da svi oblici rezultata planiranja budu razmotreni i izučeni, da bi se dobilo odgovarajuće saznanje o celini planske funkcije kao primarne faze menadžmenta.

Posredstvom tržišta, kao osnovnog regulatora procesa privređivanja, svako preduzeće posluje kao deo ukupne svetske privrede. Jedna od karakteristika tržišne privrede jeste konkurencija između preduzeća kao njenih osnovnih subjekata.

Procesom planiranja, preduzeće aktivno reaguje na promene u okruženju i prilagođava se uslovima koji vladaju na tržištu. Može se izvesti zaključak da je planiranje skup mera i aktivnosti menadžmenta usmerenih na ostvarivanje ciljeva poslovanja. Planiranje kao primarna funkcija menadžmenta predstavlja proces donošenja odluka pre započinjanja poslovne aktivnosti.

Analiza odstupanja i predlog korektivnih akcija

„Kontrola rezultata je osnovni deo kontrole efikasnosti menadžmenta.“ [8] Ova hipoteza je dokazana činjenicom da su u stvaranje menadžmenta preduzeća uključena gotovo sva područja funkcionisanja određenog preduzeća kao celine, odnosno dobitnih i investicionih sektora. Instrumentarij vrednovanja rezultata se u datoj situaciji nameće kao osnovni zahtev efikasnog menadžmenta.

Međuzavisnost planiranja i kontrole, kao osnovnih funkcija menadžmenta, se ogleda u pronalaženju osnova i merila za vrednovanje doprinosa pojedinih organizacionih delova u ukupnom rezultatu preduzeća. U smislu vrednosnog izraza tog doprinosa, jedino funkcionalno područje koje ostvaruje svoj doprinos ukupnom rezultatu efikasnosti menadžmenta, posredstvom vrednosti prodaje je u funkcionalnom domenu prodaje, dok su za ostala područja funkcionisanja preduzeća, troškovi, odnosno visina rashoda, način doprinošenja pomenutom rezultatu.

Takođe, međuzavisnost planiranja i kontrole može se i ogledati u definisanju željenih ciljeva, odnosno, dolaženje do podataka o globalnom i analitičkom odstupanju od ovih ciljeva. Odstupanja su bitan pokazatelj promene ostvarenog rezultata u odnosu na predviđene.

Ako se govori o uspešnosti menadžmenta preduzeća, u zavisnosti od prirode odstupanja, ona se mogu klasifikovati na: odstupanja od planiranog poslovnog rezultata, od plana novčanih tokova, ili od plana finansijske strukture preduzeća. Plan novčanih tokova, odnosno plan rashoda, bliže je određen odstupanjem od planiranih troškova, i u direktnoj su korelaciji. Ovo odstupanje ne utiče samo na plan novčanih tokova, već i indirektno na ukupan rezultat poslovanja preduzeća.

Odstupanje od plana zaduženja dolazi do izražaja i kod zahteva za održavanjem minimalnog salda gotovine, kao jednog od uslova efikasnog finansijskog menadžmenta, što se ostvaruje dodatnim zaduživanjem. Takvo zaduživanje stvoriće, u određenoj meri, odstupanje od planom predviđenih troškova zaduživanja, što dalje može da utiče na docnju u plaćanju obaveza po osnovu kamata, kao rashoda finansiranja. Svi pomenuti indikatori zajedno, stvaraju odstupanja od planiranog dobitka. Međutim, i odstupanja od planirane vrednosti zaliha materijala utiču na potrebu dodatnog zaduživanja, zbog neispunjavanja plana nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda.

Zaključak

Funkcija planiranja, u savremenom socio-ekonomskom sistemu, čini deo upravljačkog menadžmenta, i upravo u uslovima dinamičnih promena faktora koji utiču na njegovo poslovanje, dolazi do izražaja. Ako se uzme u obzir da je privreda određene zemlje u tranziciji, fleksibilno prilagođavanje pravilima koja važe na slobodnom tržištu kapitala, robe i usluga, može se reći da je predviđanje mogućih ishoda, neizostavni deo svakog modernog menadžmenta.

Kao što je već navedeno, planiranje je proces predviđanja budućih rezultata, uz sagledavanje sopstvenih mogućnosti, slabosti, prilika i rizika. Ovako postavljen cilj, osnov je za uspostavljanje kontrole, druge funkcije menadžmenta od izuzetne važnosti za njeno funkcionisanje. Iskustvo preduzeća, koje se zasniva na istorijskom događaju, zatim, njegova organizaciona struktura, stil upravljanja, način donošenja odluka, realno postavljanje ciljeva, i metodološka kompatibilnost funkcija planiranja i kontrole, osnovne su hipoteze na kojima opstaje sistem menadžmenta preduzeća. Ceo proces planiranja sagledava se kao sistem opštih i pojedinačnih ciljeva, koji se dopunjuju, i realizuju kroz jasno definisane aktivnosti, odnosno zadatke čitave organizacione strukture.

Između ostalog, funkcija kontrole ima zadatak da definiše izveštavanje prema upravljačkom delu menadžmenta, o ostvarenim rezultatima prema unapred planiranim ciljevima, kako bi se stvorio osnov za njihovu komparaciju, uočavanje nepravilnosti, odnosno odstupanja, radi održavanja dostignutog nivoa poslovanja, ili usmeravanja korektivnih akcija ka identifikovanim nedostacima.

Upoređivanjem planiranih rezultata i ostvarenih rezultata, tj. činjeničnog stanja, menadžmentu se predočavaju slabosti i rizici, na osnovu čega upravljačka struktura temelji svoje odluke u vezi sa racionalnim korišćenjem raspoloživih resursa, efikasnom i efektivnom realizacijom planiranih zadataka i aktivnosti, radi dostizanja utvrđenih ciljeva. Na bazi takvog odnosa planiranja i kontrole, može se doneti ocena o sigurnosti upravljanja menadžmenta određenim preduzećem.

Literatura

1. Gray, E.R., Smeltzer, L.R. (1998) Management: The competitive edge, Macmillan Publishing Company, USA, New York.

2. Babić, M., Stavrić, B., (1998) Menadžment, MB centar, Beograd.
3. Vojnović B. (2011) Osnovi upravljanja, Monografija, NBS, Beograd.
4. Grujić D., Vojnović B., Simić Antonijević D., (2010) Nov pristup regionalnom razvoju, 15. međunarodni naučni skup, Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope, Ekonomski fakultet Niš.
5. Mihajlović, M. (2014) Menadžment znanja kao faktor povećanja efikasnosti organizacije, Oditor – časopis za menadžment, pravo i finansije, Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, Beograd, broj IX, str. 33-36.
6. Mihajlović, M. (2016) Odnos menadžmenta preduzeća i korporativnog upravljanja, Oditor – časopis za menadžment, pravo i finansije, Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, Beograd, broj I, Vol. 2, str. 4-10.
7. Nikolić R., Stefanović V., (2006) Planiranje kao element strategijskog menadžmenta u turizmu, Majska konferencija o strategijskom menadžmentu, Tehnički fakultet, Bor.
8. Novičević, B. (2005), Upravljačko računovodstvo – budžetska kontrola, Ekonomski fakultet, Niš.
9. Popović, S., Eremić-Đorđić, J., Mijić, R. (2014) Interna kontrola u funkciji menadžmenta, Ekonomija – teorija i praksa, Beograd, godina VII/2, str. 74-85.
10. Rikalović, A., Soares, G.A., Ignjatić, J. (2018). Spatial analysis of logistics center location: A comprehensive approach. Decision Making: Applications in Management and Engineering, 1(1), pp. 38-50.
11. Stevanović, N. (1991) Obračun troškova, Ekonomski fakultet, Beograd.

PLANNING AND CONTROL AS FUNCTIONS OF MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Mihailo Ćurčić⁴, Radan Kostić⁵, Tanja Arapović⁶

Abstract

In modern conditions of expansion of the phenomenon of globalization, due to dynamic market changes and market conditions, company management meets a

⁴ M.A. Mihailo Ćurčić, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁵ Docent, dr Radan Kostić, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁶ Tanja Arapović, University of Business Studies, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

variety of different requirements within its business, where the focus is on meeting the set goals. This implies that it is necessary to ensure smooth functioning of planning and control, as the main elements of enterprise management, which provide the possibility of preventive action on potential limits in the realization of objectives, but also to solve existing problems.

Ključne reči: *planning, control, management, interdependence, business.*

Datum dolaska (Date received): 10.02.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.03.2018.

PRIMENA STANDARDA U BILANSIRANJU HARTIJA OD VREDNOSTI U JAVNOM SEKTORU¹

Pregledni rad
UDK: 336.763
006.44:657.372]:351.076

Nikola Vidović², Dragan Duin³

Apstrakt

Državne aktivnosti, kao i aktivnosti institucija i entiteta javnog sektora prikazuju se i uočavaju u njihovim pojedinačnim i konsolidovanim finansijskim izveštajima. U javnom sektoru, finansijski izveštaji pružaju informacije o izvorima, alokaciji i upotrebi finansijskih sredstava, odnosno javnih prihoda, a ujedno daju mogućnost posmatranja namenskog trošenja tih finansijskih resursa u skladu sa uređenom zakonskom regulativom i budžetskim zahtevima.

Nivo primene IPSAS u Republici Srbiji, u okviru javnog sektora se ističe kroz istraživanje u radu, kao i razvijenost i ciljevi uspostavljanja računovodstvene regulative. Usvajanje standarda IPSAS omogućen je viši stepen odgovornosti uzajamno zavisnih i uključenih aktera unutar javnog sektora, kao i državnog rukovodstva i entiteta koji raspolažu javnim prihodima, bolju transparentnost, veći kredibilitet, zatim sveukupno bolje rukovođenje i planiranje, kao i brže i racionalnije upravljanje programima, kao i univerzalnost finansijskih izveštaja na međunarodnom nivou, u svrhe boljeg tumačenja i korišćenja informacija datih u njima.

Ključne reči: hartije od vrednosti, međunarodni računovodstveni standardi, javni sektor, finansijski instrumenti, Republika Srbija.

Uvod

¹ Ovaj članak je proistekao iz istraživačkog rada u okviru projekta "Razvoj finansijske službe Vojske Srbije od 1985. do 2015.godine" koji se finansira sredstvima Ministarstva odbrane Republike Srbije. Projekat se vodi pod evidencionim brojem VA-DH5/17-19

² MA student, Nikola Vidović, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, ul. Pavla Jurišića Šturma 33, Beograd, Srbija, Telefon: +381 69 144 1994/ lokal 56 – 829, E-mail: nik.vidovic.94.jf@gmail.com

³ Dragana Duin, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Ulica Jovana Dučića 23a, Banja Luka BiH

Međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor predstavljaju regulativu i principe koje objavljuje organizaciono telo i regulativni organ Međunarodne federacije računovođa (IFAC) a ono predstavlja Odbor za međunarodne računovodstvene standard za javni sektor (IPSASB) Od 1. januara 2011. godine, u skladu sa donetom Uredbom (Vlada Republike Srbije, 2010) Međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor (MRS-JS) primenjuju se na vođenje poslovnih knjiga i sastavljanje, prikazivanje, dostavljanje i objavljivanje finansijskih izveštaja direktnih i indirektnih korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija obaveznog socijalnog osiguranja, budžetskih fondova Republike Srbije i budžetskih fondova autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave. U pogledu finansijskog izveštavanja, Međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor primenjuju se počev od sastavljanja, prikazivanja, dostavljanja i objavljivanja završnih računa, odnosno finansijskih izveštaja korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje, budžeta Republike Srbije i budžeta lokalne vlasti, kao i budžetskih fondova Republike Srbije i lokalne vlasti, za 2010. godinu.

Entiteti javnog sektora pod kojima se podrazumeva širok skup korisnika budžetskih sredstava odnosno javnih prihoda, primenjuju principe i načela finansijskog izveštavanja koji se uređeni Međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor (IPSAS) , I pokazali su se kao dobra inovativna međunarodna praksa finansijskog izveštavanja. Značajno je istaći da je reč o standardima koji se odnose na finansijske izveštaje opšte namene ili konkretno na zahteve vezane za priznavanje, odmeravanje prezentaciju i obelodanjivanje transakcija i događaja u finansijskim izveštajima opšte namene. Pod finansijskim izveštajima opšte namene podrazumevaju se izveštaji koji se izdaju za korisnike koji nisu u mogućnosti da zahtevaju finansijske informacije koje bi zadovoljile njihove specifične informacione potrebe, kao što su na primer korisnici poput građana, sindikati, šira javnost i određeni korisnici usluga. Generalno govoreći, IPSAS standardi su visoko kvalitetni globalni i opšteprihvaćeni standardi finansijskog izveštavanja za potrebe javnog sektora osim za javna preduzeća (Borović, 2014).

U cilju poređenja finansijskog položaja i uspeha jedne države sa drugim državama razvijeni su kako je gore navedeno Međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor. Pored toga, u upotrebi su i međunarodni statistički sistemi izveštavanja kojima se prate, mere i porede kretanja makroekonomskih pokazatelja između država, ali i različitih izveštajnih perioda jedne države. Iako se uglavnom baziraju na upotrebi računovodstvenih kategorija, moguća su i odstupanja između ovih sistema, koja bi trebalo neutralisati gde god je to moguće, kako se sami korisnici ne bi doveli u zabunu pri tumačenju pojedinih kategorija i oceni kretanja(Čegar, 2016).

Diferencijacija između primene računovodstvene regulative na javni i privatni sektor

Entiteti i privredni subjekti privatnog sektora svoje poslovne aktivnosti obavljanju na going-concern principu poslovanja i za preduzeća i kompanije iz ovog sektora je

merodavno i opšteprihvaćeno računovodstvo zasnovano na obračunskoj osnovi. Diferencijacija se javlja, u tom smislu da za razliku od subjekata privatnog sektora za entitete i korisnike javnih sredstava, odnosno prihoda koji pripadaju javnom sektoru, bez obzira na činjenicu da li oni posluju po istom principu, ne postoji jednoznačna računovodstvena osnova. Naime, polazeći od odabranog koncepta odgovornosti, odnosno od određivanja vrste resursa, odnosno budžetskih sredstava okarakterisanih kao javnih prihoda, poverenih subjektima javnog sektora za čije korišćenje i očuvanje se oni smatraju odgovornim, za njihov računovodstveni sistem mogu biti korišćene gotovinska ili obračunska osnova ili njihove različite modifikacije (Jović, 2016). Budući da računovodstvena osnova definiše trenutak priznavanja efekata transakcija i ekonomskih događaja, njenim izborom određena je i vrsta i sadržina finansijskih izveštaja, odnosno izveštajni model. Ako se u fokusu računovodstvenog posmatranja nalazi gotovina i ako je ona definisana kao jedini resurs za čije korišćenje se izveštajni entitet javnog sektora smatra odgovornim, onda je reč o primeni računovodstva zasnovanog na gotovinskoj osnovi. Shodno prihvaćenom konceptu odgovornosti, računovodstvo zasnovano na gotovinskoj osnovi efekte transakcija i ekonomskih događaja priznaje jedino u trenutku nastanka gotovinskih naplata ili isplata, a rezultat aktivnosti entiteta u posmatranom periodu meri i iskazuje kao razliku između naplaćene i isplaćene gotovine (Jović, 2016).

Međunarodni računovodstveni odbor za standarde za javni sektor (IPSASB) je uvažio činjenicu da u praksi finansijskog izveštavanja subjekti javnog sektora različitih država svoje finansijske izveštaje pripremaju ili na osnovu podataka iz računovodstva zasnovanog na obračunskoj osnovi ili računovodstva zasnovanog na gotovinskoj osnovi. Iz tog razloga je IPSASB formulisao set Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor (International Public Sector Accounting Standards – IPSAS) koji se primenjuju za pripremanje i prezentovanje finansijskih izveštaja opšte namene zasnovanih na računovodstvu na obračunskoj osnovi i jedan IPSAS koji se primenjuje za pripremanje i prezentovanje finansijskih izveštaja opšte namene (Jović, 2016) zasnovanih na računovodstvu na gotovinskoj osnovi, a isti se tiču fokusa istraživanja u radu, sa aspekta finansijskih instrumenata, odnosno hartija od vrednosti koje se klasifikuju kao instrumenti.

Primena računovodstvenih standarda u javnom sektoru Republike Srbije

Primena računovodstvenih standarda u javnom sektoru je dosta kompleksan problem u našoj zemlji. S jedne strane, prema Uredbi o budžetskom računovodstvu (Službeni glasnik RS, br. 125/03 I 12/06), predviđena je njihova primena u organizacijama u javnom sektoru sa izuzecima prema pojedinačnim standardima, dok s druge strane, ne postoje zvanični prevodi računovodstvenih standarda koji su obavezujući za javni sektor, odnosno koji bi bili zvanično objavljeni, kao što je to slučaj sa IFRS za organizacije privatnog sektora (Cvijić, 2017).

Tabela 1. Analiza korisničkih potreba za izveštajnim informacijama budžetskih korisnika

Grupa korisnika	Direktni korisnik	Ciljevi uvođenja IPSAS	Potrebe korisnika i doprinos	
Šira javnost	Zaposleni	Uspostaviti računovodstveni sistem i sistem izveštavanja definisan i uređen regulativom datom Međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor	Dostupnost seta izveštaja opšte namene koji su razumljivi za tumačenje od strane grupe korisnika šire javnosti a ujedno zadovoljenje potreba svih korisnika istih	
	Investitori			
	Zajmoprimaoci			
	Dobavljači i poverioci			
	Poreski obveznici			
	Korisnici usluga			
Država i javna uprava	Zakonodavac	Povećanje kvaliteta sadržaja informacija koji se nude u okviru finansijskih izveštaja	Transparentnost uvida u pozicije i kategorije	Sredstva
				Obaveza
				Neto sredstava
	Menadžment osnivačkih subjekata			Rezultatu poslovanja i učinku
	Rukovodstva entiteta			Prihodima i rashodima
Inostrani korisnici	Internacionalne organizacije	Poboljšanje kvaliteta informacija primenom standarda IPSAS	Uporedivost informacija datih u izveštajima	
	Finansijske institucije		Omogućavanje realizacije komparativne finansijske analize	
	Inostrani investitori		Internacionalna analiza ekonomskog stanja entiteta javnog sektora različitih zemalja	
	Poverioci			
	Zajmoprimaoci			

Izvor: (Sivets, 2014)

UNDP je 2012. godine uveo Međunarodne računovodstvene standarde za javni sector (IPSAS) koji predstavljaju posebno razvijene standarde finansijskog izveštavanja koji se generalno smatraju primerom najbolje prakse za organizacije u javnom sektoru, jer primenjuju najstrože zahteve u pogledu jasnoće i transparentnosti.

Preko pedeset vlada je do sada uvelo ili radi na uvođenju standarda IPSAS. Standardi IPSAS se zasnivaju na kompletnom kumulativnom računovodstvu, za razliku od ranije primenjivanog Sistema računovodstvenih standarda Ujedinjenih nacija (UNSAS), čija primena je napuštena 2011. godine .

Poštovanje standarda IPSAS obezbeđuje da finansijski izveštaji UNDP-a budu kompletni i daju preciznu sliku o njegovoj finansijskoj poziciji. Usvajanje standarda IPSAS omogućilo je viši nivo odgovornosti, bolju transparentnost, veći kredibilitet,

zatim posmatrano uopštenije, sveukupnu bolje rukovođenje i planiranje, kao i brže i racionalnije upravljanje programima, kao i ujednačavanje izveštaja u celom sistemu UN-a i njegovih članica (<http://www.rs.undp.org>)

Suština prilagođavanja standarda IPSAS i njihove primene jeste prioritarno povećanje efikasnosti i delotvornosti javnih finansija. Kao propratni ciljevi nameće se obezbeđivanje otvorenosti sistema, kao i povećanje odgovornosti budžetskih korisnika i transparentnosti finansijskih izveštaja. Povezivanjem računovodstva i finansijskog izveštavanja sa planiranjem i projektovanjem budžeta kao zadatka nacionalne ekonomije, bitno je sa aspekta jer povećava stepen kvaliteta upravljanja javnim finansijama, što posledično dovodi do povećanja stepena poverenja društva u ekonomske aktivnosti države (Sivets, 2014). Takođe, kao jedan od glavnih ciljeva, primene IPSAS standarda jeste olakšavanje napora za poboljšanje investicione klime i process integrisanja u globalne ekonomske tokove, što je sa aspekta Republike Srbije izuzetno bitno u sadašnjim ekonomskim dešavanjima.

Međunarodni računovodstveni standardi javnog sektora (IPSAS) regulišu ukupnu finansijsko-računovodstvenu poziciju entiteta iz javnog sektora. Oni su u suštini usredsređeni na principe i prakse izveštavanja, i za razliku od IAS-a, promovisani su zbog poboljšanja položaja građana, koji se uglavnom vide kao korisnici javnog sektora. Uvođenje IPSAS-a predstavlja važan faktor za postojanje verodostojnih finansijskih izveštaja, jer oni zahtevaju stvaranje održivog računovodstvenog sistema koji može stvoriti pouzdane izveštaje na osnovu nastalih događaja.

IPSAS su smernice koje pojedine zemlje moraju poštovati, ali su uglavnom pod uticajem anglo-američke tradicije i iskustva, što mnogim zemljama predstavlja problem prilikom primene. Istorijiski posmatrano, računovodstvo se fokusira na kontrolu finansijskih sredstava i obaveza, što ga čini naprednijim od običnog knjigovodstva. NPM promoviše proaktivni poslovni sektor, u kome javno računovodstvo mora odslikavati ekonomsku ralnost.

Uvođenje odgovornosti prema javnosti, zahteva nove pristupe ne samo u izveštavanju, već i proceni performansi. Pošto finansijski indikatori sami po sebi nisu dovoljni, neophodno je razviti odgovarajuću komunikacionu vezu sa zakonodavstvom, i unaprediti finansijsku inoformaciju i računovodstveni inoformacioni sistem, i obavezati Vladu za dugoročno ulaganje u postojeće javne usluge i obnoviti kompenzacije državne službe.

Iz IPSAS-a su trenutno izuzeta pitanja menadžmenta, tako da organizacije iz javnog sektora, ukoliko se žele refokusirati na upravljanje troškovima, biće prisiljene da izvrše decentralizaciju i da ovlaste niže nivoe donošenja odluka. Delegiranje u kombinaciji sa nadzorom i kontrolom, u praksi razvijenih zemalja, dalo je pozitivne efekte. Decentralizovano donošenje odluka, zahteva značajno poboljšanje kvaliteta računovodstvenih informacija generalno, a naročito onih o troškovima. IPSAS imaju veliku ulogu u podržavanju promene menadžmenta u javnom sektoru, a mogu poboljšati i već postojeću praksu (Stojanov et al, 2010).

Prezentacija finansijskih instrumenata

Ovaj međunarodni računovodstveni standard u javnom sektoru (IPSAS) primarno proističe iz Međunarodnog računovodstvenog standarda (MRS) 32, Finansijski instrumenti: Prezentacija i Interpretacije Odbora za tumačenja međunarodnih finansijskih izveštaja broj 2 (IFRIC 2), učešće poslanika u kooperativnim entitetima i sličnih instrumenata koji su objavljeni od strane Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (IASB). Izvodi iz MRS 32 i IFRIC 2 predstavljeni u ovoj publikaciji Odbora za međunarodne standarde računovodstva u javnom sektoru (IPSASB) Međunarodne federacije računovođa (IFAC) uz dozvolu Fondacije Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (IFRS). (www.ifrs.org)

Cilj ovog standarda je uspostavljanje principa prezentacije finansijskih instrumenata kao obaveze ili neto imovine / kapitala i za kompenzaciju finansijskih sredstava i finansijske obaveze. Primenjuje se na klasifikaciju finansijskih instrumenata, iz perspektive izdavaoca odnosno emitenta, u finansijska sredstva, finansijske obaveze i kapitalne instrumente; klasifikacija srodnih kamate, dividende ili slične raspodele, gubitke i dobitke; i okolnosti u kojima bi trebalo da budu finansijska sredstva i finansijske obaveze ofset. Principi ovog standarda dopunjuju principe priznavanja i merenja finansijske imovine i finansijskih obaveza u IPSAS-u 29, Finansijski Instrumenti: Priznavanje i merenje i za otkrivanje informacija o njima u IPSAS-u 30, Finansijski instrumenti: obelodanjivanja (<https://www.pempal.org/>).

Standard se primenjuje na sve budžetske korisnike, odnosno korisnike javnih prihoda izuzev javnih preduzeća. Sam standard obuhvata instrumente kapitala koji predstavljaju svaki ugovor kojim se dokazuje preostalo učešće u sredstvima entiteta nakon odbijanja njegovih obaveza, a pod tim se podrazumevaju obične akcije koje se ne mogu ponovo dati emitentu, zatim neke vrste prioritetnih akcija kao i varanti ili upisane kupovne opcije.

Finansijski instrument je svaki ugovor na osnovu koga nastaje finansijsko sredstvo jednog entiteta i finansijska obaveza ili instrument kapitala drugog. Pod njima se podrazumevaju potraživanja, instrumenti kapitala i obaveze u smislu primarnih instrumenata koji ulaze u finansijske tokove, ali i derivativni finansijski instrumenti poput opcija, fjučers i forvard ugovora, valutnih i kamatnih svopova. U delokrug IPSAS 28 spada i finansijski lizing, kao pravo davaoca lizinga da primi i obavezom korisnika lizinga da izmiri niz plaćanja koja su suštinski ista kao i spojenim isplattama glavnice i kamate po ugovoru o kreditu. Dok standardom se definiše da je finansijsko sredstvo koje spada u delokrug primene istog, svako sredstvo koje je gotovina, instrument kapitala drugog entiteta i ugovorno pravo primanja gotovine ili drugog finansijskog sredstva od drugog entiteta, ili razmene finansijskih sredstava i obaveza s drugim entitetom pod adekvatno povoljnim uslovima (Stojiljković et al, 2012).

Tabela 2. Sadržina IPSAS koji računovodstveno regulišu finansijske instrumente

Redni br.	Broj MRS-JS	Naziv standarda	Sadržina standard
1	15	Finansijski instrumenti: Obelodanjivanje i prezentacija	Zahtevima ovog standarda definišu se vrste bilansnih i vanbilansnih finansijskih instrumenata, način prezentacije bilansnih finansijskih instrumenata i vrste obelodanjivanja o vanbilansnim finansijskim instrumentima. Od posebnog značaja je da standard u okviru obelodanjivanja ne zahteva, ali preporučuje, da se obelodane podaci o prirodi i intenzitetu korišćenja finansijskih instrumenata od strane entiteta javnog sektora, o svrhama njihove upotrebe, o sa njima povezanim rizicima i politikama kontrole tih rizika.
2	28	Finansijski instrumenti: Prezentacija	Sadrži zahteve kojima se propisuje način prezentacije finansijskih instrumenata, njihove klasifikacije sa aspekta entiteta koji ih je emitovao i klasifikacije prinosa koji po osnovu njih nastaju. Takođe, standardom se propisuju i uslovi pod kojim je dozvoljeno da se izvrši kompenzacija (prebijanje) finansijskih sredstava i finansijskih obaveza.
3	29	Finansijski instrumenti: Priznavanje i odmeravanje (vrednovanje)	Sadrži zahteve koji se onose na definisanje principa koji treba da budu primenjivani u postupcima priznavanja i vrednovanja finansijskih sredstava, finansijskih obaveza i jednog dela ugovora koji se odnose na ugovore čiji je predmet kupovina ili prodaja nefinansijske imovine.
4	30	Finansijski instrumenti: Obelodanjivanja	Sadrži zahteve kojima se definišu obelodanjivanja koja se odnose na finansijske instrumente. Ova obelodanjivanja treba da omogućer korisnicima finansijskih izveštaja da adekvatno procene značaj ovog oblika imovine za finansijski položaj i performanse izveštajnog entiteta, kao i vrste i intenzitet rizika kojima su oni izloženi, a koji su direktno povezani sa posjedovanjem finansijskih instrumenata. Pored toga, ova obelodanjivanja treba da budu takva da omogućavaju ocenu postupaka upravljanja identifikovanim rizicima koje izveštajni entitet primenjuje. S obzirom na to da se IPSAS 28, 29 i 30 odnose na isti oblik imovine izveštajnog entiteta, neophodno je da se zahtevi sva tri

			standarda uvek posmatraju zajedno (jer su međusobno komplementarni).
--	--	--	--

Izvor: <https://www.ipsasb.org/>

Bitno je istaći za prezentaciju finansijskih instrumenata odnosno HoV da izdavaoc, odnosno emitent finansijskog instrumenta treba da pri početnom priznavanju klasifikuje instrument ili njegove sastavne delove kao finansijsku obavezu, finansijsko sredstvo ili instrument kapitala u skladu sa suštinom ugovornog angažmana i definicijama istih (Stojiljković et al, 2012).

Primenom standarda na korisnike budžetskih sredstava, jasno se klasifikuje diferencijacija između finansijskih instrumenata, i dosledno regulativno uređuje definicija, radi pravilne prezentacije. Takođe, sami korisnici javnih prihoda, određivanjem na osnovu definicija datih u okviru standarda, zaključuju kako se razvrstavaju finansijski instrumenti, odnosno HoV, te da li je određen instrument terminološki i suštinski instrument kapitala ili pak finansijska obaveza. Kod kompleksnih finansijskih instrumenata, korisnih javnih prihoda – u ulozi emitenta nederivatnog finansijskog instrumenta procenjuje uslove finansijskog instrumenta da bi odredio sadržinu istog i ako po konkluziji utvrdi da ima komponente i kapitala i obaveze te na osnovu toga će i postupati sa principima standarda 28.

Priznavanje i prestanak priznavanja finansijskih instrumenata

Prema standard 29 koji se tiče priznavanja i odmeravanja finansijskih instrumenata, predočava se cilj samog standarda kojim se uspostavlja principi za priznavanje i odmeravanje kako finansijskih sredstava, tako i obaveza i određenih ugovora za kupovinu ili pak prodaju nefinansijskih stavki. Bitno je istaći da se ovaj standard ujedno i prožima sa IPSAS 28 i 30, a da su stupanjem na snagu, zamenili odredbe uređene regulativnim načelima datim u IPSAS 15 koji je obuhvatao sadržajno i prezentaciju i obelodanjivanje (Stojiljković et al, 2012).

Stavovi kojim se određuje priznavanje finansijskih instrumenata, definišu da korisnih javnih prihoda početnim priznavanjem obuhvata i treba da prizn finansijsko sredstvo ili obavezu u svom bilansu stanja samo onda kada ono postane jedna od ugovornih strana u okviru instrumenta. Prema tome, korisnik javnih prihoda odnosno korisnih

budžetskih sredstava, priznaje sva svoja ugovorna prava i obaveze prema derivatima u svom izveštaju o finansijskom položaju kao sredstva i obaveze, tim redom, osim za derivate koji sprečavaju da se prenos finansijskih sredstava računovodstveno obuhvata kao prodaja. Ako se pak prenos finansijskog sredstva ne kvalifikuje za prestanak priznavanja, lice na koje se prenosi ne priznaje preneto sredstvo kao svoje.

Prestanak priznavanja je sa druge strane, kompleksnije i sadržajnije objašnjen, čime se jasno subjektu javnog sektora daje pojašnjenje postupaka i delovanja pri realizaciji određivanja računovodstvenih radnji. U ovom delu se koncizno predočava razgraničenje između prestanka priznavanja finansijskog sredstva i finansijske obaveze.

Pre procenjivanja da li i u kolikoj meri je prestanak priznavanja prikladan korisnih javnih prihoda određuje da li odredbe standarda treba da se primene da segment finansijskog sredstva ili pak da se obuhvati u celosti sredstvo. U razmatranju prestanka priznavanja dela finansijskog sredstva on mora da zadovoljava tri uslova koji podrazumevaju da deo uključuje samo posebno određene tokove gotovine od finansijskog sredstva, zatim da deo uključuje samo potpuno proporcionalna učešća u posebno određenim tokovima gotovine od finansijskog sredstva i da deo uključuje potpuno pro rata učešće u tokovima gotovine od finansijskog sredstva (Stojiljković et al, 2012).

Sa druge strane, u ostalim slučajevima, se primenjuju odredbe na finansijsko sredstvo u celini, poput situacije kada korisnik budžetskih sredstava vrši prenos prava na prvih ili poslednjih 90% sakupljene gotovine od finansijskog sredstva (ili pak grupe sredstava), ili prava na 90% tokova gotovine od grupe potraživanja, ali obezbeđuje garanciju kupcu da će mu nadoknaditi kreditne gubitke do 8% od iznosa glavnice potraživanja.

Problematika prestanka priznavanja se uređuje i odredbama IPSAS 29 koje definišu da korisnik javnih prihoda treba da prestane da priznaje finansijsko sredstvo samo kada ugovorna prava na tokove gotovine od finansijskog sredstva prestanu da važe ili u slučaju kada on prenese finansijsko sredstvo I taj prenos se kvalifikuje za prestanak priznavanja.

Iz svog bilansa stanja korisnik budžetskih sredstava treba da ukloni finansijsku obavezu, deo ili u celini, kada je ona ugašena, odnosno kada je obaveza ugovorno određena ispunjena, otkazana ili je istekla, čime se i IPSAS 29 definiše prestanak priznavanja finansijske obaveze. U okviru toga, razmena između postojećeg zajmoprimca i zajmodavca dužničkih finansijskih instrumenata sa različitim uslovima treba računovodstveno da se obuhvata kao gašenje prvobitne finansijske obaveze i priznavanje nove, to se isto odnosi i na situaciju u kojoj postoji značajno menjenje uslova obaveze. Ono što je od izuzetne važnosti za bilansiranje, jeste da se priznavanje vrši u bilansu uspeha za razliku između knjigovodstvene vrednosti obaveze koja je ugašena ili prenetu drugoj strani i plaćene nadoknade gde se uključuju i sva preneti negotovinska sredstva, ili pak preuzete obaveze.

Odmeravanje finansijskih instrumenata

Pri početnom priznavanju finansijskog sredstva ili obaveze, korisnih javnih prihoda je dužan da ih odmerava po njihovoj fer vrednosti uvećanoj za troškove transakcije koji se mogu direktno pripisati sticanju ili emitovanju tog finansijskog sredstva, odnosno finansijske obaveze. Korišćenjem računovodstvenog obuhvatanja, na datum izmirenja za sredstvo koje se naknadno odmerava po nabavnoj vrednosti ili amortizovanoj vrednosti, to sredstvo se početno priznaje po njegovoj fer vrednosti na datum prodaje (Stojiljković et al, 2012).

Odmeravanje finansijskog sredstva koje se vrši naknadno, odnosno posle početnog priznavanja IPSAS 29 klasifikuje sredstva u četiri kategorije. Kategorije prema IPSAS 29 obuhvataju finansijska sredstva po fer vrednosti kroz bilans stanja, zatim investicije koje se drže do dospeća, slede zajmovi i potraživanja, i kao poslednja četvrta kategorija su određena finansijska sredstva raspoloživa za prodaju. Posle početnog priznavanja budžetski korisnik treba da odmerava instrumente i derivate po njihovim fer vrednostima bez oduzimanja troškova transakcije, osim za finansijska sredstva koja uključuju zajmove i potraživanja koja treba da se odmeravaju po amortizovanoj vrednosti korišćenjem metoda efektivne kamatne stope, zatim investicije koje se drže do dospeća koje koriste istu metodu, I investicija u instrumente kapitala koje nemaju kotiranu tržišnu cenu na aktivnom tržištu I čija se fer vrednost ne može pouzdano izmeriti (Stojiljković et al, 2012).

Kod naknadnog odmeravanja finansijskih obaveza, pristupa se odmeravanju po amortizovanoj vrednosti uz korišćenje metodologije efektivne kamate. Obaveze koje uključuju finansijske obaveze po fer vrednosti kroz bilans uspeha, i koje uključuju i derivate treba da se odmeravaju prema fer vrednosti, osim za derivatnu obavezu koja je povezana i koja se mora izmiriti do dospeća nekotiranog instrumenta kapitala čija se fer vrednost ne može pouzdano odmeriti I koji treba da se odmerava po nabavnoj vrednosti (Stojiljković et al, 2012). Takođe finansijske obaveze koje nastaju kada se transfer finansijskog sredstva ne kvalifikuje za prestanak priznavanja priznavanja ili kad se primenjuje pristup stalog učešća, ne primenjuje se metoda efektivne kamate.

Dobitak ili gubitak od finansijskog sredstva ili obaveze klasifikovanih po fer vrednosti kroz bilans uspeha se priznaje kao dobitak ili gubitak, a onaj od sredstva raspoloživog za prodaju priznaje se direktno u capital, kroz izveštaj o promenama u kapitalu, osim za troškove od umanjenja vrednosti i devizne gubitke i dobitke, dok finansijsko sredstvo ne prestane da se priznaje, kada će akumulirani dobitak ili gubitak prethodno priznat u kapitalu, biti priznat kao dobitak ili gubitak. Za ona finansijska sredstva i obaveze koja se knjiže po amortizovanoj vrednosti, dobitak ili gubitak se priznaje u dobitku ili gubitku kada se prestalo sa priznavanjem ili mu je vrednost umanjena, kao i kroz proces amortizacije.

Na datum svakog bilansa stanja, korisnik budžetskih sredstava, odnosno javnih prihoda, treba da procenjuje da li je došlo do umanjenja vrednosti sredstva, i u tom slučaju ga evidentira računovodstveno u vidu gubitka usled umanjenja vrednosti (Stojiljković et al, 2012). Umanjenje vrednosti se uočava na osnovu nastanka gubitka

izazvanog nekim od sledećih slučajeva, u koje se uvrštavaju prema IPSAS 29 finansijska teškoća emitenta ili dužnika, zatim kršenje ugovora u vidu neispunjenja obaveze ili zakasnelih isplata kamata, sledi garancija od strane zajmodavca zajmoprimcu, pa visoka verovatnoća bankrota, ili pak neka druga vrsta reorganizacija zajmodavca i situacije u kojima postoji merljivo smanjenje budućih finansijskih tokova.

U slučaju gubitka zbog umanjenje vrednosti od zajmova, potraživanja ili investicija koje se drže do dospeća koje se knjiže po amortizovanoj vrednosti, iznos gubitka se odmerava kao razlika između knjigovodstvene vrednosti sredstva I sadašnje vrednosti procenjenih budućih tokova gotovine diskontovanih po prvobitnoj efektivnoj kamatnoj stopi finansijskog sredstva. Knjigovodstvena vrednost sredstva treba da se smanji direktno ili pak korišćenjem računa za nadoknade.

U slučaju da je gubitak zbog umanjenja vrednosti nastao za nekotirani instrument kapitala koji se ne knjiži po fer vrednosti ili za povezano derivatno sredstvo, iznos umanjenja se odmerava kao razlika između knjigovodstvene vrednosti finansijskog sredstva I sadašnje vrednosti procenjenih budućih tokova gotovine diskonovanih po trenutnoj tržišnoj stopi prinosa za slično finansijsko sredstvo I takvi gubici se ne storniraju.

Akumulirani gubitak koji je priznat direktno u kapital treba da se ukloni iz kapitala i prizna u gubitak ili dobitak u slučaju kada se pad fer vrednosti finansijskog sredstva raspoloživog za prodaju prizna direktno u kapital a postoji dokaz o umanjenju vrednosti.

Obelodanjivanje u bilasu stanja i primena IPSAS 30

Knjigovodstvene vrednosti kategorija koje obuhvataju finansijska sredstva koja se iskazuju po fer vrednosti kroz višak prihoda ili deficit, pokazujući posebno ona posle početnog priznavanja I koja se drže radi trgovanja, zatim sama ulaganja koja se drže do dospeća, krediti i potraživanja, finansijska sredstva raspoloživa za prodaju, obaveze koje se vode po fer vrednosti kroz bilans uspeha I koje se odmeravaju po amortizovanoj vrednosti se obelodanjuju i iskazuju kao pozicija u bilansu stanja, ili pak u napomenama finansijskih izveštaja.

Bitno je istaći da ako je korisnik javnih prihoda klasifikovao kredit ili potraživanje kao stavke koje se vode po fer vrednosti obelodanjuje maksimalnu izloženost kreditnom riziku kredita ili potraživanja na dan izveštavanja, zatim iznos za koliko je ublažen kreditni rizik putem kreditnog derivate ili sredstva, sledi iznos promene koja se odnosi na fer vrednost tokom obuhvaćenog perioda a koja se može ujedno pripisati promeni kreditnog rizika, i obelodanjuje iznos promene fer vrednosti pripadajućeg kreditnog derivate ili sličnog instrumenta u obračunskom period I ukupno od kada je naznačen kredit ili pak potraživanje (Stojiljković et al, 2012).

Reklasifikacija u bilansu stanja tiče se odredbi koje se odnose na situaciju kada korisnik budžetskih sredstava reklasifikuje finansijsko sredstvo kao ono koje je

odmereno prema nabavnoj ceni ili amortizovanoj vrednosti, a ne po fer vrednosti i obrnuto, i on tada obelodanjuje iznos sredstava koje je reklasifikovao u svaku kategoriju i van nje, a ujedno i razlog za tu reklasifikaciju.

Interesantno je istaći da se može izvršiti transfer finansijskih sredstava a da se ona ne kvalifikuju za prestanak priznavanja (Stojiljković et al, 2012). Za svaku grupu sredstava tog tipa i karaktera korisnik sredstava obelodanjuje podatke koji se tiču prirode sredstava, prirode rizika, a kada nastavlja da ih priznaje knjigovodstvenu vrednost sredstava I obaveza u vezi sa njima, kao i sredstva koja se kontinuirano koriste ukupnu knjigovodstvenu vrednost prvobitnih sredstava, iznos sredstava koje korisnik javnih prihoda nastavlja da priznaje I knjigovodstvenu vrednost obaveza u vezi sa njima.

Kod kolaterala, korisnik je dužan da obelodanjuje I knjigovodstvenu vrednost finansijskih sredstava kojima jemči za kolateral za obaveze i uslove koji se odnose na to jemstvo. Dok kada je finansijskim sredstvima smanjena vrednost kreditnim gubicima i kada se knjiži to umanjnje od strane korisnika, umesto direktnog smanjenja knjigovodstvene vrednosti sredstva, on je dužan da obelodani usklađivanje promena na tom računu tokom perioda za svaku grupu sredstava, a to se generalno odnosi na rezervisanja za gubitke po kreditima.

Instrument koji sadrži komponentu kapitala i obaveze, i koji se definiše kao složeni finansijski instrument a ujedno ima višestruke ugrađene derivate čije su vrednosti međusobno zavisne, korisnik mora obelodaniti postojanje tih obeležja.

Obelodanjivanja u bilansu uspeha

U finansijskom izveštaju, u segmentu koji se tiče bilansa uspeha prema IPSAS 30, korisnik budžetskih sredstava ima obavezu iskazivanja stavki prihoda, rashoda, dobitika ili gubitaka a koji se tiču konkretno neto dobitaka ili gubitaka po osnovu finansijskih sredstava ili obaveza koje se evidentiraju po fer vrednosti kroz bilans uspeha. Tu su uključena i finansijska sredstva raspoloživa za prodaju, gde se odvojeno prikazuju iznos dobitka, odnosno gubitka koji se priznaje direktno u kapital tokom perioda i iznos koji je uklonjen iz kapitala – pozicije bilansa stanja, I priznat u bilansu uspeha. Zatim tu su neto dobiti, odnosno gubici po osnovu ulaganja koja se drže do dospeća, dati krediti i potraživanja, i finansijske obaveze koje se vode po amortizovanoj vrednosti(Stojiljković et al, 2012).

Korisnik sredstava iz budžeta, obelodanjuje u finansijskim izveštajima ili u napomenama stavke prihoda, rashoda, dobitaka ili gubitaka koji su u vidu ukupnih prihoda od kamata I ukupne troškove kamata za finansijska sredstva ili finansijske obaveze koje se ne evidentiraju po fer vrednosti kroz bilans uspeha. Zatim prihode i troškove od naknada koji potiču od finansijskih sredstava ili finansijskih obaveza koje se ne evidentiraju po fer vrednosti kroz bilans uspeha I aktivnosti investicionih, ili pak penzionih fondova I drugih finansijskih institucija. Obelodanjuju se i prihodi od kamate na finansijska sredstva na kojima je utvrđen gubitak zbog obezvređenja, kao i iznos svakog gubitka po osnovu obezvređenja za svaku grupu finansijskih sredstava.

Zaključak

Za korisnike informacija finansijskih izveštaja koje formiraju budžetski korisnici, odnosno korisnici javnih prihoda, izuzetno su značajne sa aspekta spoznaje namenskog trošenja poverenih sredstava na raspolaganja, kao i zbog drugih ekonomskih aktivnosti koje podrazumevaju realizaciju određenih procesa donošenja odluka, kako iz sfere državnog rukovodstva, tako i iz investicionih okvira i šire javnosti. Da bi finansijski izveštaji mogli da posluže navedenoj svrsi, potrebno je da informacije koje oni sadrže budu relevantne i verodostojne, uporedive, potvrdive, blagovremene i razumljive. To znači, da finansijski izveštaji treba da na fer način, pošteno, objektivno i istinito, prezentuju imovinski, finansijski i prinostni položaj preduzeća. Samo takvi izveštaji mogu uspostaviti ključnu vezu, na tržištu kapitala, između onih koji poseduju kapital i poslovnih entiteta kojima je kapital potreban. Kvalitet finansijskih izveštaja treba da bude ključni faktor za ublažavanje rizika – jer treba da prezentuje informacije za potrebe odlučivanja, kako investitora, tako i menadžmenta poslovnog entiteta. Radi povećanja poverenja u finansijsko izveštavanje u Republici Srbiji, odnosno radi podizanja nivoa kvaliteta finansijskih izveštaja, neophodno je potpuna sinhronizacija aktivnosti državnih organa, profesionalnih organizacija, predstavnika računovodstvene profesije i korisnika finansijskih izveštaja u primeni Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja i Međunarodnih računovodstvenih standarda.

Istraživanjem računovodstvene literature koja se bavi obuhvatanjem određenih pozicija izveštaja koji proističu kao rezultat poslovanja javnog sektora došlo se do zaključka da prednosti primene međunarodnih računovodstvenih standarda mogu biti finansijske, ekonomske i političke. Takođe, došlo se do zaključka da je za to posebno važan zakonodavni okvir koji uređuje ovu oblast. Proučavanjem regulatornog okvira u praktičnom ambijentu, došlo se do saznanja da je pravnim okvirom nametnuta obavezujuća primena IAS/IFRS za određena preduzeća, čime bi se uticalo na podizanje kvaliteta finansijskih izveštaja, posebno sa aspekta transparentnosti za organizacije koje posluju u privatnom sektoru, kao i za povećanje efikasnosti u trošenju budžetskih sredstava za organizacije u javnom sektoru. Pored toga, istražujući ograničenja u primeni IFRS standarda u računovodstvenoj praksi u privatnom sektoru, došlo se do zaključka da je neophodno pokloniti im veću pažnju, kako bi kvalitet finansijskih izveštaja na osnovu kojih se donose važne poslovne odluke, bio veći. Jedan od načina je njihova adekvatna primena ali to podrazumeva i dobro poznavanje IFRS, njihovo razumevanje i praćenje njihovog razvoja. Što se tiče javnog sektora, tu je neophodno učiniti dosta aktivnosti kako bi implementacija računovodstvenih standarda u javnom sektoru imala pozitivne efekte na izveštavanje u javnom sektoru u funkciji povećanja efikasnosti trošenja resursa u organizacijama u javnom sektoru. Naravno, prvi korak je javno objavljivanje njihovog prevoda, potom, adekvatna edukacija za njihovu implementaciju i najzad praćenje celog procesa (Cvijić, 2017).

Razvijanje nove prakse i procedure za upravljanje javnim sektorom je jedan od uslova da bi se svi učesnici, kako entiteti i subjekti, tako i rukovodstvo države našlo

odgovorno za određene aktivnosti vezane za raspolaganje finansijskim sredstvima. Lansiranje razumljivog skupa međunarodnih računovodstvenih standarda(IPSAS) za javni sektor koji treba da omoguće poređenje između različitih Vlada, u različitim delovima sveta, je jedan od mogućih pristupa. IPSAS nisu svemogući ali mogu podržati na odgovarajući način promenu menadžmenta u javnom sektoru i poboljšati predstojeću praksu pa tako stvoriti pogodno tlo za reformu javnog sektora. Trenutna situacija nalaže veoma specifičan položaj nezavise revizorske institucije u uslovima Svetske ekonomske krize. Predstoji nam rad na formiranju iste, omogućiti joj slobodan i nesmetan rad bez političke presije i uplitanja, kao i da svi nalazi i mišljenja nezavisnih revizora budu dostupni javnosti (Stojanov, et al, 2010)

Literatura

1. Đukić T., Pavlović M. (2014). Kvalitet finansijskog izveštavanja u Republici Srbiji. *Ekonomске teme*, 52 (1), 101-116.
2. Vlada Republika Srbije (2010). Uredba o primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor, Službeni glasnik Republike Srbije br. 49/10.
3. Uredba o budžetskom računovodstvu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 125/03 i 12/06.
4. Cvijić J. (2017). Povezanost između računovodstvenih standarda, pravnog okvira i kvaliteta finansijskih izveštaja. *Pravo – teorija i praksa*, br. 1-3/17, 52-64.
5. Milojević, I., Vukoje, A., Mihajlović, M.,(2013) Accounting consolidation of the balance by the acquisition method, *Ekonomika poljoprivrede*, Vol. 60, №2 (217-436), str. 237-252, ISSN: 0352-3462, UDC: 657.375.6
6. Uredba o primeni MRS za javni sektor, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije za 2014. godinu (<http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=10805>), pristup dana 12.11.2015. godine
7. UNDP IPSAS, preuzeto sa <http://www.rs.undp.org> dana 16.02.2018.
8. Sivets S. (2014). Development of the national system for accounting and financial reporting in public sector in accordance with IPSAS – Experience of Russia. Pempal conference – Tbilisi.
9. World Bank Group (2012). Glossary of public financial management. Pempal, Georgia. 110-114, preuzeto sa <https://www.pempal.org/> dana 20.02.2018. godine.
10. Stojiljković S., Stojiljković D.,Guzina V.,Milojević I., Albaneze Ž. (2012). Priručnik za primenu računovodstvenih standarda za javni sektor. DST Beograd. 355-412.
11. Stojanov A., Ugrinov D., Vaić E. (2010), Finansijska revizija javnog sektora-osnova za aktivni poslovni ambijent, *Tranzicija*, vol. 25-26, 146-155.
12. Borović N. (2014). Upravljačko – računovodstvena merenja I unapređenja performansi u zdravstvenim organizacijama. *Ekonomski fakultet, Univerzitet u NIšu*, 61-66.

13. Čegar B. (2016). Povezanost finansijskog i statističkog sistema izveštavanja u javnom sektoru. *Financing*, 02/16, 14-21.
14. Jović D. (2016). Finansijsko izveštavanje i vrednovanje performansi entiteta javnog sektora. *Ekonomski fakultet: Beograd*, 32-48.
15. International Public Sector Accounting Standards (IPSAS), The International Public sector Accounting standards Board (IPSASB), preuzeto sa <https://www.ipsasb.org/> dana 18.02.2018. godine

APPLICATION OF STANDARDS IN THE BALANCING OF SECURITIES IN THE PUBLIC SECTOR

Nikola Vidović⁴, Dragana Duin⁵

Abstract

State activities, as well as the activities of public sector entities and entities, are presented and noted in their individual and consolidated financial statements. In the public sector, the financial statements provide information on the sources, allocation and use of financial assets, or public revenues, while also providing the opportunity to observe the deliberate spending of these financial resources in accordance with regulated law and budget requirements.

The level of implementation of IPSAS in the Republic of Serbia, within the public sector, is emphasized through research in the work, as well as the development and goals of establishing accounting regulations. The adoption of the IPSAS standard has allowed a higher degree of responsibility for mutually dependent and involved public sector actors, as well as state and entity governments with public revenue, better transparency, greater credibility, and overall better governance and planning, as well as faster and more rational management of programs, as and the universality of financial statements at the international level, for the purpose of better understanding and use of the information provided therein.

Keywords: *securities, international accounting standards, public sector, financial instruments, Republic of Serbia.*

Datum dolaska (Date received): 13.07.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 24.07.2017

⁴ MA student, Nikola Vidović, University of Defense, Military Academy, ul. Pavla Jurisic Sturma 33, Belgrade, Serbia, Phone: +381 69 144 1994 / ext 56 - 829, E-mail: nik.vidovic.94.jf@gmail.com

⁵ Dragana Duin, University of Business Studies, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

Jovan Prelić¹, Branko Nešić², Tamara Gajić³

Abstrakt

Na shvatanje da prioritetne aktivnosti nacionalnih i međunarodnih računovodstvenih institucija treba da budu na planu uspostavljanja i izgradnje računovodstvenih načela i standarda (pomenutih načela i standarda moraju da se pridržavaju kompanije prilikom sastavljanja finansijskih izveštaja, da bi se obezbedilo verno polaganje računa i obezbedila neophodno potrebna uporedivost, kao i na planu upoređenja revizorske tehnike i metodologije, kako bi verifikovani finansijski izveštaji postali neophodna informaciona osnova za sve vlasnike deonica) najviše je uticala okolnost da su finansijski izveštaji nezaobilazna informaciona osnova korisnicima računovodstvenih informacija (internim i eksternim), prilikom ocene imovinskog, finansijskog i rentabilitetnog položaja kompanija.

Kao rezultat potrebe za harmonizacijom računovodstvenih satandarda u americi i evropi formiran je veliki broj asocijacija, a delokrug rada i aktivnosti koje ove asocijacije sprovode prikazane su u samom radu

Ključne reči: računovodstvo, harmonizacija, asocijacija, standardi.

Uvod

Globalizacija privređivanja uslovila je da nacionalne i međunarodne asocijacije računovođa, uključujući i revizore postanu neminovnost. Nekoliko institucija u svetu učestvovalo je u naporima da se harmonizuje ili standardizuje računovodstvo, pri čemu su i tržišni faktori tome značajno doprinosili.

Harmonizacija finansijskog izveštavanja zasnovana je na obavezi da svoje finansijske izvaštaje pripremaju i prezentuju za eksterne korisnike, u tom smislu, može se smatrati da je osnovna ideja da se postigne što veća računovodstvena jednoobraznost i svodnost.

Harmonizacija⁴ je proces povećavanja kompatibilnosti računovodstvenih praksi putem utvrđivanja granica dozvoljenog stepena odstupanja (razlika). Standardizacija⁵

¹ Jovan Prelić, Univerzitet odbrane, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

² Branko Nešić, Doktorant na Univerzitetu za poslovne studije Banja Luka, Republika Srpska, BiH

³ Tamara Gajić, Fakultet organizacionih nauka u Beogradu, Master studije, Ulica Jove Ilića br. 154, Republika Srbija

računovodstvenih praksi je nešto uži pojam i podrazumeva korišćenje rigidnog i relativno uskog skupa pravila.

Danas u svetu postoji mnogo međunarodnih asocijacija koje se bave harmonizacijom računovodstvenih standarda.

U radu su obrađene neke od računovodstvenih asocijacija koje postoje na evropskom području.

Pored pomenutih institucija i druge institucije koje se bave privredom, trgovinom i računovodstvom imaju harmonizaciju u delokrugu svog rada (u većoj ili manjoj meri).

Međunarodne evropske računovodstvene asocijacije

Na prostoru Evrope deluje više međunarodnih računovodstvenih asocijacija. U ovom radu su obrađene dve koje imaju najviše članova, a samim tim i najveći uticaj.

EAA - Evropska računovodstvena asocijacija

EAA (European Accounting Association) je međunarodna neprofitna asocijacija koja predstavlja asocijacije profesionalnih računovođa iz evropskih zemalja, uključujući svih 28 država članica EU. Članstvo EAA čini preko 800.000 profesionalnih računovođa, koji rade u javnoj praksi (računovodstvenim firmama, preduzećima, državnim organima i prosveti) i svojim radom doprinose efikasnosti, transparentnosti i održivosti evropske privrede.

Takođe ima za cilj razvoj odnosa sa svim drugim profesionalnim i istraživačkim udruženjima koja su aktivna u oblasti računovodstva, kao i sa evropskim ili međunarodnim komitetima i vlastima koji se bave političkim odlučivanjem u ovoj oblasti.

Od osnivanja 1977. godine, EAA (European Accounting Association) je imala veliki uticaj na istraživačku zajednicu širom Evrope. Prošli su dani kada su samo nekoliko računovodstvenih akademika znali svoje kolege iz drugih zemalja. EAA je uspostavila sigurnu i razvijenu mrežu mreža koja okuplja sve računovodstvene istraživače zainteresovane za širi evropski koncept o svom predmetu i istraživačkim interesima.

Proučava razlike u računovodstvenim sistemima i pokušava da doprinese njihovom otklanjanju. Uticajan u Briselu, povezan sa EU i savetuje Komisiju EU oko privrednog zakonodavstva i harmonizacije računovodstva. 2001. imao odlučujuću ulogu prilikom osnivanja EFRAG (European Financial Reporting Advisory Group),

⁴ Reč „harmonizacija“ ima veze sa transnacionalnom legislativom koja potiče iz EU

⁵ Reč „standardizacija“ se odnosi na aktivnosti Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (International Accounting Standards Board – IASB, bivši IASC)

koja savetuje Komisiju EU u vezi prihvatanja novih ili revidiranih IASB⁶-ovih standarda Od 1989. bavi se i računovodstvenom praksom u Istočnoj Evropi.

Evropska računovodstvena asocijacija koristi sledeće načine da ispuni svoje ciljeve: Godišnji Kongres, Doktorski kolokvijum, Časopisi "Evropski računovodstveni pregled" i "Računovodstvo u Evropi", Imenik članstva, Online Market, Veb sajt, Radionice i seminari.

EFRAG - Evropska savetodavna grupa za finansijsko izveštavanje

EFRAG - Evropska savetodavna grupa za finansijsko izveštavanje - je privatno udruženje osnovano 2001. Godine, podsticanjem Evropske komisije da služi javnom interesu. Njene članice su države članice EU i nacionalne organizacije koje imaju znanje i interesovanje za razvoj MSFI i koje doprinose efikasnosti tržišta kapitala.

Misija EFRAG je da služi evropskom javnom interesu razvijajući i promovišući evropske stavove u oblasti finansijskog izveštavanja i obezbeđivanjem da se ovi stavovi pravilno razmatraju u procesu utvrđivanja standarda IASB-a i u srodnim međunarodnim debatama. EFRAG na kraju pruža savete Evropske komisije o tome da li novoformirani ili revidirani MSFI ispunjavaju kriterijume iz Uredbe IAS o odobrenju za njihove korišćenje u EU, uključujući i to da li će odobravanje biti pogodno za evropsko javno dobro.⁷

Javna odgovornost je osigurana, s jedne strane, od strane upravljanja EFRAG-om, a sa druge sa EFRAG-ovim procesom. EFRAG je odgovorna široj javnosti i evropskim institucijama kroz otvoreni i transparentan proces; uključujući javne konsultacije o svojim stavovima; transparentnost rada EFRAG-a; javni sastanci tehničke ekspertske grupe EFRAG i odbora EFRAG, dokumenti javnih odbora dnevnog reda EFRAG i otvoreni procesi nominacije. EFRAG objavljuje svake godine godišnji pregled o svojim aktivnostima i prezentaciji finansija prošle godine. Finansiranje Evropske komisije donosi poboljšani pregled aktivnosti i troškova EFRAG-a, uključujući objavljivanje revidiranih godišnjih računa i detaljnih izvještaja o radu na Evropskoj komisiji.

Finansiranje EFRAG-a potiče od javnog sektora (Evropske unije) i od privatnog sektora (članske organizacije EFRAG-a). Finansiranje Evropske komisije odobrava se putem godišnjih ugovora o bespovratnoj pomoći. Finansiranje od strane članica uključuje i doprinose u gotovini (obezbeđene EFRAG u skladu sa podzakonskim

⁶ Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (IASB), sa sedištem u Londonu, počeo je da radi 2001. godine. IASB se obavezao da u javnom interesu razvije skup visokokvalitetnih, globalnih računovodstvenih standarda koji zahtevaju transparentnost i uporedivost informacije u opštim finansijskim izveštajima. Da bi se postigli ovi ciljevi, IASB sarađuje sa nacionalnim stvaraocima standarda u cilju postizanja konvergencije računovodstvenih standarda širom sveta.

⁷ <http://www.efrag.org/>

aktima EFRAG-a) i u naturi (članstvo u različitim grupama - EFRAG odbor, EFRAG i njihove radne grupe i savetodavni odbori - besplatno).

EFRAG je član Međunarodne federacija računovođa (IFAC) i odbora za međunarodne računovodstvene standarde (IASB) i ima bilateralne odnose sa regionalnim ili nacionalnim grupama zainteresovanim i uključenim u razvoj MSFI.

U junu 2014. godine, Generalna skupština EFRAG-a odobrila je nove statute EFRAG i interna pravila EFRAG-a na dan 31. oktobra stupila na snagu i uspostavila privremeni odbor za imenovanja za izbor i preporuku kandidata za novi EFRAG odbor. Dana 31. oktobra 2014. godine došlo je do proceduralnih koraka, čime je stupila na snagu trenutna struktura EFRAG. U skladu sa revidiranim internim pravilima EFRAG, stvoren je novi EFRAG odbor koji je odgovoran za: : usvajanje finansijskih izveštaja i budžeta za narednu godinu, Imenovanje predsednika, potpredsednika i članova odbora. Predsednik Odbora imenuje Evropska komisija nakon što sasluša Savet Evropske unije i Evropski parlament; Sprovođenje opšTEG nadzora nad odborom, uz poštovanje isključive odgovornosti odbora za stavove koje se odnose na sva pitanja finansijskog izveštavanja.

Grupa tehničkih eksperata EFRAG (EFRAG TEG) pruža tehnički savet Odboru EFRAG. EFRAG TEG pruža svoja profesionalna procena, argumente i tehničku analizu zasnovanu na svojoj tehničkoj ekspertizi i EFRAG-ovom propisanom postupku. Savet EFRAG TEG-a tada predstavlja deo dnevnog reda odbora odbora EFRAG za finalizaciju i usvajanje. EFRAG TEG takođe pruža doprinose istraživačkim aktivnostima EFRAG na areni finansijskog izveštavanja u aktivnim projektima koje je pokrenuo Odbor EFRAG. Očekuje se da će EFRAG TEG dostaviti dobre tehničke presude podržane obrazloženim mišljenjima bez obzira na posebne interese članova ili organizacija za imenovanje. Očekuje se da će EFRAG TEG imati najmanje deset fizičkih sastanaka svake godine u prosjeku u trajanju od tri dana. Potpuna lista članova EFRAG TEG-a dostupna je na veb stranici EFRAG-a.⁸

EFRAG se sastaje kvartalno sa konsultativnim forumom evropskih nacionalnih standarda za raspravu o aktuelnim pitanjima vezanim za evropsko finansijsko izvještavanje, glavnim predlozima u vezi sa Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja (MSFI) i sopstvenim proaktivnim radom EFRAG-a. Ovi sastanci su dizajnirani kako bi se osiguralo da EFRAG predstavlja evropski pogled na ova pitanja, uključujući pružanje inputa na Savetodavni forum za računovodstvene standarde (ASAF).

EFRAG je objavio publikaciju Uvod u EFRAG, brošuru koja ukratko opisuje kako organizacija isporučuje svoj mandat da bude evropski glas u finansijskom izvještavanju.

⁸ <https://www.iasplus.com/en/resources/regional/efrag>

Računovdštvene asocijacije Velike Britanije

Sistem računovodstva koji je zastupljen u Velikoj Britaniji, imao je veliki uticaj na formiranje sistema u njenim nekadašnjim kolonijama. Tako danas, iako su mnoge države razvile sopstvene računovodstvene propise i standarde, može se videti veliki britanski uticaj. U radu su obrađene su dve najuticajnije asocijacije koje danas postoje i rade.

ACCA - Udruženje sertifikovanih računovođa Velike Britanije

ACCA je udruženje sertifikovanih računovođa sa sedištem u Velikoj Britaniji (Association of Chartered Certified Accountants)⁹. ACCA je pandan srpskom Savezu računovođa i revizora Srbije (www.srrs.rs). ACCA je najveća organizacija profesionalnih sertifikovanih računovođa na svetu i ima oko 154.000 članova. ACCA izdaje sertifikat za Chartered Certified Accountants (ovlašćeni računovođa). Da bi dobili sertifikat potrebno je da se položi 10-ak veoma ozbiljnih i zahtevnih ispita iz računovodstva i srodnih oblasti. Polaganje je isključivo pismeno, na engleskom, kao i ovlašćenim centrima kao što je British Council. Obično je potrebno dve godine intenzivnog rada da se završi ACCA. Što se tiče ulaznih kvalifikacija (stepen stručne spreme) ne postoje nikakvi posebni zahtevi. Ako bi poredili težinu završavanja ACCA u odnosu na Ekonomski fakultet, procena je da je polaganje ACCA po težini jednako 2-godišnjoj posleddiplomskoj specijalizaciji (magistarski, 7. godina fakulteta i sl.).

ACCA sertifikat nije međunarodno priznat jer ne postoji svetska međunarodna organizacija za priznavanje. Sa druge strane, ACCA je izuzetno poznat u poslovnom svetu i praktično je postao jedna vrsta (nepriznatog) standarda. ACCA je udruženje sa sedištem u Velikoj Britaniji, a sama Velika Britanija je svetski poznata po svom izvanrednom obrazovnom sistemu (Oksford, Kembridž). U Velikoj Britaniji postoje profesionalni sertifikati i za druge oblasti biznisa, kao što je CIM za Marketing, CIPS za Purchasing and Supply i sl.

ACCA je sertifikat vezan za računovodstvo (šef računovodstva). Sa druge strane, postoje i sertifikati za Upravljačko računovodstvo tj. kontroling (upravljačko računovodstvo, plan i analiza). Svi ovi sertifikati (ACCA, CIMA i sl.) se dobijaju na sličan način:

- Polaže se 10-ak ispita
- Polaganje je pismeno, na engleskom
- Potrebno je oko dve godine intenzivnog učenja
- Troškovi su od 2.000 do 5.000 EUR¹⁰

⁹ www.accaglobal.com

¹⁰ <http://mcb.rs/recnik/acca-udruzenje-sertifikovanih-racunovoda-velike-britanije/>

ACCA je poznat širom sveta, osim u Nemačkoj i SAD. Nemačka i SAD imaju svoja posebna nacionalna profesionalna udruženja iz računovodstva odnosno upravljačkog računovodstva.

CIMA Udruženje upravljačkih računovođa Velike Britanije

CIMA je Chartered Institut of Management Accountants iz Velike Britanije odnosno Udruženje upravljačkih računovođa Velike Britanije. CIMA izdaje sertifikat za sertifikovanog upravljačkog računovođu. CIMA možemo pojednostavljeno nazvati i: Ovlašćeni controller iz Velike Britanije

CIMA se sastoji od 3 nivoa po 3 ispita. Na ispitima se proverava znanje iz oblasti:

- Enterprise (upravljanje organizacijom)
- Performance (upravljačko računovodstvo)
- Finance (Finansije)

Nakon što se svih 9 ispita položi, ide se na završni test (case study) a uz to se proverava i neophodno radno iskustvo da bi se dobio zvanični sertifikat ove organizacije.

Sontroller Akademie - Akademija kontrolinga Minhen

Sontroller Akademie¹¹ je trening institut koji je osnovao Albrecht Deyhle 1971. godine. SA je prvenstveno fokusirana na kontrolere. SA je koncentrisana na kontinuelnu edukaciju kontrolera, kako kroz otvorene tako i kroz in-house obuku. SA smatra da je kontinuelno učenje u polju kontrolinga proces konstantnog učenja i “brušenja” veština.

Sontroller Akademie je najpoznatija po Diploma programu koji se sastoji od 5 nivoa i koji je prošlo više od 50.000 nemačkih kontrolera.

MSV je jedina kompanija izvan Nemačke koja ima licencu za izvođenje svih 5 treninga. Osnovni treninzi Akademije kontrolinga koji se izvode na srpskom su:

Nivo 1: Kontroling sistem

Nivo 2: Alati kontrolinga

Nivo 3: Planiranje

Nivo 4: Psihologija u kontrolingu i izveštavanje

Nivo 5: Timski rad, analiza problema i prezentacije.¹²

Akademija je namenjena svim profesionalcima u kontrolingu i finansijama. Kontroleri, šefovi kontrolinga, plan i analiza, reporting, ekonomika, performans menadžement, izveštavanje, reporting, analitika, budžetiranje, kontroling prodaje, CAPEX controlling, fabrički kontroleri, IT controlling, business intelligence

¹¹ www.controllerakademie.de

¹² <http://mcb.rs/controlling/controlling-akademie-munich/>

analitičari, SAP owner ... Akademija je posebno korisna finansijskim direktorima (CFO) koji žele da prodube svoje znanje iz kontrolinga.

Sadržaj treninga¹³:

Nivo 1 – Kontroling sistem:

Postavljanje ciljeva, planiranje i navigacija – principi kontrolinga, holistički pristup kontrolingu, određivanje ROI targeta, odnos menadžera i kontrolera

Upravljačko računovodstvo: Kontrolerska kocka troškova, Full costing (DM, DL, MOH) ili marginal costing (VT, FT), planiranje troškova za cost centre, cene koštanja (product costing).

Donošenje odluka u kontrolingu: Miks proizvoda, rabat-koliko je potrebno dodatne količine, određivanje BEP (Break Even Point), analiza varijansa

strateško planiranje: strateško, operativno i reaktivno planiranje, BCG matrica, Quo vadis matrica, PLC (PLC Product Life Cycle), SWOT analiza, konkurentni profil, strateški plan

Uloga kontrolera: kontroler kao biznis partner menadžeru, organizacija sektora kontrolinga

Nivo 2 – Alati kontrolinga

Cena koštanja: formiranje cene koštanja, kupiti ili proizvoditi, Target costing, Target contribution, KANO model, Value i Cost drivers, 4K za određivanje prodajne cene

CAPEX controlling: NPV, IRR, Payback, DPP, PI analiza osetljivosti i primena u Excel; 10 zapovesti za Business case

Kontroling fiksnih troškova: ABC Activity Based Costing, ZBB Zero Based Budgeting, Saveti za kontrolu fiksnih troškova

Sales controlling: portfolio kupaca, ABC/1-2-3 matrica, Prodajna platforma, koeficijenti transformacije, Customer P&L, holistički pristup prodajnog menadžera

Finansijski controlling: 3 finansijska izveštaja (BU, BS, CF), 3 vrste Bilansa uspeha (cost summary, cost of sales, contribucion P&L), međusobna povezanost izveštaja, finansijski trougao (likvidnost, profitabilnost, zaduženost)

Kontrolisanje zasnovano na vrednosti: EVA Economic Value Added, EV Enterprise Value

Nivo 3 –Kontroling planiranje

SOF analiza kompanije: strategija, operativa (kontroling), finansije

¹³ <http://mcb.rs/trening/otvorene-obuke/controlling/akademija-controllinga/>

Priprema za budžet: analiza prethodnih izveštaja, predlog za poboljšanje izveštaja, dizajn okvira za budžet, ključni elementi biznis plana za novi proizvod, risk menadžment

Izrada budžeta: planirani MRA (Management Result Account), planirani Bilans uspeha po dve metode (cost summary i cost of sales), planirani Bilans stanja, Cash flow i racio analiza, planirani Biznis plan za novi proizvod, organizovanje sastanka za budžet, finansijska analiza

Trendovi u kontrolingu: Beyond budgeting, kontroler kao agent promene

Kontroling kontrolera: SWOT za kontrolera, konkurenti profil,

Nivo 4 – Psihologija u kontrolingu i izveštavanje

Psihologija u kontrolingu: holističko razmišljanje i delovanje u kontrolingu, MOVE model, psihologija u kontrolingu, komunikacija, timski rad i liderstvo, Međuljudski odnosi, lični faktori koji utiču na odnose, uputstvo za efekatan feedback menadžeru, planiranje promene ponašanja, vođenje zapisnika sa sastanka.

Izveštavanje u kontrolingu: Vizuelizacija u izveštavanju, IBCS pravila za izveštaje, Kontrolersko izveštavanje i timski rad, 10 pravila za kontrolerske izveštaje

Nivo 5 – Timski rad, analiza problema i prezentacija

Timski rad: Timski rad i rešavanje kompleksnih problema u timu, karakteristike visoko kvalitetnih timova, faze razvoja timova, smernice za uspešni timski rad, KPI za takmičenje ili saradnju u timovima

Analiza problema: prepoznavanje strukture problema, vrste problema u kompaniji, viđenje problema i uticaj na rezultat

prezentacija i moderacija: uloga prezentera i uloga moderatora, priprema prezentacije, tehnike vizualizacije, tehnike uveravanja i analize publike, tehnike postavljanja pitanja i koorijentacije, prepoznavanje, identifikovanje i upravljanje grupnim procesima, predstavljanje pred publikom u malim grupama i na plenarnim skupovima

MCB Menadžment Centar Beograd organizuje po programu i licenci Sontroller Akademie Munich treninge za Diploma program od 5 nivoa. Kompletni materijali su prevedeni na srpski i prilagođeni domaćoj terminologiji i okruženju. U Nemačkoj ne postoji zvanje sertifikovani kontroler kao što je slučaj u Velikoj Britaniji ACCA. Sa druge strane, Diploma program Controller Akademie je postao de facto standard za nemačke kontrolere.

Računovdstvene asocijacije u Farcuskoj

Ordre des experts comptable (OEC) - Udruženje ovlašćenih računovođa je najpoznatija profesionalna asocijacija računovođa u Francuskoj, koja se bavi pitanjima javnog računovodstva. OES ima znatno manje članova nego slične

institucije u Velikoj Britaniji i taj broj vrlo sporo raste. OES se ne bavi pitanjima revizije finansijskih izveštaja.

Compagnie nationale des commissaires aux comptes (CNCC) - Nacionalna revizorska kuća je udruženje ovlašćenih revizora koje je osnovano 1969. godine na zahtev ministarstva pravde. Do sredine 60-ih godina prošlog veka revizorska profesija u Francuskoj je bila veoma nerazvijena, pa čak nije bilo potrebno da revizor daje mišljenje o finansijskim izveštajima preduzeća. Nacionalni računovodstveni zakonik omogućio je CNCC -u da razvije ekstenzivan materijal koji služi kao uputstvo revizorima u planiranju i izvršavanju programa revizije.

Znatan deo članova CNCC istovremeno su i članovi OES-a. Posle usvajanja IV direktive EU (1983. godine), od revizora se traži da izveste da li godišnji računi pružaju istinit i pošten uvid, Iako je statutarna revizija u Francuskoj slična reviziji u drugim zemljama postoje i određene razlike, na primer, od revizora se traži da obavesti organe vlasti o eventualnim kriminalnim radnjama

Conseil national de la comptabilite (CNC) - Nacionalni savet računovodstva je osnovan 1947. godine pod okriljem ministarstva finansija i bavi se:

- Razvijanjem i objavljivanjem Opšteg računovodstvenog plana
- Publikovanjem direktiva o računovodstvenim pitanjima u vezi sa planom
- Razmatranjem i odobravanjem adaptacije plana u formi granskih računovodstvenih kodeksa
- Davanjem saveta prilikom prilagođavanja plana različitim primenama (u javnoj upravi i sl.)¹⁴

Nacionalni savet za računovodstvo (CNC) ima 105 članova od kojih je dve trećine iz privatnog sektora i računovodstvene profesije a trećina iz javnog sektora ili javnih institucija. CNC predstavlja veliki nacionalni savet za računovodstvo čija je namera da stvori nacionalni računovodstveni jezik razumljiv za sve koji su zainteresovani za finansijsko-računovodstvene informacije. Odluke CNC u vezi sa sprovođenjem Plana odobrava Vlada preko ministra finansija.

Commision des operations de bourse (COB) - Komisija berzanskih transakcija je francuski ekvivalent američkoj komisiji za hartije od vrednosti i berze, koji je osnovan 1967. godine sa zadatkom da vrši nadzor nad glavnom berzom kapitala (Pariska berza) i ostalim berzama. Aktivnost COB-a usmerena je ka finansijskom izveštavanju javnih kompanija i ka oceni prihvatljivosti godišnjih računa francuskih kompanija za međunarodno tržište kapitala.

¹⁴ http://w3.ekof.bg.ac.rs/nastava/komparativno_rac/2014/Komparativno4.ppt

Zaključak

Harmonizacija u EU povećala je poverenje u računovodstvo i reviziju, promovišući fer prikaz finansijskog stanja i rezultata poslovanja preduzeća. Korist od međunarodne harmonizacije imaju akcionari, berze, multinacionalne kompanije, računovodstvene firme, sindikati, poreske vlasti i dr. Područje za harmonizaciju finansijskog izveštavanja je široko, jer su razlike u međunarodnoj praksi velike. Prepreke harmonizaciji su takođe velike: tendencija zadržavanja nacionalnih specifičnosti, nedostatak moćne međunarodne institucije itd. IASC je za relativno kratko vreme publikovao niz MRS i smatra se institucijom koja je bila vrlo uspešna u nastojanjima da se smanje međunarodne razlike. Međunarodna tela su pod uticajem prakse u Velikoj Britaniji i SAD i najveći efekat njihovog rada oseća se u anglosaksonskim zemljama

Uvođenje međunarodnih računovodstvenih standarda u praksu niza drugih zemalja predstavlja problem, jer računovodstvena profesija nije razvijena, Pravila za finansijsko izveštavanje donose državni organe, Komisija EU se takođe bavila harmonizacijom tako što je donosila direktive i odredbe, posebno su značajne četvrta, sedma, osma i nova Računovodstvena direktiva

S obzirom da postoje međunarodne i lokalne t.j. nacionalne organizacije Računovođa i revizora isto tako postoji i lokalni i međunarodni standardi koji važe. SRRS, iako je uslovljen dejstvom raznih faktora društvene, kulturne i ekonomske prirode prihvatio je međunarodne računovodstvene standarde (MRS) koje je uglavnom razvijao IFAC, kao globalna organizacija profesionalnih računovođa, koja kroz svoje nezavisne odbore za postavljanje standarda objavljuje međunarodne standarde revizije, uveravanja, etike, edukacije i računovodstva javnog sektora koje koriste profesionalne računovođe i vlade širom sveta.

Literatura

1. Krstić, J., i dr. (2007), Finansijsko računovodstvo, Niš,
2. Milojević, S. D., (2006), Revizija finansijskih izveštaja, Beograd,
3. JRAS (2003), Etički kodeks za profesionalneračunovođe, prevod Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd,
4. <http://www.ifac.org>
5. <http://www.ifac.org>
6. <http://www.ifac.org>
7. <https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/dodatni/129188.pdf>
8. <http://mcb.rs/recnik/acca-udruzenje-sertifikovanih-racunovoda-velike-britanije/>
9. <http://mcb.rs/recnik/cpa-certified-public-accountant-ovlasceni-racunovoda/>
10. <http://mcb.rs/controllers/controllers-akademie-munich/>
11. <http://mcb.rs/trening/otvorene-obuke/controllers/akademija-controllinga/>
12. http://w3.ekof.bg.ac.rs/nastava/komparativno_rac/2014/Komparativno4.ppt
13. <http://www.efrag.org/>
14. <https://www.iasplus.com/en/resources/regional/efrag>

15. <http://www.srrs.rs/>
16. <http://www.srrs.org/?strana=onama>
17. <http://www.rif.hr/>
18. <http://www.srr-fbih.org/>
19. Persson, T., Tabellini, G. (2000) Political Economics - Explaining Economic Policy, The MIT Press, 2000.
20. Spiro, D. (2014) Resource prices and planning horizons. Journal of Economic Dynamics and Control, vol. 48, no.11, pp. 159-175.

ACCOUNTING ASSOCIATION OF THE EUROPEAN AREA

Jovan Prelić¹⁵, Branko Nešić¹⁶, Tamara Gajić¹⁷

Abstract

Understanding that priority activities of national and international accounting institutions should be in the process of establishing and building accounting principles and standards (these principles and standards must be observed by companies when compiling financial statements, in order to ensure proper accountability and provide the necessary comparability, as well as in terms of comparing the audit technique and methodology, so that the verified financial statements become the necessary information base for all shareholders) was mostly affected by the fact that the financial statements are an indispensable information basis for users of accounting information (internal and external), in assessing the company's financial, financial and viability position.

As a result of the need for harmonization of accounting satellites in America and Europe, a large number of associations have been formed, and the scope of work and the activities carried out by these associations are shown in the work itself.

Ključne reči: *accounting, harmonization, association, standards.*

Datum dolaska (Date received): 24.06.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.07.2017

¹⁵ Jovan Prelić, University of Defense, Military Academy, Street Pavla Jurišić Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

¹⁶ Branko Nešić, University of Business Studies, Ulica Jovana Dučića br. 23a, Banja Luka, Republika Srpska.

¹⁷ Tamara Gajić, The Faculty of Organisational Sciences (FOS), University of Belgrade, Street Jove Ilića br. 154, Belgrade, Serbia.

RAČUNOVODSTVENI ASPEKT OBRAČUNA AKCIZA

Pregledni rad

UDK: 657.92:336.226.333(497.11)

Bojan Lukić¹

Apstrakt

Akcize su poseban oblik poreza na promet i jedan od najznačajnijih poreskih oblika. Akcizama se oporezuju proizvodi sa neelastičnom tražnjom, a poreski obveznici su proizvođači i uvoznici. Poreska osnovica je utvrđena mernom jedinicom (kg, litar i sl.), a iznosi su u apsolutnim vrednostima (npr. 50 din na paklu cigareta). Predstavljaju veoma izdašan fiskalni prihod u Republici Srbiji. Na cenu proizvoda dodaje se iznos akcize, a onda se na taj ukupan iznos obračunava PDV. U radu je prikazan tok razvoja akciza kroz istoriju, zatim poreski obveznici, vrste proizvoda koji se oporezuju, nastanak poreske obaveze, visine akciza za proizvode koji se oporezuju i na kraju način računanja poreske obaveze.

Ključne reči: porezi, akcize, Republika Srbija

Uvod

Akcize su u prošlosti bile predmet žestokog osporavanja u finansijskoj, pa i u široj, političkoj literaturi. Kako je vreme prolazilo, država je uviđala veliki značaj ovog poreza, pre svega zbog svoje izdašnosti. Danas, akcize cine veliki udeo u prihodima od poreza svake države.

Akciza predstavlja porez koji pogađa potrošnju pojedinačnog dobra. Obzirom da akcize u velikoj meri utiču na krajnju cenu nekog proizvoda, postoji mnogo interesovanja oko toga kako se ustvari vrši obračun akciza. Često se postavlja pitanje da li je to procenat od neke maloprodajne cene, ili apsolutni iznos koji se dodaje na maloprodajnu cenu nekog proizvoda, kada nastaje poreska obaveza plaćanja akciza, ko vrši obračun plaćanja akciza, i mnoga druga.

Kada je reč o Evropskoj uniji savremeni propisi o akcizama su uglavnom harmonizovani u članicama Evropske unije. Ovo se naročito odnosi na utvrđivanje predmeta oporezivanja, poreskih olakšica, poreskog oslobođanja, kao i na vođenje postupaka naplate akciza prilikom slanja, transporta i skladištenja robe.

¹ Bojan Lukić, Vojska Srbije, Kopnena vojska, telefon: 062/835-31-01, e-mail: lukicbojan1907@gmail.com

Pojava i razvoj akciza

Evropske države u periodu poznog feudalizma i formiranja nacija suočavale su se sa teškom budžetskom krizom. " Nasleđe antičkih i srednjovekovnih ideja o fiskalnim prerogativima vlasti (npr. Limitiranje vladarevog prava da uvodi poreze sadržano u *Magna Carti Libertum*) ograničavalo je moć države da oporezuje, dok je izuzimanje plemstva od oporezivanja, nasleđe feudalizma, ostavljalo kao poreske obveznike jedino seljake i sitne trgovce. Tradicionalni porezi na zemljište nisu davali dovoljne prihode, jer nije bilo moguće izvući novac od onih koji su živeli na ivici egzistencije. Ni carine ni prihodi nisu mogli da obezbede zadovoljavajući priliv sredstava u državni budžet, pa su vladari učestalo uzimali pozajmice. Otuda je izlaz tražen u mnogo širem oslanjanju na akcize, a XVII i XVIII vek postaju periodi u kojem će se razviti rasprava između ostalih pristalica i protivnika, rasprava poznata pod imenom "akcizni spor". Političari su u akcizama videli dažbinu koja ima svojstvo opštosti, za razliku od neposrednih poreza koji su u doba feudalizma propuštali da pogode pripadnike prvog i drugog staleža. Relativna jednostavnost njihovog ubiranja i skrivenost u ceni artikla koji je oporezovan naveli su švedskog predsednika Vlade u XVII veku Oksenstirna da izjavi da su akcize "ugodne Bogu, ne štete ni jednom čoveku i ne provociraju pobunu". Teoretičari prosvetljenosti upozoravali su međutim, da su selektivni porezi na potrošnju nepravični, jer teže pogađaju siromašne: pomenimo samo francuskog ekonomistu Tirgoa, koji je podsećao Luja XVI da porez ne sme da bude teret koji će se silom nametnuti slabima i britanskog filozofa Hjuma koji je tvrdio da porezi ne smeju da pogađaju artikle koji su neophodni za život. Spor se, na neki način, rasprostro do druge polovine XIX veka, kada je nemačka socijal-demokratija ponovo ukazivala na to da su akcize izrazito nepravične (Popović, 2014).

Akcize kao analitički (posebni-specijalni) porezi na potrošnju u Kraljevini Jugoslaviji bili su u primeni pod nazivom "Trošarine". One su u ograničenoj meri i sa malim značajem egzistirale i 1947-48. godine, nakon završetka Drugog svetskog rata. Kasnije nestaju iz našeg poreskog sistema, sve do najnovijih dana. U koncipiranju reforme fiskalnog sistema sredinom 1988. godine, pre raspada Jugoslavije, Savezno izvršno veće je planiralo da uvede akcize na naročito pogodne predmete potrošnje, gledajući s aspekta fiskalne izdašnosti. Međutim, to se u praksi nije ostvarilo. Sistem akciza u Srbiji uspostavljen 2001. godine, i od tada je više puta menjan.

Akcizni proizvodi u Republici Srbiji

Akcizom se oporezuju sledeći proizvodi:

- derivati nafte: olovni benzin, bezolovni benzin, gasna ulja, tečni naftni gas, ostale derivate nafte koji se dobijaju od frakcija nafte koje imaju raspon destilacije do 380°S. Derivatima nafte, u smislu ovog zakona, smatraju se i: svaki proizvod koji se prodaje i upotrebljava kao pogonsko gorivo, zatim, aditivi, odnosno ekstenderi koji su kao takvi deklarirani za dodavanje u pogonska goriva).

- biogoriva i biotečnosti; Biogoriva, definisana su zakonom kojim se uređuje oblast energetike, kao tečna ili gasovita goriva za saobraćaj, proizvedena iz biomase. Biotečnosti, definisane su zakonom kojim se uređuje oblast energetike, kao tečna goriva za proizvodnju električne i toplotne energije i energije za grejanje i hlađenje, proizvedene iz biomase, osim za saobraćaj.
- duvanske prerađevine (cigarete, cigare, cigarilose, duvan za pušenje i ostale duvanske prerađevine). Cigaretama, cigarama, cigarilosima, duvanom za pušenje i ostalim duvanskim prerađevinama smatraju se duvanske prerađevine koje se proizvode i stavljaju u promet kao takva vrsta prerađevina u skladu sa zakonom kojim se uređuje proizvodnja i promet duvana i duvanskih prerađevina. Nesagorevajući duvan je posebna duvanska prerađevina svrstana u tarifnu oznaku nomenklature CT 2403 99 90 00 koja je sačinjena tako da se prilikom upotrebe zagreva ali ne sagoreva.
- alkoholna pića; Alkoholnim pićima smatraju se pića koja se, u zavisnosti od sirovina od kojih se proizvode i sadržaja etanola, stavljaju u promet kao takva vrsta pića u skladu sa propisom o kvalitetu i drugim zahtevima za alkoholna pića. Alkoholnim pićima iz stava smatraju se i niskoalkoholna pića koja sadrže više od 1,2% vol alkohola, a najviše 15% vol alkohola, koja se proizvode od voćnih sokova ili osvežavajućih bezalkoholnih pića uz dodatak rafinisanog etil alkohola ili alkoholnih pića ili biljnih ekstrakata ili alkoholnih pića dobijenih putem fermentacije (vina, vina od jabuke - cider, vina od kruške - perry i dr.), a kvalitet voćnih sokova, osvežavajućih bezalkoholnih pića, rafinisanog etil alkohola, alkoholnih pića, vina i alkoholnih pića dobijenih putem fermentacije mora da bude u skladu sa propisima kojima se regulišu njihov kvalitet.
- kafa; Kafom u smislu Zakona o akcizama (ZOA) smatra se:
 - nepržena kafa iz tarifnih oznaka nomenklature CT: 0901 11 00 00 i 0901 12 00 00;
 - pržena kafa iz tarifnih oznaka nomenklature CT: 0901 21 00 00 i 0901 22 00 00;
 - ljuspice i opne od kafe iz tarifne oznake nomenklature CT 0901 90 10 00;
 - ekstrakti, esencije i koncentрати od kafe iz tarifne oznake nomenklature CT 2101 11 00 00;
 - zamene kafe koje sadrže kafu iz tarifne oznake nomenklature CT 0901 90 90 00;
 - mešavine ekstrakata, esencija i koncentrata od kafe sa prženom cikorijom i ostalim prženim zamenama kafe ili ekstraktima, esencijama i koncentratima tih proizvoda iz tarifnih oznaka nomenklature CT: 2101 11 00 00, 2101 30 11 00, 2101 30 19 00, 2101 30 91 00 i 2101 30 99 00;
 - preparati na bazi ekstrakta, esencija i koncentrata od kafe ili na bazi kafe iz tarifnih oznaka nomenklature CT: 2101 12 92 00 i 2101 12 98 00 i preparati koji sadrže kafu, ekstrakte, esencije i koncentrate od kafe iz tarifne oznake nomenklature CT 1806 90 70 00;

- napici i bezalkoholna pića što sadrže kafu, ekstrakte, esencije i koncentrate od kafe iz tarifnog broja CT 2202.

Čokolada i proizvodi slični čokoladi, krem proizvodi, bombonski proizvodi, pekarski proizvodi, praškovi za pudinge i kreme sa dodatkom kafe ne smatraju se kafom.

Pod proizvodnjom kafe, u smislu ovog zakona, smatra se prerada, prženje, pakovanje, kao i druge sa njima povezane radnje koje se vrše u svrhu proizvodnje kafe.

- tečnosti za punjenje elektronskih cigareta; Tečnostima za punjenje elektronskih cigareta, u smislu ZOA, smatraju se proizvodi iz tarifne oznake nomenklature CT 3824 99 92 90 koji prilikom korišćenja elektronske cigarete na predviđeni način stvaraju paru za udisanje, kao i tečnosti za punjenje elektronskih cigareta sadržane u drugim proizvodima koji se svrstavaju u tarifnu oznaku nomenklature CT 8543 70 90 90.

- električna energija za krajnju potrošnju; Krajnjom potrošnjom, u smislu stava 1. ZOA, smatra se isporuka električne energije krajnjim kupcima u Republici Srbiji, uključujući i potrošnju električne energije od strane snabdevača za sopstvene potrebe, obračunata na osnovu očitavanja potrošnje preko mernih uređaja na mestima primopredaje električne energije, u skladu sa zakonom kojim se uređuje oblast energetike.

Nastanak obaveze, obveznik i osnovica akcize

Obaveza po osnovu akcize nastaje kada su akcizni proizvodi:

- proizvedeni u Republici Srbiji;

- uvezeni u Republiku Srbiju, koji su uvezeni u skladu sa carinskim, odnosno spoljnotrgovinskim propisima.

Prema ZOA obveznik akcize je:

- proizvođač, odnosno uvoznik akciznih proizvoda;

- pravno lice koje je ovlašćeno od strane državnog organa za prodaju zaplenjenih akciznih proizvoda;

- kupac akciznih proizvoda oduzetih u postupku kontrole, odnosno u postupku prinudne naplate, a koje prodaje državni organ;

- svako lice koje prodaje akcizne proizvode koji su stečeni u skladu sa zakonom i koji se vode u poslovnim knjigama tog lica;

- svako lice koje stavi u promet u Republici Srbiji akcizne proizvode suprotno odredbama ovog zakona.

Osnovicu za obračun akcize čini jedinica mere.

- Za derivate nafte-motorni benzin i dizel gorivo jedinica mere je litar, a za tečni naftni gas za pogon motornih vozila i ostale derivate nafte koji se dobijaju od frakcija nafte koje imaju raspon destilacije nafte do 380°C je kilogram.

- Osnovica za obračun akcize za sve vrste alkoholnih pića je litar.

- Osnovica za obračun akcize pri uvozu kafe (sirove, pržene, mlevene i ekstrakta kafe) čini vrednost proizvoda utvrđena po carinskim propisima, uvećana za iznos carine i ostalih dažbina.

- Kada je reč o duvanskim prerađevinama osnovicu za obračun ad valorem akcize na cigarete čini maloprodajna cena po paklici cigareta, koju određuje proizvođač, odnosno uvoznik cigareta, a osnovicu za obračun akcize na duvan za pušenje i ostale duvanske prerađevine čini maloprodajna cena po kilogramu, a koju, takođe, određuju proizvođač, odnosno uvoznik tih proizvoda (Stakić, Jezdimirović, 2012).

Iznosi i stope akciza

Tabela 1. Iznosi i stope akciza

R.br.	Vrsta akciznog proizvoda	Iznos akcize
Naftni derivati		
1.	Bezolovni benzin	54,94 din/lit
2.	Olovni benzin	54,94 din/lit
3.	Gasna ulja	56,50 din/lit
4.	Kerozin	65,85 din/lit
5.	Tečni naftni gas	42,90 din/lit
6.	Ostali derivati koji se dobijaju od frakcija nafte koje imaju raspon destilacije do 380°C	65,85 din/lit
Biogoriva i biotečnosti		
1.	Biogoriva i biotečnosti	55,20 din/lit

Duvanske prerađevine		
1.	Cigarete	67,67 din/pak+33% od maloprodajne cene po kg
2.	Cigare i cigarilosi	23,26 din/kom
3.	Duvan za pušenje i ostale duvanske prerađevine	43 % od maloprodajne cene po kg
Alkoholna pica		
1.	Rakije od voća, grožđa, vina i druge voćne rakije sa dodatkom ekstrakta bilja i poljoprivrednih proizvoda	129,76 din/lit
2.	Rakije od žitarica i ostalih poljoprivrednih proizvoda	330,68 din/lit
3.	Ostala jaka alkoholna pića	212,43 din/lit
4.	Niskoalkoholna pića	21,97 din/lit
5.	Pivo	25,11 din/lit
Kafa		
1.	Nepržena kafa	88,32 din/kg
2.	Pržena kafa	110,39 din/kg
3.	Ljuspice i opne od kafe	121,43 din/kg
4.	Ekstrakti, esencije i koncentracije od kafe	165,60 din/kg

Električna energija		
1.	Električna energija za krajnju potrošnju	7,5 %
Tečnosti za punjenje električnih cigareta		
1.	Tečnosti za punjenje električnih cigareta	4,24 din/ml

Izvor: Zakon o akcizama

Primer obračuna akcize i poreza na dodatu vrednost (PDV)

Proizvedeno je 100 lit rakije od voća po ceni od 500 din/lit

Iznos akcize za litar rakije od voća: 129,76 din/lit

Iznos akcize za 100 lit proizvedene rakije od voća: 12.976,00 din

Osnovica za PDV: $(100 \text{ kg} * 500 \text{ din/kg}) + 12.976,00 \text{ din} = 62.976,00 \text{ din}$.

PDV (20%): $62.976,00 * 20/100 = 12.595,20 \text{ din}$.

Zaključak

Bilansni značaj akciza u Republici Srbiji je veoma veliki. Zbog toga se velika pažnja poklanja načinu obračuna akciza, kao i iznosima koji se naplaćuju po jedinici mere akciznog proizvoda.

U proizvode opterećene akcizama ubrajaju se: nafta i naftni derivati, biogoriva i biotečnosti, duvan i duvanske prerađevine, alkoholna pića, kafa, električna energija, tečnosti za punjenje električnih cigareta. Broj i karakter proizvoda koji se oporezuju akcizama je u raznim zemljama veom različit, ali se pokazuje tendencija postepenog svođenja broja proizvoda na određene, karakteristične.

Budući da su akcize izuzetno primamljive za državnu vlast, prevashodno se uvode iz fiskalnih razloga. Sve zemlje koriste akcize kao specifične poreze za oporezivanje određenih roba putem kojih se prikupe značajna sredstva u budžetu. Kod njih je izostavljen princip pravednosti, jer se prilikom njihove primene ne poštuje načelo plaćanja poreza prema ekonomskoj snazi.

Obzirom na pozitivne strane uvođenja akciza, a to su: značajan fiskalni prihod, mali broj obveznika, jednostavnost ubiranja, ekološki ciljevi koji se ostvaruju, i u narednom periodu očekuje se održavanje i unapređenje sistema naplate akciza.

Literatura

1. Raičević, B., Javne finansije u teoriji i praksi, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2011.,
2. Popović, D., Poresko pravo, Pravni fakultet, Beograd, 2014.,
3. Trkulja, M., Finansijsko pravo-javni rashodi i javni prihodi, Pravni fakultet, Novi Sad, 1999.,
4. Ognjenović, V., Javne finansije, teorija i praksa, Editor, Zagreb, 2008.,
5. Stakić, B., Jezdimirović, M., Javne finansije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.,
6. Bačković, M., Javne finansije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.,
7. Zakon o akcizama ("Sl. glasnik RS", br. 22/2001, 73/2001, 80/2002, 43/2003, 72/2003, 43/2004, 55/2004, 135/2004, 46/2005, 101/2005 - dr. zakon, 61/2007, 5/2009, 31/2009, 101/2010, 43/2011, 101/2011, 6/2012 - usklađeni din. izn., 43/2012 - odluka, 76/2012 - odluka, 93/2012, 119/2012, 8/2013 - usklađeni din. izn., 47/2013, 4/2014 - usklađeni din. izn., 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 4/2015 - usklađeni din. izn., 5/2015 - usklađeni din. izn., 55/2015, 103/2015, 5/2016 - usklađeni din. izn., 108/2016, 7/2017 - usklađeni din. izn. i 18/2018 - usklađeni din. izn.)
8. Pravilnik o načinu obračunavanja i plaćanja akcize, vrsti, sadržini I načinu vođenja evidencija, dostavljanja podataka i podnošenja poreske prijave ("Službeni glasnik RS", broj 3/05, 54/05, 36/07, 63/07, 53/09, 63/12, 95/12, 96/12 - исправка, 56/13, 67/15, 101/16, 86/17, 20/18)

ACCOUNTING ACCOUNT ACCOUNT ASSESSMENT

Bojan Lukić²

Abstract

Excise duties are a special form of sales tax and one of the most tax forms. Excise is taxed products with inelastic demand, and taxpayers are manufacturers and importers. Tax base is determined by a measurement unit (kg, liter, etc.), and the amounts are in absolute values (e.g., 50 to a pack of cigarettes din). Are very abundant fiscal revenue in the Republic of Serbia. At the price of a product is added

² Bojan Lukić, Serbian Military, Ground Army, 062/835-31-01, e-mail: lukicbojan1907@gmail.com

to the amount of excise tax, and then the total amount of the calculated tax. The paper presents the current development of the excise tax in history, then taxpayers, the types of products that are taxed, the tax liability, excise taxes on products that are taxed and at the end of a way of calculating the tax liability.

Key words: tax forms, excises, Republic of Serbia

Datum dolaska (Date received): 24.06.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.07.2017

RIZIK LIKVIDNOSTI

Pregledni rad
UDK: 336.71:658.153
005.334.4:336.71

Andelko Tadić³

Apstrakt

Likvidnost se manifestuje kao sposobnost banke ili preduzeća da izmiruje dospjele krakoročne obaveze, ali i da, posle toga, na raspolaganju ima dovoljno obrtnih sredstava da može nastaviti sa tekućim poslovnim aktivnostima. Rizik likvidnosti spada u grupu vodećih finansijskih rizika u bankarstvu i on je izuzetno važan jer se u savremenim tržišnim ekonomijama likvidnost banke smatra kao jedan od najosnovnijih uslova bankarstva. Banka mora u svakom momentu biti spremna da podmiri sve obaveze prema svojim klijentima i deponentima, i ukoliko to nije slučaja, banka se nalazi u problemu. Nelikvidnost banku može dovesti do propasti iz čega proizilazi da je veoma bitno na adekvatan način upravljati rizikom likvidnosti i na taj način nastojati umanjiti njegove negativne efekte.

Ključne riječi: likvidnost, rizik, banka, poslovanje.

JEL:G32

Uvod

Postojanje rizika je prihvaćeno kao nešto što je neminovno u svakom od segmenata ljudskog djelovanja. Razne organizacije stalno se suočavaju sa sve većom konkurencijom i različitim vidovima nestabilnosti pa ih to nagoni da stalno budu svjesne određenog nivoa rizika. Mnogi menadžeri često pominju pojam rizika da označe mogućnosti pojave pozitivnih ili negativnih ishoda. Pojam rizik se odnosi na buduće ishode posmatrane pojave. Rizici su opasnosti koje prate proces postavljanja i ostvarivanja ciljeva preduzeća i mogu negativno da utiču na njega pa se tako razlikuju rizici iz: ekonomskog, tehnološkog, ekološkog, sociokulturnog i političkog okruženja.

S obzirom da firme posluju u veoma dinamičnom privrednom sistemu, rizik je uvijek prisutan i neizbježan. Danas se preduzeću ne postavlja pitanje hoće li ili neće da posluje sa rizikom, već koliki rizik je to preduzeće spremno prihvatiti.. Dakle, sve aktivnosti preduzeća su povezane sa rizikom. Rizik se različito definiše, ali sa aspekta finansija, on predstavlja mogućnost nastanka gubitka.

³ Andelko Tadić, JU Sportsko – turistička organizacija opštine Stanari, 74208 Stanari, Republika Srpska-Bosna i Hercegovina, +387 53 290 742, E-mail: abaa2005@gmail.com

Promjene na tržištu, u bankarskom sektoru, politici i svjetska ekonomska kriza koja je nastupila 2008. godine doveli su do toga da se sve više razmišlja o uticaju rizika i potrebe za njegovim značajnijim proučavanjem. Stoga ćemo u ovom radu pažnju posvetiti riziku likvidnosti koji zajedno sa kreditnim rizikom predstavlja najznačajniji rizik prije svega u bankarskom sektoru.

Pojam likvidnosti

Riječ likvidnost je latinskog porijekla i znači pokretnost, lakoća realizacije. Kad govorimo o likvidnosti možemo reći da ona predstavlja sposobnost nekog preduzeća ili banke da na vrijeme izmiri svoje kratkoročne dospjele obaveze. Dakle, pojam likvidnosti predstavlja sposobnost banke da u svakom momentu raspolaže odgovarajućim iznosom sredstava potrebnih za finansiranje rasta aktive i blagovremeno pokriće svih obaveza koje dospijevaju. Likvidnost podrazumijeva protočnost sredstava iz početnog (novčanog) oblika u ostale pojavne oblike, redoslijedom kako se odvija poslovni proces. Ona predstavlja sposobnost i spremnost finansijske organizacije, banke ili nekog drugog pravnog subjekta da sve svoje prispjele obaveze izvršava u rokovima dospijeca, a da s druge strane ne trpi gubitke. Ako bismo potpunije htjeli da definišemo likvidnost, onda bismo pored sposobnosti da se likvidiraju dospjele kratkoročne obaveze morali navesti da i posle toga preduzeće mora da raspolaže sa dovoljno obrtnih sredstava za nastavak tekuće poslovne aktivnosti (Stojanović, 2017).

Neostvarivanje likvidnosti vodi ka nelikvidnosti, stanju u kojem preduzeće više nije u mogućnosti izmiriti nastale obaveze. Nelikvidnost je problem finansijske nestabilnosti, odnosno to je kriza likvidnosti, kao oblik operativne krize. Neostvarivanje minimalnog dobitka ili poslovanje sa gubitkom dovodi do smanjenja vlastitog kapitala, a na kraju i do prezaduživanja. Prezaduženost je veoma čest uzrok nelikvidnosti, odnosno prvi na listi uzroka poslovne krize.

Iako postoji više definicija likvidnosti jedna od njih je ta da likvidnost banke predstavlja sposobnost banke da udovolji svim predviđenim i nepredviđenim finansijskim zahtjevima svojih klijenata, te da osigura dodatne izvore za pribavljanje potrebnih sredstava banke, odnosno treba biti sposobna da u kratkom roku i bez prevelikih troškova pribavi dodatna sredstva putem povećanja obaveza, sekuritizacijom, prodajom aktive ili na neki drugi način (Živko, Kandžija, 2014). Dakle, likvidna banka u svakom momentu bi trebala biti sposobna da ispuní preuzete obaveze, i tako da bude u stanju da dođe do potrebnih sredstava transformišući svoju imovinu u novčani oblik bez većih gubitaka i u kratkom vremenskom roku. Ukoliko banka nije likvidna ona ne može da vrši svoju osnovnu djelatnost što dovodi do gubitka povjerenja u nju. Iz tog razloga klijenti mogu da vrše pritisak da im se isplate njihovi depoziti, što dalje za posledicu ima blokadu svih njenih funkcija pa i sam bankrot.

Likvidnost banke je proces nesmetanog pretvaranja novčanih sredstava u kreditne i nekreditne plasmane, odnosno pretvaranje potraživanja banke po svim osnovama

(glavnica, kamata, naknada) i u svim oblicima (kredit, vrijednosni papir) u novčana sredstva planiranom dinamikom (Šverko, 2007).

Pokazatelji likvidnosti

Načelo likvidnosti je jedno od osnovnih načela bankarskog poslovanja, pa se dolazi do zaključka da je likvidnost od velikog značaja za banku. Za njegovu uspješnu realizaciju banka mora u svakom trenutku biti sposobna realno procijeniti svoje izvore sredstava i plasmane - izvori sredstava i plasmani su realne finansijske kategorije, stoga se banka prilikom procjene ne može zanositi nikakvim nerealnim predviđanjima (Katunarić, 1988).

Nivo likvidnosti banke iskazuje se pokazateljima likvidnosti. „Koeficijenti, indikatori likvidnosti mogu da se izračunaju kao:

1. Sadašnja likvidnost

$$KSL = \frac{\text{Iznos raspoloživih sredstava}}{\text{(GB + Dv + Hv)}} \div \text{Iznos kratkoročno dospjelih obaveza}$$

2. Perspektivna likvidnost

$$KPL = \frac{\text{Iznos raspoloživih novčanih sredstava + Potraživanja i Hov koje će se u}}{\text{Iznos kratkoročno dospjelih obaveza}}$$

3. Optimalna likvidnost

$$KOL = 100 / (100 - (\text{procenat rizika naplate i HOV}))$$

4. Opšta (tekuća) likvidnost

$$KTL = \frac{\text{Ukupna obrtna sredstva}}{\text{Ukupne kratkoročne obaveze}}$$

Banke i finansijske institucije su dužne da likvidnost drže na nivou, tako da pokazatelj likvidnosti:

- Iznosi najmanje 1, kad je obračunat kao prosek pokazatelja likvidnosti, za sve dane u mesecu;
- Ne bude manji od 0,9 uzastopno duže od 3 dana;
- Iznosi najmanje 0,8 kad je obračunat za jedan radni dan.

Kritičan nivo likvidnosti je onaj čiji je pokazatelj manji od 0,8 (Kovačević, 2016).“

Likvidna banka je ona banka koja ima sposobnost: da podmiruje troškove poslovanja, da isplaćuje depozite, da klijentima koji su kreditno sposobni odobrava kredite, da ispunjava obaveze po garancijama i koja lako može da prikupi kapital na tržištu, a da ne ugrozi svoj reputacijski kapital. Na osnovu prethodno navedenog možemo reći da je likvidna ona banka koja na zalihama uvijek ima odgovarajuću količinu utrživih sredstava ili ima sposobnost da u svakom trenutku može obezbijediti sredstva pozajmljujući na tržištu ili prodavajući svoju aktivu.

Rizik likvidnosti

Rizici su karakteristični za bankarstvo i stalno su prisutni u bankarskom poslovanju. Osnovni rizici u poslovanju banke su:

- Rizik likvidnosti,
- Kreditni rizik,
- Valutni rizik,
- Kamatni rizik,
- Rizik iz uslovnih obaveza.

Rizik likvidnosti jeste rizik od nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital, usljed nemogućnosti ispunjavanja dospjelih obaveza. On nastaje na osnovu odliva depozita, na osnovu izostanka očekivanog priliva sredstava, na bazi aktiviranja uslovnih obaveza itd. Jedan od osnovnih uzroka pojave rizika likvidnosti jeste ročna transformacija sredstava banke. Zbog asimetrije u formiranju i plasiranju bankarskih sredstava dolazi se do toga da banke sa likvidnim sredstvima finansiraju nelikvidne kreditne plasmane što dovodi do rizika likvidnosti. Dakle, likvidnost investicionog sredstva je u direktnoj vezi sa stepenom njene rizičnosti. Ukoliko se rizik shvati kroz distribuciju vjerovatnoće onda je isparljivost odstupanja od očekivanih cijena veća, što su standardne devijacije mogućih promjena veće. Odnosno, što je relativni značaj odstupanja veći, manja je likvidnost investicionog sredstva. Prema tome, novac je savršeno likvidan jer uvijek ima vrijednost koja odgovara nominalnoj vrijednosti. Rizik likvidnosti je važan jer se u tržišnim ekonomijama likvidnost banke posmatra kao neophodan uslov bankarstva.

Neravnoteža između sredstava i plasmana (prelivanje dugoročnih sredstava u kratkoročne plasmane) u praksi je veoma rijedak slučaj, pa ne predstavlja eventualnu opasnost za banke, naročito ne za rizik likvidnosti.

Zbog dodatne regulacije upravljanja rizikom likvidnostii zbog zaoštavanja kreditnih uslova, rizik likvidnosti prelazi sa banaka na preduzeća koja sve teže dolaze do neophodnih likvidnih sredstava. Pokazatelj toga je sve veći broj preduzeća u stečaju, likvidaciji ili u predstečajnim nagodbama.

Rizik likvidnosti je u grupi vodećih finansijskih rizika u bankarstvu. Javlja se sa promjenom likvidne pozicije banke, u kojoj njena likvidna aktiva nije dovoljna za izmirivanje njenih obaveza. Izvori rizika likvidnosti u bankarstvu najčešći su drugi finansijski rizici, čija realizacija uzrokuje poremećaje u novčanom toku (Matić, 2008):

- Kreditni rizik, u smislu visoke koncentracije rizične aktive u kreditnom portfoliju banke, visokog iznosa dospjelih neizmirenih potraživanja banke po kreditnim poslovima, ili
- Tržišni rizici, u smislu pozicija za trgovanje koje su u nelikvidnoj aktivu, što umanjuje mogućnost njene likvidacije.

Poremećaje u novčanim tokovima banke uzrokuju i drugi razlozi, neki od njih su:

- Trend pada poslovne dobiti u vremenskoj seriji;
- Valutna neusaglašenost pozicija aktive i pasive u bilansu stanja;
- Uvođenje usluga sa neadekvatnom procjenom uticaja na likvidnost;
- Nagli rast aktive koja se odnosi na promjenjivu depozitnu strukturu.

Sledeći podaci mogu ukazivati na rastući rizik likvidnost (Kovačević, 2016):

- Odnos kredita i depozita ukazuje na stepen do koga struktura depozita banka finansira kreditni portfolio;
- Stepens oslanjanja na sredstva sa profesionalnih tržišta novca;
- Neto kratkoročne obaveze;
- Raspoloživa likvidnost; i
- Oslanjanje na velikoprodajno finansiranje.

„Rizik likvidnosti jedan je od najznačajnijih među bankovnim rizicima jer predstavlja rizik gubitka odnosno nemogućnost podmirivanja dospjelih tekućih obaveza zbog nedostatka novca ili novčanih ekvivalenata. Stoga svaka banka ima zadatak osigurati likvidnost u svakom trenutku, odnosno udovoljiti zahtjevima za povlačenjem depozita od strane deponenta ili pružiti obećana sredstva klijentima koja su ugovorena kreditnim linijama. Ukoliko banka nije sposobna pribaviti zahtijevana sredstva (korištenjem i prodajom aktive ili uzajmljivanjem od drugih) u trenutku kad je to potrebno, smatra se da ta banka nije likvidna. Nelikvidnost banku može dovesti do propasti što implicira važnost upravljanja navedenim rizikom, te ujedno, propast jedne banke može dovesti do učinka zaraze banaka, tj. negativno se odraziti na cjelokupni bankarski sistem (Tica, 2016).“

Rizik likvidnosti je jedan od najvažnijih bankovnih rizika jer banka u svakom momentu treba biti sposobna da podmiri obaveze prema svojim klijentima i deponentima. On se definiše kao rizik da finansijska institucija neće moći nesmetano pretvarati svoja sredstva planiranom i potrebnom dinamikom.

Rizik likvidnosti predstavlja opasnost od neusklađene dospelosti sredstava i obaveza prema izvorima sredstava u privrednom subjektu, što može rezultovati teškoćama sa likvidnošću (nedostatkom novčanih sredstava za podmirenje dospjelih obaveza) ili čak stečajem privrednog subjekta (Peterlin, 2004).

Prohaska definiše rizik likvidnosti za banku kao rizik od nemogućnosti naplate potraživanja (glavnica, kamata, naknada) na dan dospjeća, ali i nemogućnosti banke da izvrši obvezu za izdani kredit (Prohaska, 1996).

Leko definiše širi i užu obuhvat definicije rizika likvidnosti. U užem smislu, rizik likvidnosti upozorava na opasnost da se vrijednosni papiri neće moći prebaciti u novčanom obliku u željenom vremenu i po željenoj cijeni, dok u širem smislu, rizik

likvidnosti označava opasnost da se bilo koji nenovčani oblik imovine neće moći, bez gubitaka pretvoriti u novac kroz određeno vrijeme (Leko 1993).

Nedostatak likvidnosti ukazuje na to da se banka nalazi u problemu, jer je likvidnost osnovni uslov opstanka banke na tržištu. U ovakvim situacijama kada banka ima probleme sa likvidnošću, ostale kreditne institucije će sve teže pozajmljivati sredstva bankama, koje su problematične, bez dodatnog osiguranja ili viših kamatnih stopa, što može dovesti do problema sa zaradom i do propasti problematične banke (Rose, Hudings, 2015). Ako banka ne vodi dovoljno brige o likvidnosti može se u kratkom vremenskom roku sresti sa problemima koji negativno djeluju na njenu profitabilnost i solventnost, tj. banka može propasti. Propast banke se može odraziti negativno na čitav bankarski sistem.

Četiri osnovna indikatora nelikvidnosti banke su (Jović, 1990):

- banka nema dovoljan iznos novčanih sredstava na računu kod centralne banke;
- banka nije u stanju isplaćivati novčana sredstva na osnovu odobrenih kredita;
- banka nije u mogućnosti otplatiti korištene kredite kod centralne banke, drugih banaka ili u inostranstvu u prethodno ugovorenim rokovima;
- drži niži nivo obaveznih rezervi kod centralne banke u odnosu na propisani obim.

Potreba banke za likvidnošću se može sagledati na osnovu izvora potražnje i ponude likvidnosti. Udruženjem izvora ponude i potražnje likvidnosti određuje se neto pozicija likvidnosti sljedećim načinom (Rose, Hudings, 2015):

Neto pozicija likvidnosti (Lt) = opskrblijvanje finansijskog preduzeća tokovima likvidnosti [depoziti koji pristižu (prilivi) + prihodi od prodaje nedepozitnih usluga + otplate kredita komitenata + prodaja aktive + pozajmljivanja s tržišta novca] – **potražnja finansijskog preduzeća za likvidnošću** [povlačenje depozita (odlivi) + obim prihvatljivih zahtjeva za kreditima + otplate pozajmica + drugi troškovi iz poslovanja + isplate dividendi dioničarima].

Ukoliko je potražnja za likvidnošću veća od ponude tj. (Lt0) menadžment se priprema za suficit likvidnih sredstava te planira način kako će profitabilno investirati taj višak (Rose, Hudings, 2015). U zavisnosti od likvidnosti potraživanja na strani aktive, te strukture i inteziteta obaveza na strani pasive, likvidnost banke može biti većeg ili manjeg stepena.

Rizik likvidnosti je rizik nemogućnosti transformacije imovine u novčani oblik u kratkom vremenskom roku i bez gubitaka. Javlja se kad vlasnici pasive finansijske institucije, kao što su deponenti ili nositelji polise osiguranja, traže gotovinu odmah za finansijska potraživanja koja imaju kod finansijske institucije ili kada vlasnici izvan bilansnih kreditnih obaveza (ili kreditnih linija) iznenada izvrše svoje pravo na posuđivanje - povuku svoje kreditne obaveze (Saunders, Millon Cornet, 2006).

Postoje tri osnovna rizika likvidnosti:

- rizik neusklađene likvidnosti - pojavljuje se zbog neusklađenosti pasive i aktive.
- rizik pojačane likvidnosti - nastaje zbog moguće potrebe banke u budućnosti za značajno višim iznosima likvidnih sredstava.
- tržišni rizik likvidnosti - nastaje zbog potencijalne slabije likvidnosti nekog tržišta, pa se na taj način može prouzrokovati slabija prodaja bankarskih rezervi likvidnosti (Šverko, 2007).

Banke na strani aktive plasiraju kredite klijentima i time pojačavaju tokove kapitala u nacionalnoj ekonomiji. Na strani pasive, one pružaju likvidna sredstva svojim deponentima na poziv, pa iz takvih procesa nastaje rizik likvidnosti (Diamond et.al., 1999). Rizik likvidnosti nastaje usljed naglih promjena u podmirivanju obaveza banke, koja je prinuđena da proda dio aktive po nižoj cijeni ili da pozajmi sredstva sa kamatom višom od realne.

Rizik likvidnosti može se mjeriti dvama osnovnim alatima:

- omjerima likvidnosti ili
- gapovima tj., planovima likvidnosti (Prga et.al., 2009).

Postoje različiti omjeri koje banka može pratiti pri analizi rizika likvidnosti. Neki od važnijih su:

- *omjer kredita i depozita* - jedan od najtradicionalnijih omjera likvidnosti. Osnovna je logika bila staviti u omjer kredite (koji su u osnovi nelikvidni instrumenti) i depozite.
- *omjer likvidne aktive i ukupne pasive* - veći omjer znači i veću likvidnost banke.
- *omjer kratkoročne aktive i kratkoročne pasive* - u osnovi bi trebao biti iznad jedan, odnosno kratkoročna aktiva bi trebala biti viša od kratkoročne pasive.
- *omjer osnovnih depozita i ukupne aktive* - stavlja u odnos dugoročnije i stabilnije depozite i ukupne aktive. Na taj način se može donijeti zaključak o stabilnosti izvora sredstava banke.

Slijedi zaključak da što je manji omjer kredita i depozita, to banka ima bolju likvidnu poziciju.

Prema Jurmanu, planiranje likvidnosti banke temelji se na sljedećem obrascu $1+2-3=4$, pri čemu je:

1. stanje novčanih sredstava na početku razdoblja;
2. + priliv novčanih sredstava;
3. – odliv novčanih sredstava;
4. = stanje novčanih sredstava na kraju razdoblja (Jurman, 2003).

Planovi likvidnosti mogu biti operativni, tj. kratkoročniji, ili strateški, tj. dugoročniji. Operativni planovi likvidnosti izrađuju se najčešće za razdoblja poput jednog dana, sedam dana, jednog mjeseca, ili tri mjeseca. Strateški planovi likvidnosti rade se najčešće u okviru godišnjeg plana. Vrlo je bitno za svaku banku postaviti što je

moguće realnije sisteme planiranja likvidnosti. Takvi planovi likvidnosti moraju biti razrađeni po najznačajnijim valutama te je veoma bitno pratiti njihovo ostvarivanje (Prga et.al., 2009).

Merenje rizika likvidnosti

Mjerenje i praćenje likvidnosti banke se kontinuirano sprovodi, ali važno je znati kako se može izmjeriti rizik likvidnosti. „Iznos neto potrebnih sredstava i likvidnosti definišu rizik likvidnosti:

$$RL=L-NPS$$

Gdje je: RL- rizik likvidnosti; L-likvidnost, izvor gotovinskih sredstava; NPS- neto potrebna sredstva. Kada je RL negativan, postoji rizik likvidnosti i tada su neto potrebna sredstva veća od raspoloživih likvidnih resursa. Ako je RL veći od nule, banka je sposobna da zadovolji zahtjev za neto potrebnim sredstvima. Razumije se postoje i sofisticiraniji modeli mjerenja, ali karakteristično je za svaku banku da primjenjuje sopstvenu metodologiju. Najčešće korišćeni metodi su: analiza gepa likvidnosti, analiza racia likvidnosti, indeks likvidnosti i likvidnost u riziku (Milošević, 2014).

Kriza likvidnosti

Kriza likvidnosti se odražava kroz problem likvidnosti, odnosno nastaju teškoće u plaćanju koje se ne mogu ublažiti rezervama likvidnosti, a nastali gubici se ne mogu pokriti iz vlastitog kapitala, pa prijeti insolventnost. O krizi likvidnosti se radi onda kada je ugrožena kratkoročna ili srednjoročna sposobnost plaćanja preduzeća ili kad prijeti prezaduženost, i obilježava je ekstremna oskudica finansijskih sredstava. Stoga je zadatak kriznog menadžmenta da utvrdi probleme koji ugrožavaju likvidnost ili nepouzdanost finansiranje firme i preduzme neophodne mjere za njihovo otklanjanje. Neophodne su, prije svega, finansijske mjere (pribavljanje novih kredita, usporavanje planiranog odliva kapitala, ubrzanje naplate prihoda itd.).

Stvarni uzroci krize likvidnosti su brojni (Osmanagić Bedenik, 2003):

- Ako se snažno smanji prodaja, smanjuju se primici, dok višak kapaciteta te rastuće zalihe veže postojeći kapital. Pad prodaje uz izostanak reakcije proizvodnje brzo vodi porastu zaliha. Porast zaliha, kao i svaka druga investicija, finansira se iz nekih izvora i opterećuje likvidnost.
- Intenzivno povećanje prodaje uz istodobnu promjenu ponašanja kupca. Indikator za to je intenzivno povećanje potraživanja od kupaca u bilanci. To je tipična situacija za preduzeće u fazi konjunktornog oporavka.
- Pogoršanje uslova isporuke. Kriza preduzeća na tržištu se ne može dugo sakrivati. Dobavljači koji se boje za naplatu svojih potraživanja reaguju često zaoštavanjem uslova plaćanja, sve do zahtjeva plaćanja unaprijed.

- Pogrešno finansiranje opreme. Kratkoročno finansiranje opreme ili varijabilne kamate finansiranja opreme vode pri povećanju kamata do pojačanog finansijskog opterećenja.
- Finansiranje gubitaka. U primjeru negativnog doprinosa pokriću svaka prodaja vodi operativnim gubicima te pojačava potrebe za finansiranje,
- Visok i neočekivan izostanak naplate potraživanja vodi intenzivnom pogoršanju likvidnosti

Mere za uspostavljanje likvidnosti

Likvidacija podrazumijeva prestanak poslovne aktivnosti preduzeća prodajom ili zatvaranjem proizvodnih i poslovnih jedinica, i iakoto nije toliko atraktivna mjera ipak je poželjnija opcija nego da dođe do bankrotstva. Tokom postupka likvidacije stečajni upravitelj putem aukcije ili na drugi način, nastoji prodati imovinu dužnika po najvećoj mogućoj cijeni u skladu sa rokovima i zakonskim procedurama, a sve se to vrši pod nadzorom povjerenika. Sredstva od prodaje se isplaćuju povjerenicima koji na osnovu sudske odluke imaju prijavljena i neosporena potraživanja.

Međutim, da ne bi došlo do likvidacije preduzeće koje ima problema sa likvidnošću mora stalno da analizira mogućnost iskorištavanja svih potencijala povećanja likvidnosti koji se moraju brzo identifikovati i napraviti korisnim. Postoji šest osnovnih strategija za uspostavljanje likvidnosti, odnosno saniranje krize likvidnosti kako bi se povećali prihodi i smanjili rashodi, a to su (Baroš, 2014):

- Osiguranje prihoda iz tekućeg poslovanja – naplata potraživanja
- Ubrzanje priliva iz tekućeg poslovanja
- Povećanje prihoda iz do sada neiskorištenih izvora likvidnosti
- Smanjenje izdataka u tekućem poslovanju
- Pomjeranje izdataka u tekućem poslovanju i
- Smanjenje izdataka koji se odnose na do sada neekorištene izvore likvidnosti.

Upravljanje rizikom likvidnosti

Rizik likvidnosti je u prošlosti bio podcijenjen, međutim u vremenu recesija i finansijskih kriza aktuelnih u posljednje vrijeme sve više dobija na važnosti. Kako su banke bile u središtu finansijske krize, a njihove su bilance bile opterećene s jedne strane nelikvidnom imovinom (rastućim udjelom neprihodujućeg kreditnog portfelja sa teško utrživim nekretninama u zalogu), a sa druge strane dospijevajućim obvezama (po kreditnim linijama i opadajućim primljenim depozitima), regulatorni su mehanizmi stavili veći naglasak na upravljanje rizikom likvidnosti (Grebenar, 2015).

Upravljanje rizikom likvidnosti obuhvata dnevno vrednovanje svih finansijskih obaveza, izdvajanje minimalne rezerve likvidnosti i izbjegavanje dodatnih troškova pozajmljivanja u slučaju nužde i prisilne prodaje imovine. Ponašanje klijenata, kao i

međuzavisnost između odobravanja kredita i povlačenja finansijskih sredstava predstavlja glavni izazov za uspješno upravljanje rizikom likvidnosti. Banke tranzicijskih država i supervizori banaka moraju usvojiti Bazelske principe upravljanja rizikom likvidnosti za banke. Strategija upravljanja rizikom likvidnosti je sastavni dio strategije upravljanja drugim rizicima, s obzirom na uzročno-posljedičnu povezanost i usklađeno djelovanje različitih rizika.

Da bi upravljanje rizikom likvidnosti bilo uspješno bitno je stalno mjeriti i pratiti novčane tokove banke kako bi se na vrijeme mogle uočiti potencijalne opasnosti. Korisne su sledeće metode (Kovačević, 2016):

- *Upravljanje pristupom tržištu.* Da bi upravljanje rizikom likvidnosti bilo uspješno, banka mora imati pristup finansijskim tržištima i koristiti ga uspješno, kako bi obezbijedila sredstva ili plasirala višak. Bitno je naglasiti da je u Srbiji ovaj princip jako teško ispoštovati u cjelosti zbog stanja na finansijskom tržištu.
- *Alternativno planiranje.* Veoma je bitno da banka uvijek ima alternativne planove zaslučaj krize likvidnosti koje bi implementirala u hitnim slučajevima u kojima prvobitno zamišljeni planovi ne mogu biti sprovedeni;
- *Upravljanje deviznom likvidnošću.* Zbog poslovanja banaka na više tržišta i sa više valuta važno je da svaka banka ima posebne sisteme mjerenja, praćenja i kontrolisanja transakcija glavnih valuta. Naravno, bitno je da banka ima i posebne strategije za upravljanje valutnim rizikom kada su sve glavne valute u pitanju;
- *Interne kontrole* za upravljanje rizikom likvidnosti. Sistemi interne kontrole i vrednovanja likvidnosti i njihovog efikasnog sprovođenja su postali obaveza banke takođe;
- *Uloga objavljivanja podataka* o poboljšanju likvidnosti. Kod upravljanja rizikom likvidnosti je važno da banka objektivno izvještava javnost o stanju svoje likvidnosti;
- *Uloga supervizora.* Supervizori bankarskog sektora su dužni da sprovedu nezavisno vrednovanje bankarskih strategija, politika, procedura i prakse. Supervizor zahtijeva efikasan sistem za mjerenje, praćenje i kontrolu rizika likvidnosti banke.

Obuhvatna mjera rizika likvidnosti ne postoji. Upravljanje rizikom likvidnosti, osim analize bančnih bilansnih i vanbilansnih pozicija u odnosu na buduće gotovinske tokove, pretpostavlja i obezbjeđenje izvora sredstava za održavanje optimalnog nivoa likvidnosti. Veoma je važno da se strategijom upravljanja rizikom likvidnosti predvide eventualne poteškoće i troškovi pozajmljivanja sredstava na tržištima, za potrebe očuvanja likvidne pozicije banke.

Kao i u slučaju drugih rizika, uspješno upravljanje rizikom likvidnosti pretpostavlja da u banci postoji (Matić, 2008):

- Jasno definisan proces upravljanja rizikom likvidnosti (identifikacija, procjena, mjerenje, monitoring izloženosti i kontrola cijelog procesa) kao i procedure;
- Razvijen informacioni sistem koji predstavlja osnovu uspješnog upravljanja rizikom likvidnosti na dnevnoj osnovi i njegove kontrole;
- Plan obezbjeđenja sredstava za teško predvidive i vanredne situacije, na kratak i dugi rok, koji bi trebalo da uvjeri da banka može preventivno i efikasno da upravlja kako rutinskim, tako i neočekivanim promjenama svoje likvidne pozicije.

Uspješno upravljanje rizikom likvidnosti osim dobre informacione podrške, sistema i procedura, podrazumijeva i uključenost određenih struktura u ovaj proces, i to (Matić, 2008):

- *Borda direktora*, koji je odgovoran za strategiju upravljanja ovim rizikom, kao i donošenje odluke o obuhvatnom okviru za upravljanje rizikom likvidnosti na nivou banke,
- *Starijeg menadžmenta*, koji je odgovoran za primjenu politika upravljanja ovim rizikom, nadzor nad implementacijom, održavanjem i upravljanje informacionim i drugim sistemima, i uspostavljanje efikasne interne kontrole nad procesom upravljanja rizikom likvidnosti,
- *Odbora za upravljanje aktivom i pasivom* (ALCO odbor), čiji sastav čini stariji menadžment, obično iz funkcije trezora i funkcije upravljanja rizicima (obično menadžment za upravljanje rizikom likvidnosti) i
- *Pojedinaca* koji imaju potrebna iskustva u upravljanju ovim rizikom, primjenjuju odgovarajuće procese i procedure i rade relevantne ekspertize.

Upravljanje rizikom likvidnosti banke značajno je za njeno svakodnevno poslovanje i očuvanje cjelokupne stabilnosti finansijskog sistema. Efektivno i efikasno upravljanje rizikom likvidnosti, kroz procjenu neophodnog novčanog toka kako u redovnom poslovanju, tako i u slučaju vanrednih okolnosti, omogućava banci blagovremeno ispunjavanje obaveza koje dospijevaju, a koje su pod uticajem i internih (poslovne odluke banke) i eksternih događaja, i ponašanja svih učesnika na finansijskom tržištu (Narodna banka Srbije, 2008).

Upravljanje rizikom likvidnosti utiče na dobit i kratkoročnu sposobnost banke da izmiruje dospjele obaveze, kao i na kapital i dugoročnu sposobnost banke da izmiruje svoje obaveze. Dugoročna pozicija banke utiče na mogućnost banke da nabavi potrebna likvidna sredstva, posebno u uslovima nestabilnosti na finansijskom tržištu. Međuzavisnost rizika likvidnosti i ostalih rizika kojima banka može biti izložena je veoma visoka. Iz toga razloga je potrebno da banka analizira sveobuhvatan uticaj drugih rizika na rizik likvidnosti, kao i da uspostavi adekvatan sistem upravljanja rizikom likvidnosti.

Na kraju možemo reći da se upravljanje rizikom likvidnosti svodi na dva osnovna pitanja:

- Da li kompanija može dovoljno brzo prikupiti gotov novac u skladu sa dinamikom dospijevajućih obaveza kako bi ih na vrijeme podmirila?
- Koliko brzo može da proda manje likvidnu imovinu uz plaćanje danka između vremena i cijene prodaje imovine?

Zaključak

Finansijski sektor je žila kucavica svakog preduzeća i ukoliko se tu dese neke smetnje cijelo preduzeće može da doživi kolaps. Očuvanje likvidnosti, ostvarenje uspjeha, kao i čuvanje i izgradnja potencijala uspjeha su egzistencijalni ciljevi preduzeća. Mogućnost prestanka rada preduzeća ili banaka usljed nelikvidnosti čini jedan od temeljnih rizika u preduzetničkom i bankarskom poslovanju. Rizik likvidnosti je najopasniji ubica preduzeća i jedan od najznačajnijih rizika sa kojima se susreću savremene banke.

Rizik likvidnosti je važan jer se u tržišnim ekonomijama likvidnost banke posmatra kao neophodan uslov bankarstva. On nastaje na osnovu odliva depozita, na osnovu izostanka očekivanog priliva sredstava, na bazi aktiviranja uslovnih obaveza itd. Zbog asimetrije u formiranju i plasiranju bankarskih sredstava dolazi se do toga da banke sa likvidnim sredstvima finansiraju nelikvidne kreditne plasmane što dovodi do rizika likvidnosti.

Da bi se održalo povjerenje i stabilnost u bankarski sistem pojavljuju se zaštitni mehanizmi, kao što su sistem osiguranja depozita i diskontni prozor. Ali ti mehanizmi mogu prouzrokovati i negativne učinke, pa svaka banka ima zadatak adekvatno upravljati rizikom likvidnosti što se postiže dobrom politikom upravljanja likvidnošću. Takođe, banke bi svakodnevno trebale mjeriti izloženost riziku likvidnosti, te pokušati da predvide buduće događaje na koje će uvijek imati i dati spreman odgovor.

Rizik likvidnosti zbog prirode bankarskog poslovanja nije moguće u potpunosti izbjeći, ali je moguće, aktivnom politikom upravljanja rizikom likvidnosti, smanjiti njegove negativne efekte.

Literatura

1. Baroš, Ž., (2014): Krizni menadžment u uslovima tranzicije, Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka
2. Diamond, Douglas W., Rajan, Raghuram G., (1999.): Liquidity Risk, Liquidity Creation and Financial Fragility: A Theory of Banking, Working paper 7430, National Bureau of Economic Research, Cambridge
3. Grebenar D., (2015): Rizik likvidnosti – najopasniji ubica preduzeća, (dostupno na web sajtu: <http://swot.ba/wordpress/rizik-likvidnosti-najopasniji-ubojica-poduzeca/>)
4. Jović S. (1990.): Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd

5. Jurman, A., (2003.): Planiranje likvidnosti banke, Ekonomska istraživanja, Fakultet ekonomije i turizma «Dr. Mijo Mirković», Pula
6. Katunarić, A. (1988.): Banka: principi i praksa bankovnog poslovanja, Centar za informacije i publikacije, Zagreb
7. Kovačević V.,(2016): Modeli upravljanja rizikom u bankarskom sektoru, (dostupno na web sajt: <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/6690/Disertacija4785.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
8. Leko, V., (1993.) Rječnik bankarstva i financija, Masmedia
9. Matić V., (2008): Rizik likvidnosti 6, (dostupno na web sajt: http://www.ubs-asb.com/Portals/0/Casopis/2008/5_6/B05-06-2008-Ekoleks.pdf)
10. Milošević, M., (2014): Upravljanje rizikom likvidnosti, originalni naučni rad, Beogradska poslovna škola, (dostupno na web sajt: <http://www.ubs-asb.com/Portals/0/Casopis/2014/1/UBS-Bankarstvo-1-2014-Milosevic.pdf>)
11. Osmanagić Bedenik, N., (2003.): Kriza kao šansa, Školska knjiga d.d. Zagreb
12. Peterlin, J., (2004.): Instrumenti za upravljanje finansijskim rizicima (I dio), Računovodstvo, revizija i financije, br. 2/2004.
13. Prga, I., Vrdoljak, T., Šverko, I., (2009) Upravljanje rizikom likvidnosti korištenjem valutnih SWAP ugovora, (dostupno na web sajt: <http://www.efos.unios.hr/ekonomskivjesnik/wpcontent/uploads/sites/105/2013/05/ekvjensnik092.pdf>)
14. Principi za upravljanje rizikom likvidnosti, (dostupno na web sajt: http://www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_6/55_6_4.html?cmsframe=primerfriendly)
15. Prohaska, Z., (1996.): Analiza vrijednosnih papira, Infoinvest, Zagreb
16. Rose P. S., Hudgins S. C. (2015.): Upravljanje bankama i finansijske usluge, Naklada Mate, Neum
17. Saunders A., Millon Cornett M. (2006.): Finansijska tržišta i institucije: moderno viđenje, Poslovni dnevnik, Masmedia, Zagreb
18. Stojanović, V., (2017): Poslovne finansije, Evropski defendologija centar Banja Luka
19. Šverko I. (2007.): Upravljanje nekreditnim rizicima u hrvatskim finansijskim institucijama, Hrvatski institut za bankarstvo i osiguranje, Zagreb
20. Tica T., (2016): Metode upravljanja rizikom likvidnosti banka, (dostupno na web sajt: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A369/datastream/PDF/view>)

21. Živko I., Kandžija V. (2014.): Upravljanje bankama, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Sveučilište i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Rijeka, Mostar

LIQUIDITY RISK

Andelko Tadić⁴

Abstract

Liquidity manifests itself as the ability of a, to have, at its disposal, sufficient working capital to continue with its current business activities. Liquidity risk is among leading financial risks in banking and it is extremely important because the liquidity of a bank is considered to be one of the most basic conditions of banking in modern market economies. A bank must be ready to settle all obligations towards its clients and depositors at all times, and if this is not the case, the bank is in trouble. Bank illiquidity can lead to a collapse from which it can be concluded that it is very important to adequately manage the liquidity risk and, in this way, try to reduce its negative effects.

Key words: *liquidity, risk, bank, business.*

Datum dolaska (Date received): 24.01.2018.

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.03.2018.

⁴ Andelko Tadić, UA Sport and Tourism Organization Stanari, 74208 Stanari, Republika Srpska-Bosnia and Herzegovina, +387 53 290 742, E-mail: abaa2005@gmail.com

STATISTIČKO IZVEŠTAVANJE BUDŽETSKIH KORISNIKA¹

Pregledni rad

UDK: 005.311.121:336.14

657.631.6

Aleksandar Petković²

Apstrakt

Direktni i indirektni korisnici budžetskih sredstava su dužni da u toku poslovne godine izveštavaju o utrošku odobrenih novčanih sredstava za realizaciju svojih aktivnosti. Zakonskim i podzakonskim propisima definisan je način dostavljanja podataka o izvršenju budžeta. Osim pomenutih propisa, korisnici budžeta su dužni da prilikom izrade i objavljivanja finansijskih izveštaja uvažavaju odredbe Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor (MRS-JS). Na osnovu podataka koje dostave svi budžetski korisnici kreira se jedinstveni "Kompleksni godišnji izveštaj za korisnike budžetskih sredstava". Ovaj izveštaj predstavlja polaznu informaciju o budžetskim korisnicima za kreiranje statističkih izveštaja na nivou države i statističke pokazatelje poslovanja državnog sektora u ukupnim makroekonomskim računima i najznačajnijim makroekonomskim agregatima za Republiku Srbiju.

Ključne reči: *statističko izveštavanje, međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor (MRS-JS), nacionalni računi, budžetski korisnici.*

JEL: H83

Uvod

Finansijsko izveštavanje, u svetlu odgovornog pristupa sredstvima centralnog nivoa vlasti, igra veoma značajnu ulogu. Radi lakšeg pristupa i omogućavanja uporedivosti finansijske odgovornosti i poslovanja između više budžetskih korisnika, pokazatelji se dostavljaju na odgovarajućim obrascima.

Osim na državnom nivou, sve više se teži unifikaciji standarda i principa u izveštavanju u javnom sektoru i u internacionalnim okvirima. Međunarodne finansijske institucije posvećuju posebnu pažnju izradi i implementaciji standarda izveštavanja javnog sektora. Države implementacijom standarda izveštavanja dobijaju relevantne pokazatelje nacionalne ekonomije.

¹ Ovaj članak je proistekao iz istraživačkog rada u okviru projekta "Razvoj finansijske službe Vojske Srbije od 1985. do 2015.godine" koji se finansira sredstvima Ministarstva odbrane Republike Srbije. Projekat se vodi pod evidencionim brojem VA-DH5/17-19

² Aleksandar Petković, Vojska Srbije, Centralna logistička baza, 2.SPC, Niš, Telefon: 060/389-49-62, e-mail: aleksandar.pet03@gmail.com

Finansijsko izveštavanje u javnom sektoru

Države ubiraju sredstva od poreza, transfera i drugih netržišnih i tržišnih aktivnosti za potrebe finansiranja svojih aktivnosti pružanja usluga. Države, takođe, posluju sa raznim entitetima radi obezbeđivanja robe i usluga jedinicama u svom sastavu. Deo entiteta se u finansiranju svojih aktivnosti oslanja na aproprijacije iz budžeta, odnosno raspodelu prihoda od oporezivannja ili drugih državnih prihoda. Entiteti mogu obavljati dodatne aktivnosti generisanja prihoda, uključujući i komercijalne aktivnosti. Deo entiteta, svoja sredstva generišu prevashodno od komercijalnih aktivnosti (javna preduzeća).

Pravilnikom o načinu pripreme, sastavljanja i podnošenja finansijskih izveštaja korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i budžetskih fondova propisano su finansijski izveštaji korisnika sredstava budžeta. To su:

- Završni račun,
- Godišnji finansijski izveštaj,
- Periodični finansijski izveštaj,
- Konsolidovani godišnji i periodični izveštaj.

Navedeni izveštaji se dostavljaju na sledećim propisanim obraascima:

- Bilans stanja,
- Bilans prihoda i rashoda,
- Izveštaj o kapitalnim izdacima i primanjima,
- Izveštaj o novčanim tokovima i
- Izveštaj o izvršenju budžeta.

Navedeni finansijski izveštaji, sadrže i deo koji se dostavlja u pisanoj formi i za koji nisu propisani obrasci. To su:

- objašnjenja velikih odstupanja između odobrenih sredstava i izvršenja,
- izveštaj o korišćenju dela sredstava iz tekuće i stalne budžetske rezerve,
- izveštaj o garancijama datim u toku fiskalne godine i
- pregled primljenih donacija i kredita, domaćih i stranih, kao i izvršenih otpata kredita, usaglašenih sa informacijama sadržanim u izveštajima o novčanim tokovima.

Vođenje poslovnih knjiga i sastavljanje, prikazivanje, dostavljanje i objavljivanje finansijskih izveštaja direktnih i indirektnih korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija obaveznog socijalnog osiguranja, budžetskih fondova Republike Srbije i budžetskih fondova autonomnih pokrajina i jedinica lokalne

samouprave, vrši se u skladu sa principima Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor. Navedeni finansijski izveštaji se pripremaju u skladu sa principima gotovinske osnove MRS-JS. Gotovinska osnova računovodstva prepoznaje transakcije i događaje samo kada gotovinu (uključujući gotovinske ekvivalente) prima ili plati entitet. Finansijski izveštaji pripremljeni po gotovinskoj osnovi pružaju čitaocima informacije o izvorima gotovog novca podignutim u toku perioda, svrhe za koje se koristi gotovina i gotovinske salde na dan izveštavanja. Fokus merenja u finansijskim izveštajima su balansi gotovine i promena u njima. Prema MRS-JS koje objavljuje Odbor za Međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor ciljevi finansijskog izveštavanja se najbolje mogu postići usvajanjem obračunske osnove MRS-JS. Gotovinska osnova MRS-JS je razvijena kao srednji korak koji pomaže u prelasku na obračunsku osnovu finansijskog izveštavanja i usvajanja obračunske osnove MRS-JS. Ona nije predviđena kao cilj sam po sebi.

Finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa MRS-JS daju pregled:

- kontrolisanih sredstava ili obaveza države,
- troškova usluga koje pruža država i
- prihoda od poreza i drugih prihoda generisanih za finansiranje rashoda.

O finansijama državnog sektora i šireg javnog sektora u celini može se izveštavati u skladu sa MRS-JS i u skladu sa statističkim osnovama finansijskog izveštavanja.

Statističke osnove finansijskog izveštavanja

Finansijski izveštaji države ili njenih pojedinih delova mogu se prezentovati u skladu sa statističkim osnovama finansijskog izveštavanja. Finansijske informacije na statističkim osnovama mogu se objavljivati u skladu sa sledećim izveštajnim okvirima:

- Sistem nacionalnih računa UN (United Nations System of National Accounts – SNA 2008), predstavlja prve međunarodne statističke standarde finansijskog izveštavanja. Nastao je 1953. godine, a usled kontinuiranog i sve zahtevnijeg razvoja svetske ekonomije, više puta revidiran (poslednji put 2008. godine),
- Evropski sistem računa (European System of Accounts – ESA 2010), predstavlja sistem nacionalnih i regionalnih računa napravljen za potrebe zemalja članica Evropske unije. U pogledu definicija, računovodstvenih pravila i klasifikacija sličan sa Sistemom nacionalnih računa UN iz 2008. godine. Najveće razlike se odnose na preciznost i detaljnost u definisanju i prezentovanju računovodstvenih pravila i klasifikacija.
- Statistike državnih finansija MMF (The Government Finance Statistics 2014 – GFS 2014), predstavlja statistički makroekonomski sistem napravljen sa

ciljem da oceni finansijsku poziciju i dalju dinamiku državnog sektora, odnosno javnog sektora u celini.

Ciljevi finansijskih izveštaja pripremljeni u skladu sa MRS-JS i one pripremljene u skladu sa statističkim osnovama finansijskog izveštavanja u nekim pogledima se razlikuju. Ciljevi finansijskih izveštaja pripremljenih u skladu sa MRS-JS jesu da pruže informacije korisne za donošenje odluka i da demonstriraju odgovornost entiteta za resurse koji su mu povereni i koje kontroliše. Svrha finansijskih izveštaja pripremljenih u skladu sa statističkim bazama finansijskog izveštavanja je da pruži informacije pogodne za analizu i procenu fiskalne politike, posebno za rad državnog sektora i šireg javnog sektora bilo koje zemlje. Iako statističke osnove finansijskog izveštavanja mogu biti opisane računovodstveno, one mogu bitno da se razlikuju od osnovnog finansijskog računovodstvenog sistema koji se nalazi u njihovoj osnovi. MRS-JS i statističke osnove finansijskog izveštavanja takođe imaju puno sličnosti u tretmanu transakcija i događaja. Na primer, oni usvajaju obračunsku osnovu računovodstva, bavi se sličnim transakcijama i događajima, a u nekim aspektima zahtevaju sličnu strukturu izveštaja.

U finansijskim izveštajima države konsoliduju se samo kontrolisani entiteti, bez obzira na činjenicu da li se njihovo poslovanje finansira iz budžeta. U finansijskim izveštajima sastavljenim na statističkim osnovama ovakvo ograničenje ne postoji. U pojedinim pravnim sistemima centralna vlast kontroliše državnih/pokrajinskih i lokalnih vlasti i stoga njihovi izveštaji konsoliduju te nivoe vlasti, ali u drugim pravnim sistemima to nije slučaj.

Sistem nacionalnih računa u Republici Srbiji

Sistem nacionalnih računa je međunarodni standard koji polazi od šireg koncepta proizvodnje. Prema ovoj koncepciji, proizvodnja, pored materijalne proizvodnje i materijalnih usluga, obuhvata i nematerijalne usluge u delatnostima obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, kulture, usluge bankarskih i osiguravajućih organizacija, usluge državnih organa na svim nivoima, i sve ostale usluge koje nisu u vezi s materijalnom proizvodnjom.

Okako definisana proizvodnja odvija se u institucionalnim jedinicama. To su jedinice koje su sposobne da se za sopstveni račun uključe u ekonomske aktivnosti i transakcije s drugim jedinicama. Transakcije podrazumevaju promenu vlasništva robe i usluga, pa to zahteva da institucionalna jedinica bude jedna celina (entitet) sposobna da ima svoju imovinu, da se zadužuje, ako je to potrebno, i da pred zakonom odgovara za odluke koje donosi. Institucionalne jedinice se dele na profitne, neprofitne, državne i na domaćinstva. Rezidentne institucionalne jedinice formiraju nacionalnu ekonomiju. Ekonomija se deli na institucionalne sektore, koji nastaju grupisanjem rezidentnih institucionalnih jedinica po funkcionalnom principu. U sistemu nacionalnih računa postoji pet institucionalnih sektora:

- nefinansijski sektor;

- finansijski sektor;
- sektor države;
- sektor domaćinstava;
- sektor NPID (neprofitne institucije koje pružaju usluge domaćinstvima).

Sistem nacionalnih računa definiše se kao skup konzistentnih, koherentnih, integrisanih i detaljnih makroekonomskih računa, bilansa stanja i tabela, koji obezbeđuje sistematičnu, uporedivu i detaljnu sliku o ekonomskim aktivnostima zemlje, a bazira se na jedinstvenom konceptu, definicijama, konvencijama, klasifikacijama i pravilima za izradu računa. Sistem računa je izrađen na bazi svih raspoloživih podataka. Za pojedine stavke, zbog nedostatka odgovarajućih podataka, izvršene su procene (Statistički godišnjak Republike Srbije, 2017).

U sistemu nacionalnih računa postoje vrednosne kategorije koje se nazivaju agregati. Agregati su složene vrednosne kategorije koje mere rezultate aktivnosti celokupne ekonomije posmatrane s određenog stanovišta. Oni su sumarni indikatori, ključne veličine za makroekonomsku analizu i poređenja u vremenu i prostoru. Najpoznatiji i najvažniji agregat sistema nacionalnih računa jeste BDP. On je indikator ekonomskih aktivnosti na nivou cele zemlje, predstavlja rezultat proizvodnih aktivnosti rezidentnih institucionalnih jedinica i jednak je sumi njihovih dodatih vrednosti koje se obračunavaju za sve institucionalne sektore.

Izveštavanje budžetskih korisnika

Budžetski korisnici (direktni i indirektni) predstavljaju organe i organizacije kojima su od strane države dodeljena novčana sredstva za realizaciju planiranih aktivnosti. Direktni korisnici budžetskih sredstava su organi i organizacije Republike Srbije, odnosno organi i službe lokalne vlasti. Indirektni korisnici budžetskih sredstava su: pravosudni organi, mesne zajednice; ustanove osnovane od strane Republike Srbije, odnosno lokalne vlasti, nad kojima osnivač, preko direktnih korisnika budžetskih sredstava, vrši zakonom utvrđena prava u pogledu upravljanja i finansiranja (Zakon o budžetskom sistemu).

U smislu pravilnika o načinu pripreme, sastavljanja i podnošenja finansijskih izveštaja korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i budžetskih fondova, direktni i indirektni korisnici koji svoje finansijsko poslovanje ne obavljaju preko sopstvenog računa, vode samo pomoćne knjige i evidencije i godišnje finansijske izveštaje dostavljaju na obrascima:

- Bilans stanja i
- Izveštaj o izvršenju budžeta.

dok periodične izveštaje dostavljaju samo na obrascu – Izveštaj o izvršenju budžeta.

Direktni korisnici budžetskih sredstava koji u svojoj nadležnosti imaju indirektno korisnike dostavljaju konsolidovane periodične i konsolidovane godišnje finansijske izveštaje na obrascu – Izveštaj o izvršenju budžeta (Pravilnik o načinu pripreme, sastavljanja i podnošenja finansijskih izveštaja korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i budžetskih fondova).

Na osnovu dostavljenih podataka o poslovanju budžetskih korisnika preko "Kompleksnog godišnjeg izveštaja za korisnike budžetskih sredstava", Republički zavod za statistiku prikuplja podatke o prihodima i rashodima u poslovnoj godini. Republički zavod za statistiku (RZS) je na osnovu Zakona o zvaničnoj statistici („Službeni glasnik RS“, broj 104/2009) ovlašćen da prikuplja i obrađuje podatke iz finansijskih izveštaja direktnih i indirektnih budžetskih korisnika. Navedenim istraživanjem su obuhvaćeni svi direktni i indirektni korisnici budžetskih sredstava.

Podaci koji se Republičkom zavodu za statistiku dostavljaju putem "Kompleksnog godišnjeg izveštaja za korisnike budžetskih sredstava" budžetski korisnici preuzimaju iz sopstvenog Izveštaja o izvršenju budžeta.

Budžetski korisnici kod kojih su u toku godine nastale statusne ili strukturne promene popunjavaju obrasce na način na koji sastavljaju završni račun. Dužni su da posebne izveštaje popune i dostave za period od početka godine do statusne, odnosno strukturne promene i za period od trenutka statusne, odnosno strukturne promene do kraja poslovne godine.

Zaključak

Direktni i indirektni korisnici budžetskih sredstava, kao i organizacije obaveznog socijalnog osiguranja, korisnici sredstava Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje, dužni su da vode poslovne knjige i dostavljaju i objavljuju periodične i godišnje izveštaje u skladu sa postojećim zakonskim i podzakonskim propisima. Donošenjem Uredbe o primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor navedeni korisnici budžetskih sredstava dužni su da se prilikom sastavljanja, prikazivanja, dostavljanja i objavljivanja finansijskih izveštaja primenjuju Međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor.

Budžetski korisnici su, na osnovu odredaba Uredbe o budžetskom računovodstvu, u obavezi da dostavljaju izveštaji sa finansijskim podacima o tekućem poslovanju. Dostavljene podatke Republički zavod za statistiku koristi kao statističke pokazatelje poslovanja državnog sektora u ukupnim makroekonomskim računima i najznačajnijim makroekonomskim agregatima za Republiku Srbiju.

Literatura

1. Zakon o budžetskom sistemu ("Sl. glasnik RS", br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017)

2. Zakon o zvaničnoj statistici („Službeni glasnik RS“, broj 104/2009),
3. Uredba o primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor ("Službeni glasnik RS", br. 49/2010 i 63/2016),
4. Uredba o budžetskom računovodstvu ("Službeni glasnik RS", br. 125/2003 i 12/2006),
5. Pravilnik o načinu pripreme, sastavljanja i podnošenja finansijskih izveštaja korisnika budžetskih sredstava, korisnika sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i budžetskih fondova ("Sl. glasnik RS", br. 18/2015)
6. Statistički godišnjak Republike Srbije, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017.
7. IMF, (2014), Government Finance Statistics Manual 2014, International Monetary Fund, Washington, D.C.
8. Eurostat, (2013), European System of Accounts - ESA 2010, Publication Office of the European Union, Luxembourg.
9. International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB) - Presentation of Budget Information in Financial Statements <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ipsas-24-presenta.pdf> (preuzeto dana 10.04.2018. godine)
10. International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB) - Disclosure of Financial Information about the General Government Sector <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ipsas-22-disclosu.pdf> (preuzeto dana 10.04.2018. godine)
11. Financial Reporting Under the Cash Basis of Accounting, International Public Sector Accounting Standard, International Federation of Accountants, <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Exposure-Draft-61-Marked-up-IPSAS-2.pdf> (preuzeto dana 10.04.2018. godine)

STATISTICAL REPORTING OF BUDGETARY USERS

Aleksandar Petković³

Abstract

Direct and indirect users of budget funds are obliged to report during the financial year on the use of approved funds for the realization of their activities. Legislation and by-laws regulate the manner of submitting data on the implementation of the budget. In addition to the aforementioned regulations, budget users are obliged to comply with the provisions of the International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) when drafting and publishing financial statements. Based on data provided by all budget users, a unique "Complex Annual Report for Budget Users" is created. This report presents the initial information on budget users for the creation of

³ Aleksandar Petković, Serbian military, Central logistic base, Niš, Phone: 060/389-49-62, e-mail: aleksandar.pet03@gmail.com

statistical reports at the state level and statistical indicators of the state sector's operations in the total macroeconomic accounts and the most important macroeconomic aggregates for the Republic of Serbia.

Key words: *statistical reporting, International Public Sector Accounting Standards (IPSAS), national accounts, budget users.*

JEL: H83

Datum dolaska (Date received): 24.06.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.07.2017

STRATEGIJE SUPROTSTAVLJANJA SVETSKOJ EKONOMSKOJ KRIZI

Pregledni rad

UDK: 005.332:338.124.4(100)

005.21

Jelena Belokapić Čavkunović⁴, Nebojša Dragović⁵, Miloš Stanojević⁶

Abstrakt

Ekonomska istorija pokazuje da se privreda (društvena reprodukcija) ne razvija pravolinijski, uravnoteženo i bez zastoja. Naprotiv, počev od 1825. godine prisutni su usponi i padovi u tokovima društvene reprodukcije. Nakon ubrzanog rasta bruto društvenog proizvoda, porasta investiranja u proizvodnju, uvećanja profitne stope, zaposlenosti, stepena korišćenja kapaciteta, odjednom dolazi do smanjenja bruto društvenog proizvoda, bankrotstva firmi, smanjenja zaposlenosti, pada profitne stope i sl. Tako društvena reprodukcija iz uspona ili ekspanzije ubrzano ulazi u pad ili kontrakciju, iz pada u uspon, tj. ona se kreće u cik-cak liniji, pa to nazivamo cikličnim kretanjem društvene reprodukcije (privrede). U privredi se, dakle, vrši kontinuirano smenjivanje jednog ekonomskog (privrednog) ciklusa drugim.

Ključne reči: strategije, svetska ekonomska kriza, kapitalizam.

Uvod

Praksa pokazuje da ne postoje dva potpuno ista ekonomska (poslovna) ciklusa. Zato ne postoji ni formula kojom bi se moglo odrediti ni trajanje, niti utvrditi vreme pojave ekonomskog ciklusa.

Međutim, iako ekonomski ciklusi nisu identični blizanci, oni često imaju veliku sličnost. Postoje i određeni nagoveštaji pada (kontrakcije) privredne aktivnosti, odnosno nagoveštaji krize hiperprodukcije - „krize izobilja”. Tu spadaju: smanjenje obima proizvodnje u preduzećima i pad realnog bruto društvenog proizvoda, smanjenje investicija, smanjenje tražnje za radnom snagom, pad cena sirovina, pad profitne stope, pad cena akcija, poremećaji na finansijskom tržištu i sl. Kod uspona (ekspanzije) dešava se obrnuto.

⁴ Jelena Belokapić Čavkunović, Univerzitet za poslovne studije, Jovana Dučića 23a, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH E-mail: collective.action1234@gmail.com .

⁵ Docent, dr Nebojša Dragović, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

⁶ MA. Miloš Stanojević, Stanojević Auditing, 11000 Belgrade, Đorđa Vajferta 66.

Pored svega navedenog, neoklasična ekonomska teorija je dugo vremena odbijala postojanje krize hiperprodukcije i ciklično kretanje privrede, te se time nije ni bavila. Oni su polazili od Sejovog zakona tržišta, po kojem zakon ponude i tražnje uspostavlja objektivno ravnotežu između ponude i tražnje (tzv. „čišćenje tržišta”), zbog čega ne može da dođe do opšte hiperprodukcije. Međutim, kada je Velika ekonomska kriza 1929-1933. godine uzdrmala ceo svet i zapretila pravom katastrofom, neoklasična teorija počinje da se bavi i ovim ekonomskim problemom. Dugo vremena posle Drugog svetskog rata (do 70-ih godina) nisu se pojavljivale krize hiperprodukcije, te se opet nekritički verovalo da krize pripadaju prošlosti. Kako je 70-ih godina XX veka izbila kriza velike eruptivne moći i zapretila posledicama sličnim Velikoj ekonomskoj krizi iz 1929. g, to su ekonomski ciklusi i krize ponovo u fokusu ekonomske teorije.(Ilić, 2003)

Postoje različita tumačenja uzroka ekonomskih ciklusa. Oni se mogu podeliti na dve skupine: spoljašnji (egzogeni) i unutrašnji (endogeni). U spoljašnje uzroke ubrajaju se oni koji su izvan datog ekonomskog sistema, kao na primer: ratovi, državni prevrati, izborne promene, cene nafte, energije, sirovina, migracije stanovništva, naučni proboji i tehnološke inovacije, čak sunčeve pege, vremenske promene i sl. Unutrašnjim uzrocima smatraju se oni koji potiču iz samog ekonomskog sistema koji uzrokuje samogenerisanje ekonomskih ciklusa. Tako svaka ekspanzija rađa kontrakciju, a svaka kontrakcija oživljavanje i ekspanziju u nepravilnom nizu (lancu) koji se stalno ponavlja. Tu se ubrajaju: novac i kredit, model multiplikatora i akceleratora, kolebanja cena i nadnica, politička kolebanja pred izbore i sl.

Zbog velikih ekonomskih gubitaka i društvenih tenzija do kojih dovode krize hiperprodukcije, postavlja se pitanje mogućnosti prognoziranja ekonomskih ciklusa. U tu svrhu se posmatra kretanje novca, tovara robe teretnim vagonima, proizvodnja čelika i sl. Pad proizvodnje čelika bio je pouzdan znak da su preduzeća smanjila nabavke robe i da će se proizvodnja ubrzo usporiti. Taj proces je formalizovan kombinovanjem nekoliko različitih pokazatelja (proizvodnja čelika, električne energije, kretanje spoljne trgovine, stabilnost kursa valute, kretanje najamnina i sl.) u tzv. „indeks vodećih pokazatelja“ na osnovu čega se može dobiti upozorenje o tome da li će ekonomija rasti ili će se usporavati (odnosno može se otkriti nagoveštaj krize). Danas se to vrši kompjuterizovanim ekonometrijskim modelima za prognoziranje ekonomskog rasta. Rodonačelnici ovog koncepta su nobelovci Jan Tinbergen i Lorenc Klajn.

Ekonomska teorija razlikuje tri tipa ekonomskih ciklusa, i to: kratki, srednji i dugi ciklusi. Kratki ciklusi su vezani za klimatske poremećaje (zemljotresi, poplave, požari, orkanski vetrovi, itd.), zatim za poremećaje na svetskom tržištu, u međunarodnim političkim odnosima (ratovi), tako da nisu ekonomskog karaktera, iako se i na ekonomiju manifestuju, te se posebno ne izučavaju u ekonomskoj teoriji i analizi.(Ilić, Prača, 2014.)

Globalizacija kao uzrok ekonomske krize

Kada govorimo o svetskom globalnom tržištu onda mislimo na njegovu globalizaciju. Profesor Ž. Ristić kada je u pitanju pojam globalizacije rekao da je ona projekat interesnih grupa čiji je cilj širenje liberalne ekonomije i svetskog tržišta. Može se zaključiti da se globalizacija nalazi u službi kapitalizma. Sve relevantne činjenice ukazuju na to da globalizacija nije ravnopravna za sve učesnike na svetskom tržištu. Dosadašnja iskustva na svetskom tržištu su dokazala da globalizacija omogućujući razvijenim zemljama sveta da postavljaju svoje uslove, od razvijenijih država pravi još razvijenije, dok siromašne države ona pravi još siromašnijim zato što one moraju prihvatiti postavljene uslove razvijenih zemalja. Još jedna činjenica iz dosadašnje prakse globalizacije, u kojoj ona omogućuje razvijenim zemljama da zaštiti svoju domaću robu, dok istovremeno siromašnim zemljama to isto zabranjuje i prei određenim sankcijama, potvrđuje tezu da je globalizacija nepravedna prema siromašnim zemljama. Kritiku globalizaciji u tom smislu je dao i poznati ekonomista J.Stiglitz koji je rekao da je globalizacija za siromašne zemlje nepovoljna, jer usled globalizacije one postaju još siromašnije.

Sve relevantne činjenice ukazuju na to da globalizacija prednost daje liberainom tržištu bez uticaja državne intervencije, a kontrolisanog od strane međunarodnih institucija koje se pak nalaze u službi najrazvijenijih kapitalističkih zemalja, WTO, WB, IBRD. Isto tako, u vezi sa navedenom činjenicom J.Stiglitz smatra da bi se trebao ukinuti primat SAD-a i drugih najrazvijenijih zemalja da upravljaju tim međunarodnim institucijama WTO,WB,IBRD.(Davies, 2009)

Analizirajući navedene činjenice koje tretiraju globalizaciju za koju je konstatovano da se nalazi u službi kapitalizma, mogu se donjeti ista gledišta kao i za sam kapitalizam sa kojim se globalizacija nalazi tako reći u nekoj koaliciji. Samim, tim oni imaju zajednička gledišta pa i ciljeve. Globalizacija je neravnopravna omogućuje bogatim da se još više obogate, a siromašnim da se još više osiromaši. Neomogućuje siromašnim zemljama sticanje bogatstva kako bi bile u ravnopravnom položaju sa bogatim zemljama. Ta neravnopravnost i neravnoteža između bogatih i siromašnih dovodi do pojave globalnih ekonomskih kriza.

Kada govorimo o globalnim ekonomskim krizama Dž.M.Kejns uzrok njihovog nastanka vidi u neadekvatnoj raspodeli dohotka koja neobezbeđuje rast platežno sposobne potražnje i investicija, što u određenoj meri potvrđuje gornji poslednji pasus o globalizaciji. Prvi indikator nastanka globalne ekonomske krize su proizvedene robe koje se ne mogu prodati i čije se zalihe povećavaju. To potvrđuje činjenica da je uzrok nastanke velike ekonomske depresije iz 1929. godine bila hiperprodukcija roba. Kada je bilo reči o neravnomernom rasporedu bogatstva između bogatih i siromašnih u poglavlju globalizacije, konstatovano je da je taj neravnomernan raspored veoma negativan i neprihvatljiv za zdrav privredni rast. To negativno delovanje neravnomernog rasporeda bogatstva između bogatih i siromašnih je pokazalo svoju lošu stranu još i u vreme velike ekonomske depresije iz 1929. godine. Mnogi ekonomisti su jedinstvenog gledišta da je upravo taj neravnomernan raspored bogatstva

između bogatih i siromašnih uzrok nastanka velike ekonomske depresije 1929. godine. Tada na scenu stupa Dž.M.Kejns koji svojim merama koje se odnose na državnu intervenciju uspeva da privredu usmeri u zdrav ekonomski rast. Dž.M.Kejns u to vreme u svom programu mera pored ostalih, veliki značaj pridaje investicijama i štednji za koje on smatra da igraju značajnu ulogu kod stvaranja ravnoteže između ponude i potražnje kao glavnih faktora zdravog funkcionisanja ekonomije. (Keynes, 1956)

Uzrok nastanka globalne ekonomske krize iz 2009. godine prema nekim ekonomistima nalazi se u nepostojanju jedne druge ravnoteže između bankarskog sistema i finansijskog tržišta. Zbog zajedničkog cilja kojeg dele svi kapitalisti, a to je profit i pohlepa za profitom, nije postojala volja učesnika na tržištu, kapitalista, da se uspostavi ravnoteža između bankarskog sistema i finansijskog tržišta. I u ovoj novoj globalnoj ekonomskoj krizi iz 2009. godine ponavlja se isti scenario kao i u vreme velike ekonomske depresije 1929. godine. Naime, odgovor na globalnu ekonomsku krizu 2009. godine svih država koje zagovaraju neoliberalno tržište bez uplitanja države, bio je da su upravo one (misli se na te države) morale lično intervenisati na svom tržištu kako bi zaustavile negativno destvo te krize, što predstavlja konkretan primer državnog intervenisanja na tržištu. I u ovom slučaju globalne ekonomske krize iz 2009. godine se ponovila istorija od pre 80 godina kada se državnom intervencijom koju zagovara Kejns i njegove pristalice zaustavila velika ekonomska depresija iz 1929. godine. To potvrđuje činjenicu da u uslovima krize neminovna je intervencija države. Naime, mere snižavanja kamatne stope od strane FED-a su se pokazale neefikasnim za suzbijanje krize. Samo delovanje monetarne politike u uslovima krize prema Dž.M.Kejnsu je neefikasno. Mere koje je primenio Barack Obama koje su bile iz oblasti fiskalnih mera su imale pozitivne rezultate. Teza koju je zagovarao Dž.M.Kejns da je u borbi protiv globalne ekonomske krize potrebno sinhronizovano delovanje monetarne politike i fiskalne politike, potvrdilo se i u ovoj globalnoj ekonomskoj krizi iz 2009. godine.

Modeli suprotstavljanja ekonomskoj krizi

Modeli suprotstavljanja globalnim ekonomskim krizama i iskustva zemalja nam evidentno ukazuju da su gotovo sve države sveta morale intervenisati na svom tržištu, odnosno nisu mogle biti pasivne prema globalnoj ekonomskoj krizi.

Kada analiziramo iskustvo SAD-a kao države iz koje je krenula globalna ekonomska kriza možemo videti da je njihova vlada kao prve mere antikrizne politke preduzela u smislu upumpavanja finansijskih sredstava na njihovo tržište čime bi zaštitila svoju uslužnu delatnost koja podrazumeva bankarski finansijski sektor, a u kojoj je zaposleno gotovo 80% zaposlenih. Podsticanje javnih radova kojim bi se smanjio državni deficit, porezi, subvencionisali poslodavci, i time inicirala zaposlenost, jedne su od mera iz paketa andkriznih mera vlade SAD-a.

Evropska Unija EU kao još jedna teritorijalna celina sastavljena od više država je takođe našla se na putu globalne ekonomske krize i pretrpela velike štete. Ovde treba

spomenuti da je otežavajuća okolnost EU što se u njenom sastavu nalaze države koje su razvijene i one koje su nerazvijene. Problem se nalazi u tome što će pojedine zemlje tako reći morati ispaštati radi ostalih zemalja na način što će morati potpomagati pojedine zemlje svojim sredstvima kako bi se one izvukle iz krize. Neke od antikriznih mera EU odnose se na zahtev prema njenim članicama da moraju obezbediti potražnju od 1,5% njihovog BDP-a. Antikrizne mere EU odnosile su se na monetarne mere, pa je tako EIB snizila referentnu kamatnu stopu što je u određenoj meri i ostvarilo određene rezultate kod rasta likvidnosti tržišta. (Kovačević, 2015)

Antikrizne mere vlade Velike Britanije su se odnosile na zaštitu njenih finansijskih institucija od bilo kakvih krahova. Pa je tako, s tim u vezi, vlada Velike Britanije kako bi podstakla kreditiranje privrede odobrila određene državne garancije za bankarske kredite namenjene u tu svrhu. Da je vlada Velike Britanije stala čvrsto u odbranu svojih finansijskih institucija potvrđuje i činjenica što je preuzela sve visokorizične bankarske aktive koje bi mogle destabilizovati bankarski sektor.

Davanje povoljnih kredita malim i srednjim preduzećima koja su bila pogođena globalnom ekonomskom krizom, bio je jedan od mera iz paketa antikriznih mera vlade Velike Britanije. Iz oblasti fiskalnih antikriznih mera vlada Velike Britanije je pristupila smanjenju stope PDV-a, u nekim slučajevima je i oslobađala od plaćanja određenih poreza, to se uglavnom odnosilo na siromašne strukture kojima se i pomagalo u otplati hipotekarnih kredita. Antikrizne mere su još podrazumevale povećanje državnih investicija, stimuliranje potrošnje preko dečijih dodataka, i ostalih poreskih olakšica.

Kad govorimo o antikriznim merama koje je sprovodila vlada Švedske i konstatujemo da je njen primaran cilj zaštita njihovih zaposlenih radnika, onda se sa pravom može potvrditi i reći da je baš Švedska država kakvu je zamišljao Kejns, a što će se potvrditi još i u daljnjim izlaganjima. Tako dakle, antikrizne mere Švedske vlade prvenstveno su bile usmerene na socijalni sistem. Još jedna od prednosti koje je imala Švedska vlada jeste ta što je ona držala primat i većinski udeo u finansijskom ulogu njenih najvećih banaka, pa se time tretirala i kao njihov najveći akcionar, a svi krediti nekretnina i HOV su bili u domaćem vlasništvu, a ne u stranom. To joj je davalo još jedan od razloga da se aktivno uključi svojom intervencijom u borbu protiv globalne ekonomske krize i zaštititi svoj bankarski sektor. Švedska vlada je određenim subvencijama potpomagala svoja mala i srednja preduzeća kako bi ostvarili određenu konkurentnost na tržištu. Treba istaći i to da je vlada Švedske u svom programu antikriznih mera primenjivala i standardne mere koje su primenjivale ostale zemlje u svetu, a prije svega upumpavanje finansijskih sredstava na svoje tržište. Švedska centralna banka je čak i svojim nefinansijskim institucijama omogućila uzimanje povoljnih kredita.

Nemačke antikrizne mere su podrazumevale finansijsku pomoć preduzećima, finansijska sredstva namenjena za državne investicije, a od mera iz fiskalne oblasti Nemačka je vraćala porez siromašnim preduzećima, i smanjivala određene poreze, subvencionisala preuzeća koja su bila spremna podići kredit u investicione svrhe, itd.

Da bi podstaknula veću potrošnju, a time i potražnju Nemačka vlada je isplaćivala dečije dodatke. Neobična mera vlade Nemačke kako bi zaštitila svoje zaposlene radnike bila je skraćivanje radne sedmice kako bi se izbegla otpuštanja radnika.

Francuska vlada je u borbi protiv globalne ekonomske krize primenjivala antikrizne mere koje su se takođe odnosile na finansijsku podršku, i to realnom sektoru privrede, državnim investicijama u bankarskom sektoru kako bi mogle i dalje kreditirati privredu, subvencijama za stanogradnju i zapošljavanje, te finansijskoj pomoći socijalnom sektoru.

Što se tiče zemalja u razvoju vredno je navesti zemlje koje pripadaju grupi BRIK. S obzirom da zemlje grupe BRIK spadaju u grupu zemalja u razvoju one su samim tim bile pod manjim uticajem globalne ekonomske krize.

Pojedinim paketima antikriznih mera koje su bile ekspanzivnog karaktera, suprotne od onih što ih je propisivao MMF, Indijska vlada je uspeła izbeći prvi nalet globalne ekonomske krize. Da je postupila ispravno potvrđuje činjenica što su u istom tom vremenskom periodu zemlje u okruženju Indije primenile mere koje propisuje MMF i doživele potpuni krah. Indijska vlada u paketu svojih antikriznih mera je primenila mere iz fiskalne oblasti koje su se odnosile na smanjenje poreza. Pored fiskalnih mera primenjivane su i monetarne mere koje je sprovodila centralna banka Indije, a koje su se uglavnom odnosile na povećanje domaće i strane likvidnosti, odnosno, smanjenje kamatne stope.(Krugman, 2008)

Antikrizne mere Kineske vlade su bile monetarnog i fiskalnog karaktera i one su se odnosile na finansijsku pomoć malim i srednjim preduzećima. Izgradnju infrastrukture, itd. Druga antikrizna mera Kine se odnosi na smanjenje poreza, smanjenje kamata, podsticanje zapošljavanja, itd. Kineska vlada je kao i Indijska vlada pojedinim paketima antikriznih mera koje su bile ekspanzivnog karaktera, suprotne od onih što ih je propisivao MMF, uspeła izbeći prvi nalet globalne ekonomske krize. Kineska vlada je zauzela isti stav kao i mnogi ekonomisti koji su konstatovali da je potrebno se osloboditi dolara kao rezervne valute, pa je u tom pogledu Kineska vlada od svojih rezervi dolara počela se oslobađati na način što je njima kupovala prirodne i naftne resurse, tehnologiju, itd.

Analizirajući sva gore navedena iskustva i modele suprostavljanja globalnoj ekonomskoj krizi može se zaključiti da su sve gore navedene, a sigurno i ostale države sveta kao prvu antikriznu meru koristile mere monetarne politike.

Te antikrizne mere monetarne politike, odnosno mere niskih kamatnih stopa kao što se može zaključiti su se pokazale nedovoljno efikasnim, i to potvrđuje tezu Dž.M.Kejnsova da je monetarna politika u uslovima krize neefikasna. Naime, monetarnom politikom kao antikriznom merom se uspeła donekle osigurati likvidnost na tržištu i donekle usporiti globalna ekonomska kriza, ali ne i zaustaviti. U tom pravcu zaustavljanja krize vlade su poučene iskustvom iz velike ekonomske depresije iz 1929. godine pristupile primeni antikriznih mera fiskalne politike. Te antikrizne fiskalne mere su se odnosile na određene poreske subvencije za siromašno stanovništvo kojima bi se

povećao njihov raspoloživi dohodak kojeg bi oni usmerili na potrošnju, povećali potrošnju, a time i potražnju. Poreske olakšice su se odnosile i na investicije koje bi imale isti efekat. Uglavnom se iz gore navedenih modela i iskustava može konstatovati da su veću efikasnost u borbi protiv globalne ekonomske krize imale antikrizne fiskalne mere, a znamo da one pripadaju kejsijanskoj ekonomskoj politici koja zagovara državnu intervenciju. Zaključak koji se može doneti jeste da u suprostavljanju globalnim ekonomskim krizama najefikasniji učinak daje kejsijanska ekonomska politika, a što se i potvrdilo još i u velikoj ekonomskoj depresiji iz 1929. godine, ili drukčije kazano, da je ova sadašnja globalna ekonomska kriza potvrdila efikasnost u borbi protiv ekonomskih kriza koje su se potvrdile u vreme velike ekonomske depresije iz 1929. godine.

Uticaj makroekonomskih politika na prevazilaženje posledica ekonomske krize

Mere koje neoliberalizam primenjuje protiv globalnih ekonomskih kriza propisani su Washingtonskim konsenzusom i odnose se na mere monetarne i fiskalne politike. Brojne analize su utvrdile da samo tri od ukupno deset preporuka Washingtonskog konsenzusa koje su iz fiskalne oblasti su pokazale pravu efikasnost. Kada se analizira neoliberalizam kao makroekonomska politika njegovi instrumenti protiv ekonomske krize, treba imati u vidu i konstatovanu činjenicu da je neoliberalizam nepravilan i diskriminatoran prema siromašnim. (Milojević, Mihajlović, Cvijanović, 2012) Imajući tu činjenicu u vidu, te činjenicu da neoliberalizam zagovara privatizaciju, smanjuje poreze, i da sve ostale svoje mere svoje politike sprovodi pomoću MMF. WB, može se zaključiti i konstatovati da on to sve radi u korist bogatih i na taj način stvara nesrazmer između bogatih i siromašnih. Upravo iz tog razloga gde neoliberalizam dereguliše ravnomeran raspored bogatstva između bogatih i siromašnih, a znamo da je to jedan od osnovnih preduslova za zdrav privredni rast koji neće biti izložen kriznim udarima, za neoliberalizam može se potvrditi i konstatovati da je neefikasan u suprostavljanju globalnim ekonomskim krizama. Čak što više, može se reći da je neoliberalizam inicijator i eskalator globalne ekonomske krize.

Kejsijanci se globalnoj ekonomskoj krizi suprostavljaju prvenstveno fiskalnom politikom kojom utiču na agregatnu potražnju i ponudu. Jedini kejsijanci smatraju da u kriznim situacijama na tržištu moraju biti udružen sve snage, pa čak i mere suprostavljenih ekonomskih politika. S tim u vezi, kejsijanci smatraju da je monetarna politika vrlo bitan faktor u suprostavljanju globalnim ekonomskim krizama i stavljaju je u ravnopravan položaj sa fiskalnom politikom s tim da blagu prednost daju fiskalnoj politici. Važno je naglasiti da kejsijanci vrlo važan značaj pridaju ravnomernoj distribuciji nacionalnog bogatstva na bogate i siromašne u čemu i uspevaju, a kao što je poznato taj ravnomeran raspored bogatstva je vrlo važan faktor da bi se tržište moglo efikasno sačuvati i odbraniti od globalne ekonomske krize. (Mihajlović, Imamović, Dragović, 2017)

Uzmemo li u obzir pored ostalih dve vrlo važne činjenice, prva, da se kod suprostavljanja globalnoj ekonomskoj krizi kejsijanska ekonomska politika nesuprostavlja nego podržava sinhronizovano delovanje monetarne i fiskalne politike,

i druga činjenica da kejsijanci pridaju veći značaj ravnomernom rasporedu bogatstva na bogate i siromašne, možemo zaključiti i konstatovati da je kejsijanska ekonomska politika ovom poslednjom globalnom ekonomskom krizom potvrdila svoju titulu koju je stekla još za vreme velike ekonomske depresije kao vodeća i najjača ekonomska politika u borbi protiv ekonomskih kriza.

Mere koje monetaristi koriste protiv globalnih ekonomskih kriza su mere monetarne politike, snižavanje kamatne stope, kojima se nastoji inicirati agregatna potražnja te zaštititi makroekonomska stabilnost. Nedostatak monetarizma i njegove ekonomske politike je u tome što on svojim monetarnim merama bude zaokupljen na spašavanje bankarskog sektora koji je vrlo važan i koji se nađe prvi na udaru globalne ekonomske krize. Pošto nije u mogućnosti da spašava ostale sektore pogođene globalnom ekonomskom krizom, monetarizam se pokazao nedovoljnim da se sam suprostavi ekonomski krizama. Monetarizmu je potreban kejsijanizam kako bi bio efikasan u suprotstavljanju globalnoj ekonomskoj krizi, isto kao i što je po logici kejsijanizmu potreban monetarizam da bi bio efikasan. Međutim, kejsijanci su svesni te činjenice i prihvatili su monetarizam i dali mi određeni značaj u tom smislu, dok monetaristi osporavaju kejsijance i nepridaju im nikakav značaj važnosti.

Zaključak

Država, kao jedini učesnik u privrednim kretanjima koji može da utiče na privrednu aktivnost, treba da uskladi sklonost ka potrošnji sa podsticajima za investiranjem. Tj, država treba da odredi način na koji treba izvršiti osnovnu raspodelu nacionalnog dohotka na investicije i potrošnju. To će učiniti određenim merama ekonomske politike. Na primer, na sklonost štednji (a time i na sklonost potrošnji) će uticati preko poreskog sistema i preko određivanja kamatne stope. Kreditno-monetarnim merama će nastojati da odredi kamatnu stopu na onom nivou koji će u odnosu na graničnu efikasnost kapitala obezbediti punu zaposlenost. Kako bi se zaposlio što veći broj nezaposlenih potrebno je povećati javne izdatke (kao, na primer, finansiranje javnih radova od strane države). Onoga trenutka kada se obezbedi puna zaposlenost sa odgovarajućom joj proizvodnjom, država može da se povuče (naravno, ne sasvim), odnosno privreda se može prepustiti slobodnoj konkurenciji.

Analiza kriza hiperprodukcije je pokazala da povremeno otkazuje klasični regulator kapitalističke društvene reprodukcije tj. zakon prosečnog profita. Ogromna materijalna, pa i ljudska razaranja kapitalističke privrede u periodu kriza nužno su nametala potrebu traženja novog rešenja za nesmetano funkcionisanje kapitalističke društvene reprodukcije. Na to je posebno primorala Velika ekonomska kriza 1929-1933. godine koja je izazvala paralizu i katastrofu svetske privrede (kao i svetski ratovi).

Jedina snaga koja se u tom momentu mogla pojaviti kao nov regulator društvene reprodukcije bila je kapitalistička država, kao stvarni reprezentant i zaštitnik kapitalističke klase.

Literatura

1. Davies, K. "While global FDI falls, China's outward FDI doubles," Columbia FDI perspectives, No.5, May 26, 2009.
2. Evropska unija i Srbija - od tranzicije do pridruživanja, 2012. NDES i Ekonomski fakultet.
3. Ilić, B., 2003. Informatičko društvo i nova ekonomija, Beograd.
4. Ilić, B., Prača N., 2014. Održivi razvoj u uslovima informaciono komunikacionih tehnologija, Apollo, Beograd.
5. International Monetary Fund 2009. Global financial stability report. April
6. Keynes, M. J. 1956. Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Kultura, Beograd.
7. Kovačević, Mladen, Katastrofalne posledice najveće zablude ekonomske nauke – neoliberalizma, u: Globalna kriza i ekonomska nauka, Neoliberalizam i alternative, 2012, Zbornik radova, Ekonomski fakultet u Beogradu.
8. Krugman, Pol, 2008. Povratak ekonomije depresije i svetska kriza 2008, IP Heliks, Beograd.
9. Krugman, Pol, 2012. Okončajte ovu depresiju. odmah!, Heliks, Smederevo, Beograd.
10. Mihajlović M., Imamović N., Dragović N. (2017) Uloga i značaj antimonopolske politike u savremenim uslovima poslovanja, ODITOR, vol. 3, br.2, str. 87-99. ISSN: 2217-401h
11. Milojević I., Mihajlović M., Cvijanović M., (2012) Impact of organizational failure of relevance consolidated budget, Ekonomika poljoprivrede, Vol. 59, N°1 (1-176), , str. 63-71, ISSN: 0352-3462, UDC: 336.143.01.
12. Stiglitz, J.E., 2012. Cena nejednakosti: kako današnje podeljeno društvo ugrožava našu budućnost, DC. Vashington.
13. Vukša S., Anđelić Z., Kolarski I., Uloga ekonomske politike u ekonomskim krizama, ODITOR, Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, Beograd, 12/2015, str. 13-21.

SUPREME STRATEGIES OF THE WORLD ECONOMIC CRISIS

Jelena Belokapić Čavkunović⁷, Nebojša Dragović⁸, Miloš Stanojević⁹

Abstract

Economic history shows that the economy (social reproduction) does not develop straight, balanced and without delay. On the contrary, since 1825, there are ups and downs in the flows of social reproduction. After the rapid growth in gross domestic

⁷ Jelena Belokapić Čavkunović, University of Business Studies, Jovan Dučić 23a, 78000 Banja Luka, Republic of Srpska, BiH E-mail: collective.action1234@gmail.com.

⁸ Assistant Professor Nebojša Dragović, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁹ MA. Miloš Stanojević, Stanojević Auditing, 11000 Belgrade, Đorđa Vajferta 66

product, the increase in investment in production, the increase in profit margins, employment, the level of capacity utilization, suddenly there is a decrease in gross domestic product, bankruptcy of firms, decrease in employment, falling profit margin, Thus, social reproduction from the rise or expansion rapidly enters a fall or contraction, from falling to ascent, i.e. it moves in a zigzag line, and this is called cyclical movement of social reproduction (economy). In the economy, therefore, there is a continuous shift of one economic (business) cycle to others.

Ključne reči: *strategies, the global economic crisis, capitalism.*

Datum dolaska (Date received): 24.06.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.07.2017.

STRUKTURA RASHODA ZA FINANSIRANJE ODBRANE REPUBLIKE SRBIJE

Pregledni rad
UDK: 336.14:355.02(497.11)

Radan Kostić¹, Milena Knežević², Milan Lepojević³

Abstrakt

Uloga i mesto države i njenih organa i institucija prilikom finansiranja sistema odbrane karakteriše se u kompromisnom rešavanju sukoba: postići definisani cilj uz minimalna finansijska ulaganja. Uzrok takvog nesklada je pre svega u različitim mogućnostima rasta potreba koje zahteva odbrambena funkcija države i njenih ograničenih materijalnih i finansijskih mogućnosti. Međutim, vlada svake države obavezna je da, s jedne strane, razmatra ekonomsku situaciju zemlje, a s druge strane, da omogućiti stabilan sistem odbrane, efikasno koristeći ograničene resurse.

Ključne reči: budžet, rashodi, finansiranje, odbrana.

Uvod

Cena jednog proizvoda preduzeća je sredstvo koje (zajedno sa ostalim sredstvima kao Pitanje potrebe za sopstvenim sistemom odbrane kao opštim dobrom celokupnog društva i nužnosti postojanja izdataka za odbranu nije diskutabilno. Pravo pitanje: „Koliko je dovoljno za odbranu?“ je jedan od mnogih nikada do kraja razrešenih problema institucionalne i javne rasprave o izdacima zemlje za njenu odbranu. Prema tom pitanju se pojedinci i različite grupe ljudi odnose sa različitim stepenom inteziteta, tako da jedni reaguju preterano a drugi nedovoljno. Pomirenje različitih shvatanja u vezi sa izdacima za odbranu ostvaruje se u okviru demokratske parlamentarne rasprave o tom pitanju.⁴

Inače, u najvećem broju zemalja rashodi za potrebe odbrane predstavljaju značajan deo ukupnih javnih rashoda, iako se često njihov stvarni bilansni značaj prikriva („vojna tajna“). Neminovno, javna potrošnja za potrebe odbrane je deo ukupne javne

¹ Docent, dr Radan Kostić, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

² Docent, dr Milena Knežević, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Ulica Pavla Jurišića Šturma br. 33, Beograd, Srbija.

³ M.A. Milan Lepojević, Uprava za budžet, Ministarstvo odbrane, Ulica Birčaninova br. 5, Beograd, Srbija.

⁴ Žugić, R., Civilna kontrola vojske, kontrola budžeta, Vojnoizdavački zavod, Beograd 2007., str. 211-212.

potrošnje, koja je u funkciji ostvarivanja ciljeva za izvršenje zadataka odbrane. Njene specifičnosti se ogledaju u sledećem:

- veći deo materijalnih sredstava ima posebnu namenu, jer služi zadovoljenju potreba odbrane zemlje;
- dobar deo materijalnih sredstava se obezbeđuje kroz posebnu organizaciju, od proizvodnje do mesta potrošnje;
- postoji mogućnost da se deo vojnih istraživanja koristi za civilne potrebe;
- realizacija vojnih programa podrazumeva kooperativni odnos sa civilnim firmama, što daje zamah proizvodnom procesu.

Savremeno doba donosi drugačije poglede na potrebu finansiranja javnih rashoda. Naime, stavovi prema ličnom blagostanju znatno drugačiji nego ranije, jer pojedinac teži da se tokom života njegovo imovno stanje uvećava. Današnji čovek računa i meri svoj uspeh prema uvećanju svoje lične imovine. To je sasvim drugačiji sklop vrednosti od onoga koji su imali naši preci i od te realnosti ne može i ne treba da se beži, bez obzira na sopstveni moralni sud o tom pitanju.⁵

Uzimajući u obzir da su konkurentske alternative odbrani i sredstvima za njeno finansiranje delatnosti javnog sektora tipa obrazovanje, zdravstvo ili socijalna zaštita sa visoko vrednovanim ciljevima i potrebama, a da u isto vreme sve veći broj ljudi preferira ličnom blagostanju, neminovno je uvećanje političkog pritiska za zaštitu takvih težnji. Na taj način se, naravno, ne usmeravaju zahtevi za minimiziranje sopstvene odbrane i bezbednosti, već se izražava težnja za efikasnom odbranom uz minimum sredstava za njeno finansiranje i istovremeni ekonomski i ukupni društveni razvoj i prosperitet.

Izvori finansiranja izdataka odbrane Republike Srbije

U jednom od prethodnih delova konstatovano je da finansiranje sistema odbrane uslovljava veličina BDP, kao proizvod ukupne društveno-ekonomske aktivnosti. Ova konstatacija se i logički zaključuje, imajući u vidu činjenice da je sistem odbrane deo društvenog sistema i da čini segment društveno-ekonomske strukture, te s toga i izvor njegovog finansiranja mora poticati iz izvora finansiranja ukupne društvene reprodukcije. S obzirom da se ukupna reprodukcija jednog društva može finansirati iz domaćih i stranih izvora, proizilazi da se prilikom razmatranja izvora finansiranja odbrane mora, prvenstveno, razmotriti i ovaj aspekt.

Imperativ politike finansiranja svakog društva je finansiranje sistema odbrane apsolutno iz domaćih izvora. Međutim, u slučaju kada je ugroženost države takvog inteziteta da se ne može obezbediti potrebno finansiranje iz domaćih izvora, ili ako se nalazi u saveznim, savezničkim misijama ili drugim specifičnim odnosima koji podrazumevaju razne oblike saradnje i pomoći, uključujući i finansijsku, dozvoljeno je i angažovanje inostranih izvora. Odluka o tome da li će se inostrani izvori

⁵ Đorđević R., Planiranje, budžetiranje i potrošnja sredstava za finansiranje odbrane u realnim uslovima, doktorska disertacija, Vojna akademija, Beograd 1999., str. 14-19.

finansiranja i u kolikoj meri koristiti, jasno je politički pitanje, usloženo mnogim faktorima.

Izvore finansiranja rashoda odbrane možemo posmatrati i kao 1) mirnodopske i/ili ratne i kao 2) osnovne i/ili ostale izvore finansiranja rashoda odbrane. Osnovni izvor finansiranja rashoda sistema odbrane čine budžetska sredstva, odnosno prihodi iz budžeta. U ostale izvore finansiranja rashoda odbrane spadaju: sopstveni prihodi, donacije, pomoći, zajmovi i drugi izvori.

Posmatrano po računovodstvenim fondovima – izvorima finansiranja, najveći deo u ukupnim sredstvima finansiranja budžeta sistema odbrane čine prihodi iz budžeta, što se i može videti iz Tabele 2. U periodu od 2012. godine do 2016. godine sredstva iz budžeta u ukupnim sredstvima finansiranja odbrane čine 94 - 98%. Dakle, daleko najveći deo sredstava za finansiranje sistema odbrane čine sredstva iz budžeta.

Rashodi i potrebe odbrane su se do septembra 2012. godine⁶ finansirali i iz sopstvenih prihoda koje je ostvarivao sistem odbrane u toku budžetske godine i koji su predstavljali drugi po veličini izvor iz koga su se finansirali izdaci sistema odbrane. Sopstvene prihode sistem odbrane ostvaruje kao i pre septembra 2012. godine, prodajom viška roba i usluga, neperspektivne opreme, iznajmljivanjem poslovnog prostora i drugim sličnim aktivnostima, Međutim, najveći deo naplaćenih prihoda korisnici sredstava su obavezani da uplaćuju u budžet Republike Srbije, dok pravo korišćenja istih ima samo mali broj ustanova Ministarstva odbrane i Vostke Srbije koje se bave specifičnim delatnostima, u skladu sa zakonskim odredbama⁷.

⁶ Od septembra 2012. godine sopstveni prihodi više ne pripadaju direktnom korisniku budžetskih sredstava, već se uplaćuju u budžetu Republike Srbije.

⁷ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu Službeni glasnik RS, broj 93/2012., član 16.

Računovodstveni fond - izvor finansiranja	2012.		2013.		2014.		2015.		2016.	
	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%
Prihodi iz budžeta (01)	51.047.830.000	95,87%	58.661.039.000	97,86%	57.292.253.000	94,84%	52.829.121.000	95,83%	52.555.881.000	94,21%
Sopstveni prihodi (04)	1.287.169.000	2,42%	-	-	191.580.000	0,32%	476.132.000	0,86%	582.721.000	1,04%
Donacije od NVO i pojedina (08)	-	-	-	-	-	-	29.304.000	0,05%	-	-
Primanja od prodaje nefinansijske imovine (09)	912.831.000	1,71%	1.281.000.000	2,14%	1.300.000.000	2,15%	620.000.000	1,12%	1.400.000.000	2,51%
Neraspoređeni višak prihoda iz ranijih godina (13)	-	-	-	-	1.623.511.000	2,69%	1.174.693.000	2,13%	1.250.000.000	2,24%
SVEGA:	53.247.830.000	100%	59.942.039.000	100%	60.407.344.000	100%	55.129.250.000	100%	55.788.602.000	100%

Tabela 2. Računovodstveni fondovi - izvori finansiranja sistema odbrane RS za period 2012.-2016. godine.

(Izvor: Zakon o budžetu Republike Srbije za određenu godinu)

Iako sopstveni prihodi od septembra 2012. godine više ne pripadaju Ministarstvu odbrane RS kao direktnom budžetskom korisniku, već se uplaćuju u budžet RS, veoma je poželjno da sistem odbrane ostvaruje što veće sopstvene prihode, a da to bitnije ne utiče na razvoj njegovih sposobnosti, kao bi se stvorila bolja startna pozicija prilikom kreiranja budžeta za naredne godine. Poslednjih godina primećuje se porast iznosa raspoređenih sredstava iz ovog izvora finansiranja. Razlog ove pojave nalazi se u činjenici da se usled manjeg iznosa sredstava iz glavnog izvora finansiranja – prihodi budžeta, povećavaju aproprijacije iz sopstvenih prihoda, kako bi se omogućilo korisnicima sredstava da ostvarivanjem prihoda mogu rešavati urgentne rashode koje nije moguće servisirati iz prihoda budžeta.

Primanja od prodaje nefinansijske imovine predstavljaju sledeći izvor iz koga se finansiraju izdaci sistema odbrane po učešću u ukupnim finansijskim sredstvima njegovog budžeta. Kao što i sam naziv kaže, ova vrsta prihoda odbrane nastaje prodajom viška i neperspektivne nefinansijske imovine sistema odbrane.¹

Sledeći izvor iz koga se finansiraju izdaci sistema odbrane, po procentu učešća u ukupnim sredstvima odbrane jeste neraspoređeni višak prihoda iz ranijih godina. Ova vrsta prihoda budžeta odbrane nastaje tako što se ostvaren prihod u prethodnim godinama ne utroši i prenosi u „tekuću“ budžetsku godinu.

Donacije od nevladinih organizacija i pojedinaca, kao i prethodna vrsta prihoda finansijskog plana sistema odbrane ima veoma mali procenat učešća u finansiranju odbrane i nije predvidiv.

Od svih izvora iz kojih se finansiraju izdaci sistema odbrane, među ovim poslednjim, teško je odrediti koji ima veće učešće u budžetu odbrane, jer, ne predstavljaju značajne iznose sredstava i ne može se uticati od strane upravljačkih struktura sistema odbrane na njihovu veličinu.

Navešćemo i ostale moguće izvore finansiranja:

- Donacije od inostranih zemalja. Ovaj izvor iz koga se finansiraju izdaci sistema odbrane jeste zanemarljiv, ali, ono što je karakteristično za njega jeste to da sredstva dobijena po ovom osnovu imaju veoma visok procenat realizacije, jer se uglavnom i doniraju sa već određenom namenom. Takođe, važno je istaći da se uplatom donacija inostranih zemalja vrši u obliku deviznih sredstava na podračun odbrane u okviru Uprave za trezor Ministarstva finansija Republike Srbije.
- Donacije od međunarodnih organizacija predstavljaju računovodstveni fond iz koga se finansiraju izdaci sistema odbrane, sa, takođe veoma malim procenatom učešća u finansiranju odbrane i nesigurne je predvidivosti.

¹ Trandafilović, S., Knežević, M. - Finansiranje sistema odbrane i programsko budžetiranje, Medija centar „Odbrana“, Beograd, 2013., str. 13.

- Neutrošena privatizaciona primanja iz ranijih godina predstavljaju prihod budžeta odbrane, koji je nastao u prethodnim godinama, ali nije sasvim utrošen tada i kao takav je prenet u budžetsku godinu.
- Neutrošena sredstva donacija iz prethodnih godina, kao i prethodna vrsta prihoda finansijskog plana sistema odbrane predstavlja vrstu prihoda koji je nastao u prethodnim godinama od donacija, ali nije sasvim utrošen tada i kao takav je prenet u budžetsku godinu.

Na kraju ovog dela, zaključuje se da od raspoloživog dela BDP zavisi koliko će sistem odbrane imati na raspolaganju sredstava za finansiranje svojih izdataka, a od izvora iz kojih se finansiraju izdaci odbrane, najviše su zastupljena sredstva iz prihoda budžeta. Naravno, i sredstva iz ostalih izvora služe za finansiranje izdataka odbrane i deo su budžetskih procedura države.

Sredstva za finansiranje rashoda odbrane Republike Srbije od 2012. do 2016. godine

Na osnovu analize podataka o sredstvima za finansiranje odbrane u periodu 2012. – 2016. godine, nameće se zaključak da predmet istraživanja – finansiranje i struktura rashoda odbrane, odnosno izdvajanje iz budžeta za sistem odbrane, predstavlja ozbiljan problem za funkcionisanje i dalji razvoj MO Republike Srbije. Dugoročnim planom razvoja sistema odbrane Republike Srbije za redovno funkcionisanje i razvoj sistema odbrane predviđa se izdvajanje u visini od 2% BDP. Analizirajući petogodišnji period u kojem je MO Republike Srbije raspolagalo sa sredstvima raspoređenim u budžetu za potrebe odbrane, može se zaključiti da su sredstva u navedenom periodu bila gotovo konstantna u nominalnom iskazivanju. Negativni doprinos uzrokovalo je dodatno smanjenje uvođenjem poreza na zarade, odnosno smanjenje zarada u javnom sektoru, a impliciralo se na sredstva u 2015. i 2016. godini.

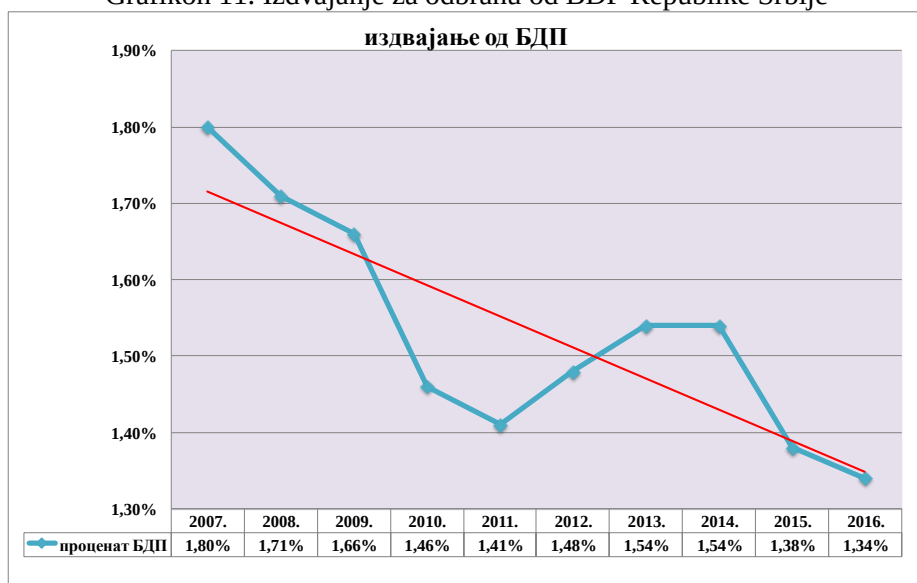
Posmatrajući strukturu sredstava odobrenih budžetom MO Republike Srbije primetno je sektorsko raspoređivanje sredstava u 2012. i 2013. godini, da bi u 2014. godini sredstva bila raspoređena centralizovano. Ovde je važno napomenuti da je unutrašnjim aktima (pravilnicima, smernicama) vršeno raspoređivanje sredstava po programima, potprogramima, programskim elementima, projektima, aktivnostima i daljoj operacionalizaciji, a sve u pokušaju da se dođe do tačnog podatka koliko svaka od aktivnosti zaista košta i koji su efekti u raspolaganju sredstvima.

Od 2015. godine programski budžet MO Republike Srbije prikazuje unutrašnju strukturu sredstava kroz utvrđene programske aktivnosti i projekte koji se realizuju kroz definisana dva programa. U 2016. godini dolazi do centralizacije sredstava raspoređenih MO Republike Srbije u budžetu, što sa aspekta primene programskog budžeta ne daje optimističan pogled na izvršenje sredstava. Sredstva za personalne rashode u 2015. godini bivaju raspoređena na četiri korisnika sredstava (Ministarstvo odbrane, Vojno zdravstvo, Vojska i Mirovne operacije), da bi u 2016. godini navedeni rashodi bili centralizovani u jedan programski element.

Umesto da se ide u pravcu decentralizacije i planiranja svih troškova, uključujući i zarade, po programskim aktivnostima i projektima, što jeste suština programskog budžetiranja, na ovaj način se dolazi do nepotrebne centralizacije, koja u slučajevima nedostatka sredstava ne može prepoznati stvarne potrebe i važne projekte, već najčešće vodi ka linijskom smanjenju troškova.

S obzirom da materijalnu osnovu sistema odbrane čini imovina (obrtna i nepokretnosti) koja mu je data na raspolaganje i deo BDP, logičan je zaključak da finansiranje odbrane direktno zavisi od ekonomskih mogućnosti države, odnosno procentualnog udela troškova odbrane u BDP. Na osnovu analize podataka iz sredstava odobrenih u budžetima u prethodnom periodu vidljivo je da je procenat izdvajanja BDP za MO Republike Srbije u konstantnom padu (Grafikon 11).

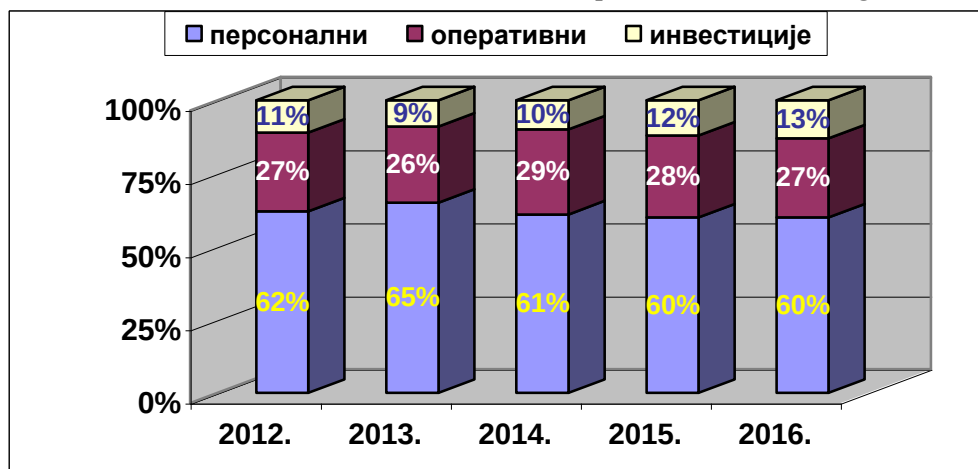
Grafikon 11. Izdvajanje za odbranu od BDP Republike Srbije

Grafikonom 11 dat je prikaz procentualnog učešća izdataka odbrane u periodu od 2007. – 2016. godine. Iz prikazanog je jasno uočljiv konstantan trend smanjivanja procentualnog učešća izdataka odbrane u BDP i odstupanje od predviđenog izdvajanja od 2% BDP za potrebe odbrane (Dugoročni plan razvoja sistema odbrane Republike Srbije). Podseća se da se radi o analizi finansijskih sredstava utvrđenih na početku budžetskih godina – Zakonom o budžetu za određenu godinu. Pored toga što konstanto smanjivanje sredstava za finansiranje MO Republike Srbije globalno nepovoljno utiče na sistem odbrane, negativan efekat se implicira i na strukturu troškova. Udeo rashoda za personal u ukupnim sredstvima za finansiranje MO Republike Srbije kontinuirano se povećava (osim u godinama kada su plate administrativno smanjene), a za investicije su izdvajanja na niskom nivou (osim u 2015. i 2016. godini gde procentualno učešće raste, ali zbog smanjenog iznosa

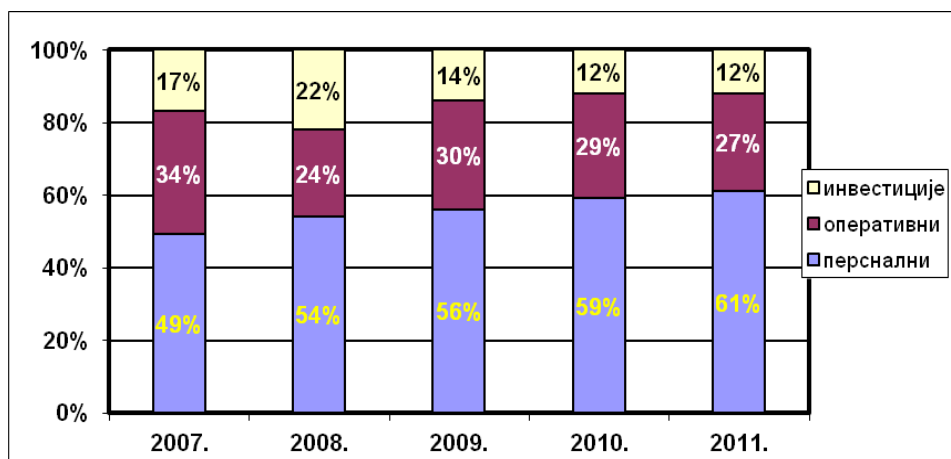
ukupnih sredstava nominalno je i dalje ispod potrebnog), što dugoročno vodi ka ozbiljnim poslasticama po sistem odbrane. Struktura troškova data je po godinama u periodu od 2012. do 2016. godine u Grafikonu 12.

Grafikon 12. Struktura troškova odbrane u periodu 2012. - 2016. god.

Ako se vratimo samo koju godinu unazad, slika je još jasnija. Naime, na Grafikonu 13. prikazana je struktura troškova za finansiranje odbrane u periodu od 2007. do 2011. godine. Na osnovu prikazanih podataka vidljivo je da je 2007. godina bila približno željenoj strukturi troškova, da bi u narednom periodu navedena struktura bivala sve više narušena. Mnogo je faktora koji su doprineli prikazanom trendu, a jedan od bitnijih je profesionalizacija Vojske, odnosno ukidanje redovnog služenja vojnog roka, što je u znatnoj meri doprinelo povećanju personalnih rashoda, a da pri tome nisu uvećavana sredstva za potrebe odbrane u budžetu. Naravno, ekonomska kriza i prezaduženost zemlje usloveli su smanjenje izdvajanja iz budžeta za odbranu, što dugoročno neminovno dovodi do poteškoća u izvršenju utvrđenih misija i zadataka.

Grafikon 13. Struktura troškova odbrane u periodu 2007. - 2011. god.

(Izvor: Proračun autora na osnovu Rešenja o finansiranju Ministarstva odbrane)

Kroz izvršenu analizu ovako postavljenih konstatacija, moguće je potvrditi pretpostavku iz osnovne hipoteze da je „struktura rashoda za finansiranje odbrane u budžetu Republike Srbije izuzetno nepovoljna“. Podsećamo da je Dugoročnim planom razvoja sistema odbrane Republike Srbije za period 2010. - 2020. godine², kao jedan od ciljeva iz domena finansiranja, definisano da će se do 2016. godine uspostaviti povoljna struktura troškova i to: personalni rashodi – 50%, operativni izdaci – 30%, izdaci za investicije – 20%. U odnosu na definisano, jasno je da projektovanu strukturu rashoda, u ovakvim ekonomskim uslovima i sveukupnom društveno – političkom okruženju, nije moguće dostići. Ovo sa sobom nosi izvesne pretnje i rizike koji se mogu pojaviti u sistemu odbrane Republike Srbije, a koje bi detaljnijim analizama nadležne institucije i subjekti trebalo da istraže i predlože strategiju za njihovo otklanjanje.

Prethodnim analizama potvrđene su i posebne hipoteze. Prvom posebnom hipotezom su u središtu postavljeni personalni rashodi za finansiranje odbrane Republike Srbije, na način da su oni u većem procentualnom učešću u odnosu na strukturu projektovanu Dugoročnim planom razvoja sistema odbrane. Analiza je pokazala da su personalni rashodi izrazito veći u odnosu na projektovanu strukturu rashoda, a slična situacija se potvrđuje i u posmatranim zemljama sa sličnim geografsko – društvenim i odbrambenim karakteristikama, kao i u državama u okruženju članicama NATO.

Druga pomoćna hipoteza je u teorijskom smislu u potpunosti ispravno postavljena, a prezentovani podaci o sredstvima za finansiranje rashoda za investicije prikazuju konstantni nedostatak godišnjih sredstava, iako je strateškim dokumentima utvrđeno procentualno izdvajanje sredstava u odnosu na BDP. Time se direktno dovodi u pitanje mogućnost razvoja sistema odbrane. Međutim, iako je druga pomoćna hipoteza u potpunosti potvrđena, iako sredstva odobrena budžetom ne prate usvojena

² Ministarstvo odbrane RS, Sektor za politiku odbrane, 2009.

strategijska dokumenta, sistem odbrane izvršava svoju funkciju, uz upitni razvoj sistema odbrane. U delu koji se odnosi na strukturu programa evidentno je da kada se odobravaju nedovoljna sredstva prete rizici centralizacije sredstava kroz smanjen broj programa i programskih aktivnosti ili projekata. Kao i u slučaju prve pomoćne hipoteze, analiza je potvrdila da se ovakva situacija dešava i u ostalim posmatranim zemljama, uz manja odstupanja.

Zaključak

Finansiranje rashoda odbrane, posmatrano kao sistem, obuhvata izvore i metode prikupljanja novčanih sredstava za zadovoljenje potreba odbrane zemlje, kao i nosioce prikupljanja i korišćenja tih sredstava. Polazeći od činjenice da odbrana zemlje čini segment ukupne društveno ekonomske strukture, neminovnost jeste da i izvor finansiranja rashoda odbrane, mora biti isti izvor kao i kod finansiranja ukupne javne potrošnje. Ukupna javna potrošnja najvećim delom se finansira iz ostvarenog nacionalnog dohotka, koji se iskazuje u državnom budžetu, kao osnovnom instrumentu za finansiranje društvenih potreba. Samim tim, budžet predstavlja osnovni instrument za finansiranje rashoda odbrane. Prema usvojenoj strategiji odbrane, osnovni izvor za finansiranje rashoda odbrane jeste BDP, a osnovni instrument za finansiranje rashoda odbrane jeste državni budžet.

U prikazanoj dosadašnjoj analizi strukture troškova, kao i ukupnih rashoda koji se Zakonom o budžetu odobravaju za potrebe odbrane, vidljivo je da su izdvajanja iz godine u godinu realno niža i da je struktura troškova neodgovarajuća. Budžet koji je strukturiran na način kako je to prikazano u radu i koji je izdvajan za sistem odbrane, nije razvojni već sve više postaje socijalni.

Kao jedna od alatki za unapređenje funkcionisanja i razvoja sistema odbrane uveden je Programski budžet, kojim se uz već razvijen sistem PPBI u MO Republike Srbije, daje šansa da se sa odobrenim vrlo restriktivnim sredstvima omogući elementarno zadovoljenje osnovnih potreba sistema odbrane. Naravno sve ovo iziskuje značajna ljudska i materijalna naprezanja, odnosno angažovanje unutrašnjih rezervi u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije.

Literatura

1. Raičević B., Javne finansije, CID Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.
2. Radičić M., Raičević B., Javne finansije - teorija i praksa (drugo izdanje), Ekonomski fakultet, Subotica, 2011.
3. Stiglic DŽ. E.: Ekonomija javnog sektora, Ekonomski fakultet, Beograd 2008.
4. Brümmerhoff D.: Javne financije, MATE, Zagreb 2000.
5. Jelčić B., Nauka o finansijama i finansijskoj praksi, Narodne novine, Zagreb 1990.
6. Stakić B. i Barać S., Međunarodne finansije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.
7. Jakšić M., Osnovi makroekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2016.
8. Ivaniš M., Osnovi finansija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2006.

9. Grgić R., Menadžment javnih finansija, Panevropski univerzitet Apeiron, Beograd 2010.
10. Stakić B. i Jezdimirović M., Javne finansije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.
11. Trandafilović S., Finansiranje sistema odbrane i programsko budžetiranje, Medija centar „Odbrana“, Beograd, 2013.
12. Ognjanović V., Javne finansije, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2004.
13. Suša B., Menadžment ljudskih resursa, CEKOM books d.o.o., Novi Sad 2009.
14. Jovanović P., Upravljanje investicijama, Zuhra, Beograd, 2006.
15. Žugić, R., Vodič kroz budžet, finansijski plan odbrane, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2008.

STRUCTURE OF THE EXPENSES FOR FINANCING THE DEFENSE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Radan Kostić³, Milena Knežević⁴, Milan Lepojević⁵

Abstract

The role and place of the state and its organs and institutions in the financing of the defense system is characterized by compromise conflict resolution: to achieve the defined goal with minimal financial investment. The cause of such a discrepancy is, above all, in the various possibilities of need growth required by the defense function of the state and its limited material and financial capabilities. However, the government of each state is obliged, on the one hand, to consider the economic situation of the country and, on the other hand, to provide a stable defense system, efficiently using limited resources.

Ključne reči: budget, expenditures, funding, defense.

Datum dolaska (Date received): 24.06.2017

Datum prihvatanja (Date accepted): 11.07.2017

³ Docent, dr Radan Kostić, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁴ Docent, dr Milena Knežević, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

⁵ M.A. Milan Lepojević, University of Defense, Military Academy, Pavla Jurišić Street Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

PRAVILA TEHNIČKE PRIPREME RADOVA

Ovo uputstvo za autore daje sve neophodne informacije, kao i šablon za pripremu radova pre podnošenja za publikovanje u časopisu ODITOR. Molimo Vas da maksimalno pažljivo pristupite korišćenju ovog dokumenta, odnosno da ga shvatite kao skup uputstava i praktičan primer koji u mnogome doprinosi lakšoj i efikasnijoj manipulaciji nad Vašim radom u svim fazama uređivanja časopisa. Radovi koji odstupaju od datog šablona se neće uzimati u razmatranje.

Format strane: *Width* 170 mm x *Height* 240 mm; **Margine:** gore/dole 20 mm, levo/desno 18 mm; **Layout:** *Header* 1,25cm, *Footer* 1,25cm; **Orientation:** Portrait. Preferira se **obim radova** do maksimalnih 30.000 karaktera (bez razmaka), odnosno 15 stranica. Radovi ne bi trebalo da budu kraći od 8 stranica. U zavisnosti od kvaliteta rada Uredništvo može prihvatiti i duže radove. Molimo Vas da radove pripremate na računaru u programu **Microsoft Word 2003** ili nekoj kasnijoj verziji ovog programa.

U nastavku sledi detaljan **Šablon** (tehničko uputstvo) za pravilnu pripremu radova za časopis ODITOR. Molimo Vas da maksimalno moguće poštujuete tehnička pravila data sledećim šablonom.

RULES FOR TECHNICAL PREPARATION OF ARTICLES

These Instructions will give all necessary information to author(s), as well as template for the articles preparation before their submission for publication in the journal Auditor. We are asking you to use this document with a maximal attention, in other words to realize it as a set of instructions and practical example that will contribute to easier and more efficient operation under your article within the all phases of journal editing. Articles that deviate from mentioned template are not be taken into consideration.

Page setup: **Paper size:** *width* 170 mm x *height* 240 mm; **Margins:** top/bottom 20 mm, left/right 18 mm; **Layout:** *header* 1,25cm, *footer* 1,25cm; **Orientation:** Portrait. Paper volume up to 30.000 characters (without spaces) or 15 pages is preferable. Articles should not be shorter than 8 pages. Depending on papers' quality, Editorial Board could also accept longer articles. Article has to be prepared electronically (on computer), in program **Microsoft Word 2003** or some later version of this program.

Below is a detail **Template** (technical instructions) for correct preparation of articles that will be submitted to the journal Auditor. You are asked to maximum possible follow the technical instruction given by the following template.

ŠABLON: NASLOV RADA (CENTRIRAN, TNR SIZE 12, BOLD, SVA SLOVA VELIKA, MAKSIMALNO DVA REDA)

Nikola Nikolić⁶, Petar Petrović⁷, Marko Marković⁸

Apstrakt

Poželjno je da rezime sadrži od 100 do 150 reči, te da sadrži sve bitne činjenice rada, poput cilja rada, korišćene metode, najvažnijih rezultata i osnovnih zaključaka autora.

Tokom pisanja rezimea treba koristiti slova Times New Roman (TNR), veličina fonta (font size) 11, Italic, ravnanje teksta Justify, a tekst rezimea pisati bez proreda (Line Spacing Single), sa razmakom od 6 pt između pasusa, bez uvlačenja prvog reda.

Izbegavajte korišćenje indeksa i specijalnih simbola u apstraktu, odnosno definišite sve skraćenice u apstraktu kada se prvi put upotrebe. Nemojte citirati reference u apstraktu.

Autori će naslov rada, rezime rada i ključne reči napisati na engleskom jeziku na kraju rada, ispod listinga korišćene literature. Tekst srpske i engleske verzije apstrakta i ključnih reči se moraju podudarati u svakom pogledu.

Ključne reči: navesti, maksimalno, pet, ključnih, reči.

JEL: (navesti JEL klasifikaciju rada na osnovu sadržaja a u skladu sa uputstvom) F16, M24 (www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php)

Uvod

Molimo Vas da striktno poštujete uputstva o formatiranju i stilove date u ovom šablonu. Ne menjajte veličinu fonta ili razmak redova da biste ubacili više teksta u uslovno ograničeni broj stranica.

Uredništvo organizuje proces recenziranja pristiglih radova i vrši odabir radova za publikovanje na osnovu urađenih recenzija, odnosno procenjenog kvaliteta radova od strane imenovanih recezenata. Međutim, krajnja odgovornost za poglede, originalnost i tvrdnje iznete u radovima počiva isključivo na autorima rada.

Molimo Vas da poštujete osnovna načela strukturiranja naučnih radova, odnosno trudite se koliko je to moguće da Vaš rad ima sledeće segmente: Uvod, Cilja rada i korišćena metodologija, Rezultati rada sa diskusijom, Zaključak, Literatura.

⁶ Vanredni profesor, dr Nikola Nikolić, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Kamenička 6, Beograd, Srbija, Telefon: +381 11 555 22 33/lokal 28 228, E-mail: nikola.nikolic@iep.bg.ac.rs

⁷ Dr Petar Petrović, naučni saradnik, Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, Bulevar Mihajla Pupina 10g/Vp 50, Telefon: +381 11 222 222, E-mail: petar.petrovic@gmail.com

⁸ Asistent, mr Marko Marković, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Kamenička 6, Beograd, Srbija, Telefon: +381 64 111 22 33, E-mail: marko.markovic@gmail.com

Tokom pisanja rada treba koristiti slova **Times New Roman (TNR)**, veličina fonta (**font size**) **11**, ravnanje teksta **Justify**, a tekst rada pisati bez proreda (**Line Spacing Single**), sa razmakom od **6 pt između pasusa, bez uvlačenja prvog reda**. Radovi se pišu na srpskom jeziku, osim za strane autore koji pišu na engleskom jeziku. Preporučljivo je rad pisati u trećem licu jednine ili množine. Pre slanja rada, obavezno proveriti pravopisne greške.

Podnaslovi se pišu fontom **Times New Roman**, veličina fonta (**font size**) **11, bold, centrirano**, samo prvo slovo veliko, razmak podnaslova i teksta iznad 12 pt (**before 12 pt**), a razmak podnaslova i teksta ispod 6 pt (**after 6 pt**). Molimo Vas koristiti prikazani stil pisanja u ovom šablonu.

Molimo Vas da definišete **skraćenice i akronime** prilikom prvog pojavljivanja u tekstu rada, čak i u slučaju da su već bili definisani u apstraktu rada. Ne koristite skraćenice u naslovu rada osim ukoliko se one apsolutno ne mogu izbeći

Radi unosa **jednačina i formula** u rad, koristite Microsoft Equation Editor ili dodatak za pisanje jednačina MathType (www.mathtype.com). Ne preporučuje se korišćenje ugrađenog editor jednačina iz programa Word 2007. Proverite da li ste definisali sve simbole u jednačini (neposredno posle jednačine).

Reference (autori citata) se navode direktno u tekstu rada u sledećem obliku (Nikolić, 2012; ili Nikolić, Petrović, 2012; ili Nikolić et al., 2012). Ne navodite ih kao indekse u četvrtastoj zagradi [3] ili u fusnoti. Trudite se da fusnotu koristite samo u slučaju bližih objašnjenja određenih pojmova, odnosno razjašnjenja realnih ili hipotetičkih situacija. Nemojte vršiti numeraciju stranica.

Tabele moraju biti formirane u tekstu rada, a ne preuzete u formi slika iz drugih materijala. Tabele unositi u sam tekst rada i numerisati ih prema redosledu njihovog pojavljivanja. Nazivi tabela moraju biti dati neposredno iznad tabele na koju se odnose. Koristite dole prikazani stil tokom njihovog formatiranja. Naslov tabela pisati sa razmakom 6 pt – iznad/before i 6pt – ispod/after, u fontu TNR, font size 11, ravnanje Justified. Tekst unutar tabela pisati fontom TNR, font size 9. Tekst u zaglavlju tabela boldirati. Izvor i potencijalne napomene pisati sa razmakom 6 pt ispod tabela (before). Izvore i napomene pisati u fontu TNR, font size 10, ravnanje Justified. Naredni pasus početi na razmaku od 6pt od izvora tabele ili napomene (after). Tokom pisanja rada u originalnom tekstu treba markirati poziv na određenu tabelu (*Table 5.*). Trudite se da se sve tabele u radu veličinom uklapaju u zadati format strane (Table properties – preferred width – max 97% - alignment: center). Sav tekst u poljima tabele treba unositi u formi (paragraph – spacing: before/after 0pt, line spacing: single). U slučaju da se tabela lomi na narednu stranicu, molimo Vas da prelomljeni deo tabele na narednoj stranici bude praćen zaglavljem tabele.

Tabela 5. Troškovi distribucije dobara iz Subotice u maloprodajne objekte

Indikatori	Period			Ukupno
	Mesec 1	Mesec 2	Mesec 3	
Predena razdaljina (km)	12.926	11.295	13.208	37.429
Korišćeno gorivo (litar)	3.231	2.823	3.302	9.356
Vrednost korišćenog goriva (RSD)	242.378	211.790	247.653	701.821
Ukupno provedeno vreme u vožnji (sati)	314	266	417	997
Vrednost ukupno provedenog vremena u vožnji (RSD)	47.048	39.890	62.570	149.508
Broj vožnji	98	77	102	277
Ukupna vrednost (RSD)	0	0	0	0
Broj preveženih paleti (komad)	1.179	976	1358	3.513
Ukupna prevežena količina (kg)	602.600	429.225	711.116	1.742.941
Suma (RSD)	974.222	870.864	1.100.813	2.945.899

Izvor: Nikolić, 2010;

Napomena: Vrednosti u tabeli ne sadrže porez na dodatu vrednost (PDV)

Grafike, dendrograme, dijagrame, šeme i slike treba unositi u sam tekst rada (ne koristiti opciju Float over text) i numerisati ih prema redosledu njihovog pojavljivanja. Njihovi nazivi se moraju pozicionirati neposredno iznad grafika, dendrograma, dijagrama, šeme ili slike na koju se odnose. Kod navođenja naslova, izvora i napomena koristiti isti stil koji je predhodno prikazan za formiranje tabela. Tokom pisanja rada u originalnom tekstu treba markirati pozive na određeni grafik, dendrogram, dijagram, šemu ili sliku (Graph 2.). Svi grafici, dendrogrami, dijagrami, šeme i slike u radu se svojom veličinom moraju uklapati u zadati format strane, te moraju biti centralno postavljeni. Fotografije nisu poželjne u predmetnom radu, a ukoliko se one ne mogu izbeći molimo Vas da koristite optimalnu rezoluciju (preniska rezolucija dovodi do pikselacije i krzavih ivica, dok previsoka samo povećava veličinu fajla bez doprinosa čitljivosti rada).

Kod pisanja zaključka rada, molimo Vas imajte na umu da iako **Zaključak** može dati sažeti pregled glavnih rezultata rada, nemojte ponavljati apstrakt na ovome mestu. Zaključak može objasniti značaj rada, dati preporuke za dalje delovanje ili predložiti dalji rad na obrađivanoj temi.

Literatura se navodi na kraju rada pre apstrakta na engleskom jeziku, abecednim redom, prema prezimenu autora. ***Molimo Vas da reference navodite u originalu (na jeziku na kome su objavljene) u obimu u kom su korišćene/citirane tokom pisanja rada.*** Literaturu navoditi u fontu TNR, font size 11, ravnanje Justified, sa međusobnim razmakom 3pt – iznad/before i 3pt – ispod/after. U svim literaturnim jedinicama koristiti **Čikaški šablon za stil**. Molimo Vas da navodite prezimena svih autora, a ne da koristite stil navođenja Nikolić et al. Nemojte kombinovati literaturne jedinice (pod jednim rednim brojem može biti samo jedna referenca) i uvek pišite pune naslove u radu korišćenih literaturnih jedinica. Ukoliko je korišćena/citirana literatura preuzeta iz internet publikacija, posle pravilno izvršenog imenovanja literaturne jedinice u zagradi se mora navesti kompletan link sa koga je materijal preuzet (dostupno na web sajtu:

www.nikolanikolic.pdf). Molimo Vas pridržavajte se dole navedenih primera navođenja različitih tipova literaturnih jedinica i referenci.

Literatura

1. Nikolić N., M. Marković, i P. Petrović. 2016. Poreski bilans. *Oditor* 2, (1): 13-17.

Prilikom unošenja literaturnih jedinica unosite korišćenjem **Čikaškog šablona za stil**, minimum 10 literaturnih jedinica. Sva korišćena literatura mora biti citirana u radu.

TITLE OF THE ARTICLE (CENTRED, TNR, SIZE 12, BOLD, ALL CAPITAL LETTERS, MAXIMUM IN TWO LINES)

Summary

Summary in English which should be written at the end of the paper. It should contain the text which is the same as in the summary written in Serbian at the beginning of the paper.

Key words: *note, maximally, five, key, words.*